

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Bariş ÇELİK

**BEDREDDİN MAHMUD el-‘AYNÎ’NİN “er-RAVZATU ez-ZÂHİR fî
SÎRETİ el-MELİK ez-ZÂHİR TATAR” ADLI ESERİNİN TAHKİK ve
TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2024

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Bariş ÇELİK

BEDREDDİN MAHMUD el-‘AYNÎ’NİN “er-RAVZATU ez-ZÂHİR fî
SÎRETİ el-MELİK ez-ZÂHİR TATAR” ADLI ESERİNİN TAHKİK ve
TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIPLAK

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mustafa ALİCAN

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Altan ÇETİN

MUŞ-2024

Bu çalışma 30-01-2024 / 29-01-2025 zaman aralığında Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: BAP-24-FEF-4902-02

This study was supported by Muş Alparslan University Scientific Research Projects (BAP) Coordinatorship in the time period of 30-01-2024 / 29-01-2025. Project Number: BAP-24-FEF-4902-02

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	V
ÖN SÖZ.....	VII
KISALTMALAR DİZİNİ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

el-AYNÎ ve ez-ZÂHİR TATAR'IN TERCÜME-İ HÂLLERİ

1.1. el-AYNÎ'NİN HAYATI.....	5
1.1.1. el-Aynî'nin Resmî / İdarî Hayatı	7
1.2. SULTAN ez- ZÂHİR TATAR'IN HAYATI.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

er-RAVZATU ez-ZÂHİR FÎ SİRETİ el-MELİK ez-ZÂHİR TATAR

2.1. ESERİN MUHTEVASI	14
2.1.1. Birinci Kısım: Sultanın Soy ve Aslı Hakkında	16
2.1.2. İkinci Kısım: Sultanın İsmi ve Harflerinin Taşdığı Anlamlar Hakkında.....	20
2.1.3. Üçüncü Kısım: Künyesi, Künyenin Taşdığı Anlamlar ve Bu Künye İle Anılan Hükümdarlar Hakkında.....	24
2.1.4. Dördüncü Kısım: Lakabı, Lakabının Taşdığı Anlamlar ve Bu Lakapla Anılan Hükümdarlar Hakkında.....	26
2.1.5. Beşinci Kısım: Türk Sultanlarının Onuncusu Olması ve Bu Hususta Onun İçin Olan Müjdeler Hakkında.....	29
2.1.6. Altıncı Kısım: Sultanlığı Hak Edişi ve Tayin Oluşu Hakkında	31
2.1.7. Yedinci Kısım: Güzel Sıfatları ve Övülen Huyları Hakkında	33
2.1.8. Sekizinci Kısım: Sultanın Yapması ve Kaçınması Gereken İşler Hakkında	34
2.1.9. Dokuzuncu Kısım: Özel İşlerini ve Halkın İdaresini Havale Ettiği Kişiler Hakkında	40
2.1.10. Onuncu Kısım: Sultan Oluşunun Tarihi ve Manaları Hakkında.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ER-RAVZATU EZ-ZÂHİR FÎ SİRETİ EL-MELİK EZ-ZÂHİR TATAR'IN ADLI ESERİN TAHLİLİ	
--	--

3.1. ESER HAKKINDA	52
3.1.1. Eserin Yazılma Nedeni	52
3.1.2. Eserin Baskıları	54
3.1.3. Eserin Yazılma Tarihi	55
3.1.4. Eserin Kaynakları	55
3.1.5. Eserde Kullanılan Üslup.....	56
3.2. SULTAN HAKKINDA	58
3.2.1. Sultan'ın Nesebi	58
3.2.2. Sultan'ın İsmi	60
3.2.3. Sultan'ın Künyesi	64
3.2.4. Sultan'ın Lakabı	64
3.2.5. Sultan'ın Ahlakı	68
3.2.6. Sultan'ın İlmi Yönü.....	69
3.3. MEMLÛK SULTANI TATAR'IN İKTİDARI 1421	71
3.3.1. Tatar'ın Rakiplerine Karşı Müdafaası	77
3.3.2. el-Aynî'nin Sultan Tatar için Yaptığı Rakamsal Değer Tahlili.....	77
3.3.3. Burç ve Münecimlikten Delil Getirmesi.....	79
3.3.4. Sultanın Yapması ve Kaçınması Gerekenler	82
3.3.5. Özel İşlerini ve Halkın İdaresini Havale Ettiği Kişiler	84
3.3.6. Tatar İçin Kullanılan Meşruiyet Otoriteleri	93
3.3.6.1. Dinsel Otorite	94
3.3.6.2. Geleneksel Otorite.....	94
3.3.6.3. Karizmatik Otorite	95
3.3.6.4. Patrimonyal Otorite.....	95
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA	99

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEDREDDİN MAHMUD EL-‘AYNÎ’NİN“ER-RAVZATU EZ-ZÂHİR FÎ SÎRETİ EL-MELİK EZ-ZÂHİR TATAR” ADLI ESERİNİN MUHTEVASI VE TAHLİLİ

Barış ÇELİK

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIPLAK

2024, 115 sayfa

Memlûk Devleti’nin önde gelen isimlerinden olan Bedreddin Mahmud el-Aynî, “*er-Ravzatu ez-Zâhir fî Sîreti el-Melik ez-Zâhir Tatar*” adlı eserini, yalnızca birkaç ay hüküm sürebilen Sultan el-Melikü’z-Zâhir Seyfeddin Tatar’a (ö.1421) cülûs hediyesi olarak sunmuş ve bu eserde yeni tahta çıkan sultanın meşruiyetini vurgulamaya özel bir önem vermiştir. Memlûk tarihinin önemli simalarından biri olarak tanınan el-Aynî, bu eseri kaleme alırken neredeyse tüm ilmi disiplinlerden yararlanarak sultanın haklı bir hükümdar olduğunu ispat etme çabası içinde olmuştur. Sultan Tatar’a ithaf ettiği bu eserle, el-Aynî aynı zamanda sultandan kendisine hamilik yapmasını ve yaşadığı olumsuzlukları düzeltmek için çare bulmasını beklediğini de dile getirmiştir. Memlûk Devleti’nde uzun yıllar önemli vazifeler üstlenmiş bir âlim olarak el-Aynî, sultanın saygın bir konumda kalması ve halkın güvenini kazanması için gerekli olan politik ve sosyal adımları detaylı bir şekilde kaleme almıştır. Bu bağlamda eser hem bir tarih kitabı hem de bir Siyasetnâme niteliği taşır. el-Aynî, Sultan Tatar’ın yönetim vizyonunu belirlemesi için bir rehber hazırlamış ve onu sadece halkın değil, aynı zamanda devletin önde gelenleri arasında da kabul görececek bir lider olarak konumlandırmaya çalışmıştır. Eserin büyük bir kısmında, sultanın uyması gereken ahlaki kurallar ve siyasetin temelleri yer almakta olup, el-Aynî bu tavsiyeleri çeşitli İslam âlimlerinin görüşleri ve Memlûk Devleti’nin geçmişinden gelen deneyimlerle desteklemiştir. Özellikle, devlet adamlarının halkla olan ilişkilerinde dikkat etmesi gereken noktalara değinirken, adaletin sağlanması, halkın refahının gözetilmesi ve devletin gelir kaynaklarının düzgün bir şekilde idare edilmesi gibi konulara yoğun bir vurgu yapılmaktadır. Böylelikle el-Aynî, yönetim ilkelerini sadece teorik bir çerçevede sunmakla kalmamış, aynı zamanda bu ilkelerin uygulamada nasıl bir etkisi olacağını da göstermeye çalışmıştır. el-Aynî, eserdeki tavsiyelerini *Siyasetnâme* ve *Nasihâtname* geleneği ile kendi deneyimlerinden

ve gözlemlediği olaylardan yola çıkarak, ideal bir devlet yönetiminin güncel şartlara uyarlanması gerektiğini ifade etmiştir. Bu çerçevede, sultanın toplumdaki farklı kesimlerin çıkarlarını gözeterek adaletli bir yönetim sergilemesi gerektiğine işaret eden el-Aynî, halkın devlet üzerindeki güvenini güçlendirecek adımlar atılması gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle, devletin askeri gücünü ve mali kaynaklarını yönetirken sultanın dikkat etmesi gereken noktaları, örneklerle zenginleştirerek ve somut tavsiyeler sunarak açıklamıştır. Bu içeriği zengin eser, bir cülûs hediyesi olmanın ötesinde, Memlûk Devleti'nin siyaset anlayışını, devlet yönetimi ile halk arasındaki ilişkileri, yönetim ilkelerini ve sultanın görev bilincini detaylandıran bir rehber niteliği taşır. Bu çalışma ile; “*er-Ravzatu ez-Zâhir fî Sîreti el-Melik ez-Zâhir Tatar*” adlı eserin Arapçadan Türkçeye çevirisi yapılmış ve Memlûk Devleti'nde siyaset, ahlak, adalet anlayışının harmanlandığı muhtevasıyla değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Memlûk Devleti, Burcî Memlûkleri, el-Aynî, ez-Zâhir Tatar, Siyasetnâme.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

CONTENT AND ANALYSIS OF BADR AL-DÎN MAHMUD AL-‘AYNÎ’S AL- RAVZATU AL-ZÂHİR FÎ SÎRETİ AL-MELİK AL-ZÂHİR TATAR

Barış ÇELİK

Advisor: Assist. Prof. Esra CIPLAK

2024, Page: 115

One of the prominent figures of the Mamluk Sultanate, Badr al-Din Mahmud al-‘Ayni, presented his work “al-Rawd al-Zâhir fî Sirat al-Malik al- Zâhir Tatar” as a coronation gift to Sultan al-Malik al- Zâhir Sayf al-Din Tatar (d.1421), who ruled for only a few months. In this work, al-‘Ayni paid special attention to emphasizing the legitimacy of the newly ascended sultan. Recognized as a significant figure in Mamluk history, al- ‘Ayni drew upon nearly all scholarly disciplines in this text, aiming to establish the sultan as a rightful ruler. In dedicating this work to Sultan Tatar, al-‘Ayni also expressed his hope that the sultan would become his patron and find solutions to his personal difficulties. As a scholar who held important positions in the Mamluk Sultanate for many years, al-‘Ayni meticulously outlined the political and social steps necessary for the sultan to maintain a respectable position and earn the trust of the people. In this context, the work serves as both a historical record and a political treatise. al-‘Ayni created a guide to help shape Sultan Tatar’s vision of governance, aiming to establish him as a leader who would be respected not only by the public but also by the elite within the state. In a large portion of the work, al-‘Ayni addresses the ethical principles the sultan should adhere to and the foundations of politics, backing his recommendations with insights from various Islamic scholars and lessons from Mamluk history. He especially emphasizes issues such as ensuring justice, prioritizing public welfare, and managing state resources responsibly. Thus, al-‘Ayni sought not only to present the principles of governance in a theoretical framework but also to demonstrate their practical implications. Drawing from the traditions of “Siyasatnama” and “Nasihatinama”, along with his own experiences and observed events, al-‘Ayni conveyed the need for an ideal state administration adapted to contemporary conditions. In this regard, al-‘Ayni highlighted the importance of the sultan administering a fair rule

that takes into account the interests of different segments of society, strengthening public confidence in the state. He particularly addressed key considerations for the sultan's management of the state's military power and financial resources, illustrating these with examples and concrete recommendations. More than a mere coronation gift, this comprehensive work stands as a guide detailing the Mamluk Sultanate's political philosophy, the relationship between state administration and the populace, principles of governance, and the sultan's sense of duty. This study includes a translation of "al-Rawd al-Zâhir fi Sirat al-Malik al-Zâhir Tatar" from Arabic to Turkish and an analysis of its content, which integrates concepts of politics, ethics, and justice in the context of the Mamluk Sultanate.

Key Words: Mamluk Sultanate, Burji Mamluks, al-'Ayni, al-ZâhirTatar, Siyasetnâme.

ÖN SÖZ

Tarih boyunca hükümdarların, ulemaya destek vermeleri, yalnızca ilmi faaliyetlere duydukları ilgiyle sınırlı kalmamış, bilakis iktidarlarını sağlamlaştırma ve halk üzerinde meşruyet kazanma çabaları ile doğrudan ilişkili olmuştur. Özellikle İslam dünyasında, ulema sınıfının halk üzerindeki etkisi dikkate alındığında, hükümdarların âlimlerle kurdukları bağın iktidarlarını destekleyen, hatta kutsayan bir nitelik kazandığı görülür. Ulemanın desteğini almanın hükümdar için ne denli kıymetli olduğunu anlamak için patronaj ilişkisini bir yönetim geleneği olarak ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda, hükümdarlar ve ulema arasındaki ilişkiler, hükümdarın iktidarını pekiştiren, onu halk nezdinde meşru kılan bir araç olarak öne çıkmaktadır. Memlûk Devleti özelinde bu ilişki, toplumun sosyal ve dini dinamikleri çerçevesinde şekillenen bir patronaj sistemi olarak kendini gösterir. Sultanlar, yalnızca askeri güçleriyle değil, aynı zamanda halk üzerindeki etkili dini figürlerle kurdukları ilişkilerle de otoritelerini sürdürmüşlerdir. Sultan ve ulema arasındaki bu bağ, devletin devamlılığını sağlamak, iktidarı meşru kılmak ve yeni hükümdarların halk tarafından kabul görmesini sağlamak amacıyla inşa edilmiştir. Memlûk sultanları, İslam hukukunu ve dini emirleri yorumlayan âlimlerle kurdukları yakın ilişkiler sayesinde, yönetimlerinin ilahi bir temel üzerinde durduğunu vurgulamış ve böylelikle yönetimlerine kutsiyet kazandırmışlardır. Patronaj ilişkisinin en belirgin işlevlerinden biri, iktidar değişimlerinde yeni sultanın meşru olarak kabul görmesini sağlamaktır. Memlûk Devleti gibi askerî kökenli bir hanedanlıkta iktidarın sürekliliği çoğu zaman kuvvetin yanı sıra ulemanın desteğine de bağlıdır. Yeni bir sultanın iktidara geçişi sırasında, ulema sınıfının vereceği destek, halkın yeni yönetimi benimsemesinde ve sultanın otoritesinin toplumun gözünde meşruyet kazanmasında belirleyici bir rol oynar. Bu bağlamda, sultanlar, âlimlere maddi ve manevi destek sağlayarak onların onayını kazanmayı amaçlar ve böylece iktidarlarını halk nezdinde kabul ettirirler. Bu çalışmada ele aldığımız el-Aynî'nin eseri, Sultan Tatar'a hitaben yazılmış Siyasetnâme / Nasihatnâme tarzında, tavsiye ve uyarılar içeren bir nitelik taşısa da aynı zamanda patronaj ilişkisini yansıtan önemli bir metin olarak öne çıkmaktadır. el-Aynî, bu eserinde bir yandan Sultan Tatar'a devlet yönetimine dair öğütler verirken, diğer yandan bu öğütlerin arka planında Tatar'ın yönetimini halk nezdinde meşru kılma amacını taşımaktadır. Eserin kaleme alınmasındaki ana gayenin, Tatar'ın otoritesini meşru bir zemine oturtmak ve onun halk

üzerindeki itibarını güçlendirmek olduğu anlaşılmaktadır. el-Aynî'nin, eserinde yer verdiği tavsiye ve uyarılar, halkın gözünde sultanın meşruiyetini pekiştirme çabasının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Âlimlerin, hükümdarların meşruiyet sorunlarını aşmada oynadıkları rol, sadece eserlerinde verdikleri mesajlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal düzeni koruma ve yönetim mekanizmasını destekleme yönünde çeşitli faaliyetlerde bulunmalarını da kapsamıştır.

el-Aynî'nin çevirisini yaptığımız eserin tahlilinde tekrardan kaçınmak için eserde sıkça zikredilen benzer olan konuların sadece önemine ve eserde hangi bağlamda kullanıldığını belirtmekle iktifa ettik. Tez çalışmamızda kullandığımız yöntem; çevirisini yaptığımız eser ile ilgili olan verileri toplama, bu verileri kaynaklar muvacehesinde tasnif etme, eserde geçen kavramları tanımlama, toplanılan verileri analiz etme, eseri ve başka kaynakları karşılaştırma, sonuç ve değerlendirme gibi yöntemlerdir.

Son olarak Ortaçağ Arapça kaynak arşivini benimle paylaşan, tez konusunun belirlenmesinde yardımcı olan ve tez yazım aşamasında değerli görüşlerinden istifade ettiğim danışman hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Esra ÇIPLAK'a ve bu süreç zarfında maddi-manevi her türlü desteklerinden istifade ettiğim, herhangi bir tarife sığdırmam mümkün olmayan kıymetli aile bireylerime teşekkürü bir borç bilirim.

Muş-2024

Barış ÇELİK

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Eİ ²	: İslam Ansiklopedisi (İngilizce, Yeni Baskı)
Neşr.	: Neşir
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik
Trc.	: Tercüme
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Tarih boyunca hükümdarlar iktidarlarının meşruiyetlerini ve kişisel liyakatlerinin üstünlüğünü ortaya koyacak, edebî dile dökülecek kişiler aramışlardır. Kendileri herhangi bir emir veya talimat vermeseler bile kendilerine ithaf edilen ve övgü barındıran eserleri memnuniyetle karşılamışlardır. Sözelimi yazarlar da ele aldıkları çalışmalarında bir propaganda aracı olarak himayesinde oldukları iktidarın gücünü, ideal yönetici olduklarını ve saltanatlarının uzun müddet süreceğini özellikle halka bazen ise diğer hükümdarlara karşı üstünlük yarışı mahiyetinde ele almışlardır. Kuşkusuz âlimler, şairler, tarihçiler yazdıkları eserler ile iktidardan kendilerine hamilik yapmalarını ve ihsanda bulunmalarını beklerlerdi. Dolayısıyla ortaçağda kitaplar, büyük ölçekte hükümdarların yönetim meşruiyeti sağlamalarının yanı sıra birer kitle iletişim ve propaganda aracı olmuşlardır. Bir sultan için iktidarını ve adını ebedileştirmek için en önemli icraatlardan biri kuşkusuz ki kitap yazımıdır. Bu durumdan da yola çıkarak neredeyse birçok âlim veya yazarın telifi için bir patrona yani el-Aynî'nin Tatar için kullandığı ifadeyle bir efendiye/hâmîye muhtaç olduğu görülmektedir. Denilebilir ki böylesi bir yazım icraatının ne kadar kuvvetli bir efendisi/hâmîsi varsa, bu bağlamda o kadar siyasî gaye tertiplemediği anlamına gelmektedir. Siyasî gücü elinde bulunduran iktidarın meşruiyetini halka kabul ettirebilmek için ulemaya; ulemânın da iktidarın sunduğu hamilik ve maddi güce ihtiyacı ortaçağ dönemi için kaçınılmazdır. Ulemâ, iktidar ile münasebetinde, salt bilgisinin gereği ile hareket etmemiş, kendisinden beklenen görev ve sorumluluğun gereğine göre de davranmak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla ulemanın bu minvaldeki en önemli görevi yazdıkları eserlerin iktidar tarafından meşruiyet aracı olarak kullanılmalardır.

Memlûk Devleti, başkenti Kahire olmak üzere 267 yıl hüküm sürmüştür (1250-1517). Devlet, Bahrî Memlûkleri (ed-Devletü't-Türkiyye / Bahriyye) (1250-1382) ve Burcî Memlûkleri (ed-Devletü'l-Çerâkise / Burciyye) (1382-1517) olmak üzere iki dönemde incelenmektedir.¹ Memlûk Devleti'nin sınırları Asya ve Afrika kıtaları üzerinde bulunmaktadır. Devletin Asya bölgesindeki sınırları Hicaz Bölgesi dâhil olmak üzere Suriye, kuzeyde Toros dağları, Maraş, Elbistan, Malatya, Darende ve Divriği'ye kadar uzanır. Afrika kıtasında ise Mısır'ın kuzeyindeki Akdeniz sahillerinden başlamak

¹ Salih Yusuf Matuk, *Bedreddin Mahmud el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi'l-Hadis*, (Beyrut: Dâru'l-Beşari'l-İslamiye, 1986), s.12.

üzere doğuda Kızıldeniz, güneyde Sudan, batıda da Libya'daki Barka çölüne kadar sınırı vardır.

Memlûk Devleti, tamamen askeri hiyerarşiye dayalı, yerli halk ile hiçbir etnik bağlantısı olmayan bir coğrafyada varlık göstermişlerdir. Tolunoğullarından başlayarak Selçuklu ve Zengî devletleri çizgisinde devam eden mirasın varisi olmuşlar ve bu kültürün Osmanlı hâkimiyetinden yaklaşık üç asır önce yine bu coğrafya üzerinde varlığını korumasını sağlamışlardır. Memlûkler, Haçlılarla yaptıkları mücadeleler sonucunda onların kök salmalarına engel olmuşlardır. Çukurova'da Ermeni Krallığı'nı kuzeyden Türkiye Selçukluları ve Karamanoğulları Devletlerinin de yardımıyla bertaraf etmişler 13. yüzyılın ikinci yarısında kuzeyden gelen Moğol tehdidini durdurmuşlardır. 1243'te Türkiye Selçuklu Devleti'ni bir daha toparlanamayacak hale getiren, 1258'de Abbâsî Hilafetine son veren Moğolların karşısında duran Memlûkler, 1260'ta Sultan Melik el-Muzaffer Seyfuddin Kutuz (12 Kasım 1259–22 Ekim 1260) önderliğinde Ayncâlüd'da, 1277'de Sultan Melik ez-Zâhir Rükneddin Baybars el-Bundukdârî (22 Ekim 1260–20 Haziran 1277) liderliğinde Elbistan'da bu tehdidi geri püskürtmüşlerdir. Ayrıca Moğolların 1258'de ortadan kaldırdıkları Abbâsî hilafet makamını da Kahire'de yeniden ihya ederek, hilafetin koruyuculuğunu Osmanlılara devredinceye kadar sürdürmüşlerdir.

Memlûk kaynakları, Memlûklerin 1250-1517 yıllarını içeren devrinin askeri ve sosyal sistemini detaylı bir şekilde anlamamıza imkân verirler². el-Makrîzî sistemin memlûklerde işleyişini;

“Devletin ilk devrinde memlûkler vatanlarından Mısır'a küçük çocukken getirilirlerdi. Genç memlûk, ırkıdan olanlara tahsis edilmiş bir tabakaya yerleştirilirdi; genç memlûk orada eğitimini üstlenen bir hâdîma emanet edilirdi. Kuran'ın temel bilgilerini öğrenmeye başladılar. Her grup öğrenci için Kur'anı, yazmayı, şeriatin temellerini ve duaları öğretmek amacıyla her gün gelen bir din hocası veya fakih vardı. Fakih, yeni yetme memlûklerin kafalarına İslâm din biliminin unsurlarını tekrarlaya tekrarlaya yerleştirirdi. Memlûk, yetişkin yaşına yaklaştığı zaman silah kullanma zanaatını (ehvâ' el-harb) öğrenirdi (yay, mızrak vs. kullanımı). Öğrenci memlûk (kuttâbî), eğitilmiş bir asker olarak itâka adındaki diplomasını alırken aynı zamanda azat da edilmiş olurdu...”³ Şeklinde izah eder.

² David Ayalon, “Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi”, Terc. Samira Kortantamer, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, (1989), s.213.

³ David Ayalon, “Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi”, s. 230.

1382–1517 yılları arasında Mısır’da hâkimiyet süren Burcî Memlûkleri, Bahrî Memlûklerinden (1250–1382) farklılık gösterir. Sultanlarının menşesine ve askerlerinin kışlalarına göre yapılan bu taksimata göre ilk dönem Memlûk grubu Türklerden müteşekkil olup Kahire’de Nil nehri üzerinde bulunan Ravza adasında eğitim görmüş ve bu nedenle “Memâlik-i Bahriye” olarak adlandırılmışlardır. Üzerinde çalıştığımız dönemi de içine alan diğer Memlûk grubu ise Kahire’de Kal’atü’l-Cebel’in kale burçlarında eğitim görmüş ve bu sebepten kendilerine Burcî Memlûkleri veya çerkes asıllı olan sultanlarına nispeten “el-Memâlikü’l-Çerâkise” adı verilmiştir⁴. Sultan Berkûk’un yönetiminde Burcî Memlûklerinin iktidarı ele geçirmesiyle memlûk iktidarı yeni bir döneme girmiş ve alışlagelmiş yönetimin aksine ülkede ilk dönemden farklı politikalar uygulanmaya başlamıştır. Bahrî Memlûklerinin aşama aşama tasfiye edilmesi Burcîlerin yönetimde ön plana çıkmasını sağladıysa da Memlûk Devleti bu iki grubun birbirlerine karşı üstün gelme mücadelelerine sahne olmuştur. Çalışmamıza konu olan Seyfeddin Tatar, Burcî Memlûk Sultanlarından biridir.

Çalışmamız, üç bölüm olarak hazırlanmış ve birinci bölümde müellif ve Sultan Tatar’ın hayatı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde eserin çevirisi on bölüm olarak verilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde ise çevirinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışma yapılırken karşılaşılan en önemli zorluk Tatar hakkında müstakil bir çalışma yapılmamış olmasıdır. Bunun sebebinin iktidarının çok kısa sürmesi olabilir. Çevirisine sîretolarak başladığımız eserin bir biyografiden ziyade bir siyasetnâme/nasihatnâme örneği gösterdiğini öğrenmiş bulunmaktayız. Ortaçağda bir gelenek haline gelen ve ülkenin durumu ile ilgili düşüncelerin kaleme alınması ile oluşan *nasihatnâme* türü içerisinde değerlendirilebilecek birçok eser bu çalışmada sîret olarak görünmüştür.⁵

Memlûk Devleti, bu dönemde telif edilen eserlerin muhteviyatıyla göz doldurmaktadır. Tez çalışması hazırlanırken el-Aynî’nin başta konumuz olan eseri olmak üzere diğer eserlerinden istifade edildiği gibi ibn Tanğrıberdî’nin *en-Nücûm ez-Zahire*, *el-Menhelü’s-Sâfi*, ibn İyas’ın *Bedayi’*, el-Makrîzî’nin *es-Sülûk* ve *el-Hitat*, el-Kalkaşandî’nin *es-Subh* gibi eserlerinden yararlanılmıştır. Çalışmamızda özellikle

⁴ Kâzım Yaşar Kopraman, *Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Malik al-Muayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)*, (Ankara: KBY, Ankara, 1989), s.7.

⁵Mustafa Alican, *Siyasetnâme’nin Şifreleri*, “Derin Tarih”, (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2024).

dikkatimizi çeken üç konunun tahliline ağırlık verdik. Bunlar; Sultan Tatar'ın meşru bir hükümdar olduğunu kanıtlanmaya çalışılması ve buna bağlı olarak el-Aynî'nin Tatar'ı bir efendi gibi görerek patronaj ilişkinin devlet anlayışı ve savunusu, son olarak da eserin sekizinci ila dokuzuncu kısmı olan bir tür *Nasîhatü'l-müluk* ve *Siyasetnâme* tarzı içeriklerinin değerlendirilmesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

el-AYNÎ ve ez-ZÂHİR TATAR'IN TERCÜME-İ HÂLLERİ

1.1. el-AYNÎ'NİN HAYATI

30 Temmuz 1361 tarihinde Ayntab'ınDerbkekin kazasında doğan ve el-Aynî olarak bilinen yazarımızın tam adı *Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Hüseyin b. Yunus b. Mahmud b. el-Ayntebî el-Hanefî* olup künyesi Ebu's-Sena ve Ebu Muhammed, lakabı ise Bedreddin'dir. Âlim, dindar ve salih kimseler olarak maruf ailesi, dönemin entelektüel hayatında seçkin bir yerdedirler.

Münevver bir ailede yetişen el-Aynî'nin ilk hocası babasıdır. Babası onu küçük yaşta ilim talebine yönlendirmiştir. el-Aynî'nin ilk Kur'an tedrisi el-Mesâbih kitabını şerh eden Muhammed b. Ubeydullah'ın (ö.1391) yanında olmuş onun yanında Kur'an'ın dörtte birini okumuştur⁶ Ardından Ayntab'da iken Kur'an'ı ezberlemiş babasından da fıkıh dersini almıştır.⁷ el-Aynî, eş-Şems Muhammed er-Rai'ye (ö.1398) intisab edip ondan sarf, Arabi ilimler ve mantık dersleri görmüştür. Onun yanındayken el-Amidi'nin (ö.1234) *el-Künuz- fi'l-hikme* adlı eserini, er-Râzî'nin (ö.1365) *Şerh'ul-metalîu'l-envar*'ını ve mantık hakkındaki *Şerhu'ş-şemsiye*'sini ve el-Carberdî'nin (ö.1345) sarf ilmindeki şerhini okumuştur. Bir sene boyunca el-İzzî'nin sarf ilmi üzerine 780 kelime hakkında derlediği kitabını ve es-Seracî'nin *Feraiz* kitabını Mahmud b. Muhammed el-Ayntabî'den ders aldı. el-Aynî, tüm bu ilimlerde uzmanlaşarak babasına kadılık görevinde vekillik yapmıştır.⁸

el-Aynî, memleketindeki âlimlerden ders almakla iktifa etmeyip ilim talebiyle farklı şehirleri gezmiştir. Bu durum hicretin ilk asırlarından beri ilim talebelerinin ve hadis âlimlerinin uğraşa durdukları bir olaydır. el-Aynî'nin yaptığı ilk yolculuk kendi şehrine yakın olan Haleb'e olmuştur. Buraya 1382 senesinde gelmiş el-Cemal Yusuf b. Musa el-Malatî'den (ö.1387) Hanefî fikhına dair eserler okumuştur. el-Aynî, babasının 1382/3'te vefatı üzerine memleketi Ayntab'a geri döndü. Buradan sonra Behesna'ya⁹

⁶ Matuk, *el-Aynî ve Eseruhu*, 58.

⁷ ibn Tağrıberdî, *el-Menhelu's-Sâfi ve'l-Müstevfi ba'de'l-Vafi*, (Kahire: Daru'l-kutub ve'l Vesaik-i'l-kavmiyye, 1990), 11: 197.

⁸ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lami' li-Ehli'l-Karni't-Tâsî'*, (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992), 4: 156.

⁹ Behesna : (بخسنة) ba ve sin harflerinin fethasıyla ve ortalarında sakin bir ha harfiyle okunur. Antep'in kuzey batısında olup küçük bir kalesi bulunmaktadır. Antep ile arasında iki günlük yürüme mesafesi

gidip Veliyyüddin el-Behesnî'den ders aldı. Ardından Kâhta'ya¹⁰ gidip Alaaddin el-Kâhtavî'den ders aldı ve Malatya'ya geçip Bedreddin el-Keşşâfi'nin öğrencisi oldu. Daha sonra memleketine dönen el-Aynî, oradan Hac ibadetini ifa etmek için yola çıktı. Hac ibadetini bitirdikten sonra bir müddet Dımaşk'ta kaldı. 1387 yılında Beytül-Makdis'i ziyaret etti. Bu esnada Kudüs'ü ziyaret etmek için gelen Berkûkiyye Tekkesi şeyhi Alâeddin es-Seyrâmî (ö.1390) ile görüştü.

Ardından Alâeddin es-Seyrâmî ile Kahire'ye gelerek el-Berkûkiyye medresesinde ikamet eden el-Aynî, bu hocasından *el-Hidaye* kitabının çoğunu, *el-Keşşaf* tefsirinin bir kısmını, *et-Telvihi fi şerhi't-Tevdih* kitabının kıyas bölümünü ve kitabın şerhi olan *et-Tehlisve't-Tenkîh* kitaplarını ayrıca bedi, beyan, meani ve diğer ilimlerden dersler okudu.¹¹ 1388 senesinde Memlûklerin başkenti Kahire'nin âlimleri ile tanıştı ve oranın büyük muhaddislerinden ders aldı.

1407'de Ahmed b. Has et-Türki'den fıkıh dersini aldı. 1408'de *Mehasin el-ıstılah* kitabının müellifi Siracuddin el-Bulkunî'den bu kitabı ders aldı. Şems Muhammed b. Ali ez-Zeratiti'den, Ebi'l-Feth-Askalânî'nin kıraat kitabını okudu. ez-Zeyni'l-Irâkî'den (ö.1404) Sahih-i Müslim'i, İbn Dakik el-'İyd'in el-İlmam'ı ve Kala'tü'l-Cebel'de Buhârî'yi ders aldı. Takiyuddined-Decvi'den (ö.1407) *Sünen-i Nesai* hariç diğer hadis kitaplarını, İmam Hanbel'in *Müsned*'ini, Darimi'nin *Müsned*'ini 1402 yılına kadar dinledi ve okudu.¹² el-Kuveyk adlı hocasından Kadı İyaz'ın *Şifa* adlı kitabı başından sonuna kadar okudu. Hocası ona kendisinden işitmiş olduğu rivayet ve söylemleri, ayrıca hocalarının kendisine icazet vermiş olduğu rivayetler için icazet verdi (1407). Burada el-Harisi'nin, Ebu Hanife *Müsned*'ini okumuş oldu. 1406 senesinde Darekutni'nin *Sünen*'ini, Nureddin el-Fuvvi'den (ö.1424) ders aldı. Ayrıca Nesai'nin *Süneni kübra*'sını, İbn Malik'in *et-Teshil*'ini okuma fırsatını yakaladı. Tanrıvermiş et-Türkmânî'den (ö.1421) Tahavi'nin *Şerhu'l-meani'l-âsâr'ını* ve

vardır. Burada bahçeler, küçük bir nehir, büyük bir cami vardır. Geniş bir belde olup hayrı boldur. Bkz. Ebi'l-Fida, *Takvîmu'l-Buldan*, (Paris: Daru't-Tabaa'tu's-Sultaniye, 1840), s.265.

¹⁰ Kehta (كحطة) kaffharfi'nin fethası ve ha'nın sükûnuyla okunur. Büyük bir yapıda kalesi bulunan, İslam'ın Şam topraklarındaki düşman sınırında bulunan bir mevziye sahiptir. Buranın bahçeleri ve nehri vardır. Malatya ile arasında iki günlük bir mesafe vardır. Bkz. Ebi'l-Fida, *Takvîmu'l-Buldan*, 263.

¹¹ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi*, 4: 157.

¹² es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi*, 4: 156-157.

Beğavi'nin *Mesabihu's-sünen* kitaplarını ders aldı. Anadolu'ya kısa bir ziyaret yapan el-Aynî, Konya'ya gelerek Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin kabrini ziyaret etti.¹³

el-Aynî Ayntab'dan sonra hayatının geri kısmını geçirdiği Kahire'de yürüttüğü Vakıf Nazırlığı, Kadılık gibi devlet işlerinin yanı sıra ders verme, eser yazma gibi uğraşları olmuştur. Örneğin el-Müeyyide medresesinin açıldığı 1417 senesinden vefat ettiği 1452'ye kadar bu mekânda hadis ilmini¹⁴ ayrıca Mahmudiye Medresesinde fıkıh ilmini okutmuştur.

1.1.1. el-Aynî'nin Resmî / İdarî Hayatı

el-Aynî; Memlûk Devletinde Kahire Muhtesibliği, Nâzıru'l-ahbâslık, Müderrislik, Hankâh Şeyhliği, Mısır Hanefî Başkadılığı gibi bir takım resmi görevlerde bulunmuştur.¹⁵

• el-Aynî'nin tahsildarlık görevine ilk ataması 1399 yılında el-Makrîzî'nin yerine olmuştur. 1 ay sonra bu makamından azl olunmuş, bu göreve son ataması 1443 yılında ve azli ise bir yıl sonra olmuştur.

• Vakıflar Nazırlığına ilk ataması 1402 yılında olmuş fakat aynı tarihte bu makamdaki görevi bırakmıştır. Ardından bu makama 1417 yılında tekrar getirilmiş ve 1450 tarihine kadar bu görevi yürütmüştür.

• Başkadılık görevine ise iki kere atanmıştır. İlki 1426'dan 1430'a; ikincisi 1434-1439 arasındadır.¹⁶

Öte yandan Müellifimiz hayatı boyunca dokuz Memlûk sultanının hükümranlığına tanıklık etmiştir:

¹³ Matuk, *el-Aynî ve Eseruhu*, 63.

¹⁴ Bu medresenin yapımı h. 819 yılında tamamlanmıştır. el-Melikü'l-Müeyyed'enisbetle bu adı almıştır. Binanın yapımı için 40 bin dinar bütçe ayrılmıştır. Bkz. es-Suyûtî, *Hüsnü'l-MuhadaraTârihu Mısır ve'l-Kahire*, Thk. Muhammed Ebi'l-Fadl İbrahim, (Kahire: Daru'l-İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1967), 2: 272.

¹⁵ Bu makamlar hususunda Memlûk dönemi münşi yazarlardan olan el-Kalkaşandî şöyle demektedir: Tahsildarlık, bu görev yüce olup amacı iyiliği emredip kötülükten sakındırmak ve ülkedeki ekonomi ve saat hakkında araştırma yapıp vergiyi kişinin iş ve sanatına göre usulünce almaktır.

Vakıflar Nazırı: Bu görev kıymeti yüce bir görevdir. Amacı bu görevi yürüten kişinin mescid, cami, tekke, medrese ve hanlar gibi mekânların geçimi için belli hayır sahibi insanlardan ücret alma işini kontrol etmesidir. Başkadılık: amacı şer'î hükümler hakkında konuşma ve bu hükümleri uygulatmaktır. Öte yandan şer'î emirleri yerine getirme, anlaşmazlıkları düzeltmektir. Bu görev dini işlerin en yüce, kıymeti en değerli olanıdır; el-Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sa fi Sinaati'l-İnşâ*, (Matbaa'tu'l-Emiriyye, Matbaatu'l-Emiriyye, 1914), 4: 34-37.

¹⁶ Matuk, *el-Aynî ve Eseruhu*, 70.

1. el-Melikü'z-Zâhir Berkûk (1383-1399)
2. el-Melik Ebu's-SaâdâtFerecb. Berkûk (1399-1406)
3. Ebu's-Saadet'in kardeşi el-Mansur (1406-1413)
4. el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh (1413-1421)
5. el-Melikü'z-Zâhir Tatar (1421) sultan olduğu yıl vefat etmiştir.
6. el-Melikü'z-Zâhir Tatar'ın oğlu Muhammed Salih (1422-1423)
7. Eşref Barsbay (1423-1438)
8. Eşref Barsbay'ın oğlu Yusuf (1439)
9. el-Melikü'z-Zâhir Çakmak (1440-1454)

1421 yılında Emir Tatar, sultan olunca el-Aynî'nin sultan nezdindeki makam ve yakınlık derecesi önceki dostluklarından ötürü arttı. Sultan Tatar'ın Arapça bilgisi yeterli düzeyde olmadığı için el-Aynî kendisine Hanefî fikhî eserlerinden *Kudurî* kitabını Türkçeye tercüme etmişti.¹⁷ Ayrıca sultanın biyografisini ele aldığı tezimizin konusunu oluşturan *er-Ravzatu'z-Zâhir fî sireti'l-melik ez-Zâhir* adlı çalışmasıyla onunla dostluk bağını pekiştirmiştir.

Emir Tatar'dan sonra Eşref Barsbays saltanata geçince (1426) müellife önce vakıflar nazırlığını teklif etmiş fakat bu kararından vaz geçip onu Kahire muhtesibliğine atamış daha sonra Vakıflar Nazırlığı ve Hanefî başkadılığını kendisine verilmiştir. Bu dönemde üç mühim görevi ifa ederken aynı zamanda Müeyyide Medresesinde ders vermekteydi. Melik Eşref Barsbay döneminde büyük makam ve hürmete nail olmuş olan el-Aynî, sultana hocalık yapmış ve onu eğitilmiş bir lider olarak yetiştirmiştir. Barsbay'ında Arapçayı iyi bilmemesi sebebiyle ona dini hükümleri Türkçe olarak izah etmesi ve yazmış olduğu tarih kitabını onun huzurunda Arapçadan Türkçeye çevirmesi aralarındaki bağı kuvvetlendirmiştir. Bundan dolayı Barsbay, "*Kadı el-Aynî olmasaydı İslamiyet'i güzel yaşayamaz ve memleketi nasıl idare edeceğimizi bilemezdik*" demiştir.¹⁸ Sultanın danışmanlığını da yapmış olan yazarımız, Kıbrıs seferinde donanma gemileri başarısız olunca, seferi bir sonraki seneye bırakmak isteyen sultana birçok olayın başlangıcında zorluklar olduğunu sonunda ise kolaylık bulunduğunu izah ederek

¹⁷ Matuk, *el-Aynî ve Eseruhu*, 77.

¹⁸ Matuk, *el-Aynî ve Eseruhu*, 78.

etkilemiş ve nihayetinde Kıbrıs 1424, 1425 ve 1426 yıllarında art arda yapılan üç sefer sonucu fethedilmiştir. Böylelikle sultanın en yakın yardımcısı ve dostlarından olmuş ancak siyasi işlerle ilgilenmemiştir.¹⁹

Ömrünün son demlerinde fakir düşen yazarımız el-Aynî, sultan ve varlıklı dostlarından sıcak muamele görmemiş bundan dolayı geçimini sağlamak için medresesine vakfettiği büyük kitapları dışında sahip olduğu mallarını ve kitaplarını satmak zorunda kalmıştır. 93 yıl süren yaşamı boyunca devlet işlerinin çokluğuyla beraber eser yazma ve ders verme ile meşgul olmuş 1451 yılında vefat edip ertesi gün Ezher Üniversitesi'nde cenaze namazı kılınıp kendi medresesinde defnedilmiştir.²⁰

1.2. SULTAN ez- ZÂHİR TATAR'IN HAYATI

Sultan Tatar'ın hangi tarihte ve nerede doğduğu hakkında bir malumat dönem kaynakları içerisinde bulunmamaktadır. Ancak köle olarak 1398/1399 (H.801) senesinde 12.000 dirheme (30-35 dinar) satın alınarak Kahire'ye getirilmiştir.²¹ Emir Kanıbay el-'Alâî (قانيبه العلي), akrabalığından dolayı onu el-Melik el-Zâhir Berkûk'a (ö.1399) gösterdi. Tüccarından alınıp tıbâka yerleştiren Çerkes Tatar, burada Kuran ve Hanefî fikhından dersler gördü. Azatlığını da Berkûk döneminde aldı. Melik el-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî (ö.1421), Emir Tatar'a sınır bölgelerin gözetim görevini vermiş ve elçilik vazifesi de yürütmüştür. 1415'te ise Şeyh tarafından İnşaat Nazırı olarak tayin edildi.²² Tarablus ve Dimaşk Nâibliği de yapan Tatar²³ Şeyh el-Mahmûdî'nin 13 Ocak'ta vefatı üzerine ümeradan aldığı biat üzerine oğlu Muzaffer Ahmed tahta geçti.

Tatar, Şeyh Müeyyed'in hasta olup yatağa düştüğünde iki yaşındaki Şeyh'in oğluna vasi olarak atanmıştı. Şeyh Müeyyed'in h. 824 (1421) yılında vefatından sonra saltanatı ele geçirerek Kal'atu'l-Cebel'e yerleşti. Tatar, kaleye yerleştikten sonra Şeyh el-Mahmûdî'nin eşi, Muzaffer Ahmed'in annesi Saadatbint Sudun el-Çerkesî ile

¹⁹ Matuk, *el-Aynî ve Eseruhu*, 78.

²⁰ Matuk, *el-Aynî ve Eseruhu*, 82.

²¹ David Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", 211-247.

²² Koprıman, Kâzım Yaşar, *Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Malik al-Muayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)*, (Ankara: KBY, 1989), 95, 218.

²³ el-Makrîzî, *Kitâbu's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, Thk. Said Abdülfettah Aşur, (Kahire: Matbaa'tu Daru'l-kutub, 1972), 4: 582; ibn, İyas, *Bedâi'u'z-Zuhûr fi Vekayi'u'd-Duhûr*, (Kahire: el-Heye'tu'l-Nasriyetu li'l-Ammeti'l-kitab, 1982), 2: 73; ibn Tağrıberdi, *en-Nucûmü'z-Zâhire fi Mulûki Mısır ve'l-Kahire*, Thk. Cemal Muhammed Mahruz, Fehim Muhammed Şeltut, (Kahire: el-Heyetu'l-Mısriye li'l-Âmmeti ve'n-Neşr, 1971), 14: 211.

evlendi²⁴ fakat Tatar ve beraberindeki ekibi; Şeyh Müeyyed'in memlûkleri, diğer emirler ve Tatar'ın başa geçmesinden korkanlar tarafından şiddetli bir mücadeleyle karşılaşmak zorunda kaldı. Yönetimi ele geçiren Tatar rakiplerini alt etmek için bir dizi planlar tertipledi. Bunlar arasında en sinsi planı ziyafet yemekleri düzenleyerek onları tutuklatmak oldu. Bu ziyafetlerde ilk tutuklatıldığı kişiler arasında büyük makam sahibi ve Memlûk ordusunda büyük otoritesi olan emirler, naipler ve komutanlar bulunmaktaydı.

Tatar, orduda bulunan olası muhalif olabilecek yüksek rütbeli kişileri bertaraf etmesine rağmen sürekli bir endişe halindeydi. Önceki sultan döneminin en güçlü emiri olan Ali Bay ed-Devadari'den çekinmekteydi. Düzenlediği davet yemeğinde kendisini tutuklatınca kendisini güvende hissetti. Bu olaydan sonra Tatar'ın yönetimin dizginini elinde tuttuğunu ifade eden dönemin muasır tarihçisi İbn Tağrıberdî şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Bu tutuklatıldığı emirleri etkisiz hale getirince meydan Emir Tatar için boş kaldı. Kendisiyle meşgul olacağı hiçbir tartışma kalmadığından emin oldu. Tutuklamalar bitince Sultan el-Muzaffer Ahmed'i tahttan indirip yerine kendisi geçti. Bu duruma tüm Hasaki Emirleri muvaffakiyet gösterdiler.”²⁵

Sultan Tatar tahta kalmayı kesinleştirdiğinde Saadet Hanım ile ilişkisini koparmıştır. Çünkü Saadet Hanım ulaşmak istediği Taht için bir araçtı. İbn Tağrıberdî'nin şu yorumda bulunmaktadır: *“Saadat'ın oğlunu tahttan indirdiği gün kendisine yaklaşmamış ve ardından kendisini boşamıştır.”²⁶*

Halife Mûtezid billâh, (ö.1441) dört mezhep Baş kadısını davet ederek Muzaffer Ahmed'i tahttan indirdikten sonra Tatar'a biat ederek *ez-Zâhir* lakabını verdi. Sultan olunca Memlûk ülkesinin Mısır ve Şam'ın farklı bölgelerine mektuplar göndermiş ve tebrik mesajları almıştır. Halk onun sultan olmasına sevinmiş ve kutlamalar eşliğinde törenler düzenleyerek sokakları süslemişlerdir. el-Müeyyide memlûkleri halka eziyet edip tüccar ve halkın mallarına el koydukları için halkın korkulu rüyası haline gelmişlerdi. Göreve geldiğinde kendisine karşı olan el-Müeyyide memlûklerinden 300

²⁴ İbn İyas, *Bedâi'u'z-Zuhûr*, 2: 73.

²⁵ İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmü'z-Zâhire*, 14: 189.

²⁶ İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmü'z-Zâhire*, 14: 190.

kişiyi kale zindanına atmıştır. Tatar bu memlûk grubundan birçok kişiyi de öldürmüştür.²⁷

Kendisine bağlı memlûklere iyi davranmış kısa bir zamanda yönetimini sağlamlaştırmak adına kendisine karşı gelen birçok emir ve memlûk askerini etkisiz hale getirmiştir. İbn İyas'ın daha uzun yaşasaydı halkını refah içerisinde yaşatacağını aktardığı Sultan Tatar, 94 günlük kısa saltanatında iyi işler yapmaya gayret etmiştir.²⁸

Kaynakların aktardığına göre haksızlık ve zulmü önlemeye çabalayan Tatar, Dımaşk muhtesibinin insanlara uyguladığı zulmü kaldırıp bu makama malî mülkü olmayan birini atamış ve ardından “*Ey Dımaşk ahalisi, muhtesip sizden vergi isterse onu taşılayın*” diye nida ettirmiştir. Ayrıca görevde liyakati ve halk arasında sayılıp sevilen kimselere görev veren Sultan Tatar, Şeyh Veliyüddin b. Hüseyin el-İrakî'yi çağırıp Mısır Şafii baş kadılığını verdi. Emirlerin, kadıların ve ileri gelenlerin bulunduğu büyük bir tören konvoyundan inerek kadıya hüküm verirken hiçbir emirin iltimasına ve ricasına bakmaksızın hükmetmesini şart koydu. İnsanlar el-İrakî'nin ilim ehli, salih biri olup ve bu işe layık olduğunu bildiklerinden hoşnutlukla karşılık verdiler. Biraz zaman sonra emirlerin baskı ve hukuksuzluğuna dayanamayan el-İrakî bu görevden istifa etmiş Sultan Tatar kendisini tekrar ikna edip görevi vermiştir.²⁹

Muhtemelen yazarımız el-Aynî'nin vergiler hakkında kendisine sunduğu tez konumuz eserinde de geçen uyarısına binaen ez-Zâhir Tatar, halkın boynunda ağır bir yük olan Şam naibi vergidarının almış olduğu senelik 2.500 dinarlık vergiyi kaldırmış ve bunu halka duyurmak için Beni Ümeyye Camii'nin duvarına mermerden bir levhaya yazdırıp asmıştır. Kudüs'e bir ziyarette bulunan Tatar, Kudüs naibinin çiftçilerden her sene aldığı 4.000 dinar vergiyi de kaldırmış ve yine mermere yazdırıp Aksa Camiinin kapısına astırmıştır. İbn İyas Sultan Tatar'ın Hac Emiriyle gönderdiği karnâmede Mekke Emiri'nin uyguladığı haksızlık ve Hac zamanında büyük tüccarlar ile Mekke'ye yakın bölgede emirlik yapan idarecilerin şehir ahalisine ağır gelen vergileri lağvettiğini belirtmektedir. Bu durum, Mekke ahalisinin yüksek sesle kendisine dualar edilmesini sağlamıştır.

²⁷ İbn İyas, *Bedâi'ü'z-Zuhûr*, 2: 74.

²⁸ İbn İyas, *Bedâi'ü'z-Zuhûr*, 2: 76.

²⁹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, 4: 585.

Tatar, sarayda yönetimini güçlendirmek için yakın dostlarına ve memlûk grubuna farklı mevki ve ıktalar vermiştir. Yaptığı ilk işlerinden biri idarede görev yapan kişileri azledip bu makamlara çevresindeki kişileri yerleştirmek olmuştur. Örneğin hâciblik, kadılık, komutanlık, muhtesiblik gibi birçok rütbelerde değişikliğe gitmiştir.

ez-Zâhir Tatar, Müeyyed Şeyhin on yıl boyunca (1412-1421) hazinede biriktirdiği paraları emir ve Memlûklere iş görmeleri için dağıtmıştır. İktidarına baş kaldıran Şam naibini etkisiz hale getirmek için çıktığı seferdeyaptığı aşırı harcamalara karşı kendisine hazine hakkında uyarıda bulunanlara şunları demiştir: “*Eğer emniyetle ve kazanmış olarak geri dönersem yine mal bulunur, fakat böyle olmazsa o vakit bizden sonrakilere herhangi bir şey bırakmamak daha iyidir.*”³⁰ Cömert müsrifliği için aktarılan bir rivayette ise; kendisine yiyecek ikram eden kişiye bahşış olarak 5 dinar vermek istemiş fakat bulamamıştır. Etrafindakilerden ister onlar da yemin ederek kendilerinde bulunmadığını söylemişlerdir. Saltanatı kısa sürmesine rağmen çokça mal harcamış, devlet sıkıntı içinde kalarak kendinden sonraki yöneticileri darda koymuştur.³¹

İbn İyas’ın idarede adil olmaya çalışan ancak ekonomide pek de başarılı olmadığını vurguladığı Tatar, kaynaklara göre zayıf bünyeli biri olup sürekli hasta düşmekteydi. Hastalığı şiddetlendiği bir gün yatağa düşmüş ve tören, kutlama dâhil hiçbir meclise iştirak etmemekle beraber kimseyi de huzura kabul edememiştir. Halk arasında, kendisini boşamış olduğu eşi Saadat hanımın zehirli bir mendille zehirlenmiş olduğu yaygarası dolaşmıştır. Cuma günü; halife, baş kadılar, emirler ve memlûk grubunu toplayıp oğlu Emir Muhammed’in kendisinin vârisi olduğu ve adına tahtın varisi olacağı sözünü yeminle aldı. Oğlu yetişinceye dek devletin idaresi Emir Canıbek es-Sufi’de, oğlunun eğitimi için Emir Barsbay ed-Dokmak’tan atabeklik yapmasını istedi.³²

Tatar’ın hayatı hakkında bilgi verenler onun Alim, fakih ve her fende uzman fazilet sahipleriyle birlikte oturmayı ve kitap okumayı çok sevdiğini, Türkçeye olan düşkünlüğü sebebiyle sadece Türkçe kitaplardan oluşan bir kütüphane kurduğunu aktarırlar. Sultan, İslami bilgilerin birçoğunu iyi bilirdi. Kendisi birçok kitap toplamıştır ve bunların çoğu Türkçedir. Üstelik dini ve tarihi eserleri Türkçeye tercüme ettirmiştir.

³⁰ İbn Tağrıberdi, *en-Nücûmu’z-Zâhire*, 14: 222; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, 4: 595; es-Sayrâfi, *Nüzhetu’n-Nufus*, 2: 514.

³¹ es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-Lami’ li-Ehli’l-Karni’t-Tâsî’*, (Beyrut: Daru’l-Ceyl, 1992), 4: 8.

³² İbn İyas, *Bedâi’u’z-Zuhûr*, 2: 75; İbn Tağrıberdi, *en-Nücûmu’z-zâhire*, 14: 208.

Hanefî mezhebi hakkında ciddi bilgi ve donanıma sahipti. İbn Tağrıberdî'nin aktardığına göre Sultan Tatar henüz emirlik görevindeyken tahttan indirdiği el-Muzaffer Ahmed'in (824/1421) kısa süren sultanlığı esnasında mahkeme başkanlığı yapmış ve yargılarda sorunları çözüme kavuşturmuştur.³³

Şiirle ilgilenir, özellikle Türkçe şiir söyler ve severdi. Hatta ezberinde şiirler bulundururdu. Tarihçilere göre kendisi el-Müeyyed Şeyh'ten sonra Mısır'da sultan olup ilme, fenne, edebiyata ve fazilet sahibi kimselere muhabbet besleyen nadir Memlûk sultanlarından.³⁴

İbn İyas'ın belirttiğine göre yakışıklı, orta boylu, savaşta cesur, yumuşak huylu, hayırsever biriydi. Kendisinden sonra oğlu Muhammed tahta oturmuştur. Ardından bıraktığı bir kızı ise Eşref Barsbay ile evlenmiştir.³⁵ Sultan Tatar (824/1421) Zilhicce ayının pazartesi günü 55 yaşındayken vefat etmiştir. Saltanatı 94 gün sürüp aniden vefat etmiştir. Cenazesi İmam el-Leys b. Sa'd'ın yanına defnedilmiştir.³⁶ Tatar vefat edince emirler Tatar'ın oğlu Nasiruddin Muhammed'i (824/1421) yılında Salih lakabıyla sultan ilan ettiler, fakat babasının tahta geçtiğinde yaptığı gibi kendisi de büyük güç sahibi emirlerin sultanlığa geçme mücadelelerine tanık olmuştur.

³³ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire*, 14: 205.

³⁴ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire*, 14: 209.

³⁵ İbn İyas, *Bedâi'u'z-Zuhûr*, 2: 74.

³⁶ İbn İyas, *Bedâi'u'z-Zuhûr*, 2: 75.

İKİNCİ BÖLÜM

er-RAVZATU ez-ZÂHİR Fİ SİRETİ el-MELİK ez-ZÂHİR TATAR

2.1. ESERİN MUHTEVASI

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

İslam'ı apaçık adaletiyle destekleyen, Müslüman kullarını ez-Zâhir kuluyla kuvvetlendiren ve ez-Zâhir kulunu her doğru yoldan sapan ile günahkâr kimselere üstün kılıp zorba ve zalimlere üstün kılan, Müminlerin birliğini o kulun parlak ferasetiyle incitmedenve parçalamadan birleştiren, dinin şiarını onun parlak bilgisiyle ve İslam kanunlarını onun hâkim adaletiyle ittifak yıldızını dönen yörüngede parlatıp aydınlatan, ihtilaf kalesinin zayıf düşmüş burcunu yıkan, itaat ehline bol ihsanda bulunan ve haddi aşanları bu geniş ihsan payından mahrum bırakan, nifaka karşı direnip, sebat edeni müjdeleyen, kalbinde haset kininden bir parça bulunan kimseyi üzen Allah'a hamdolsun. Kullarına lütfundan bol bol ihsanda bulunan ve tayin ettiği bu hükümdarı yerli ve bedevilere bir rahmet kılıp onu hoşgörü, ilim, dürüstlük ve çokça ikramda bulunmakla süsleyen Allah nekaisten münezzehtir. Salât onun masum ve temiz peygamberi, bütün gelip geçmişlerin en şerefli Hz. Muhammed'e ve her türlü şeref ve meziyeti bünyesinde barındırıp itaatte aceleci olan ailesi ve ashabının üzerine olsun.³⁷

Bundan sonra bil ki;³⁸ Rabbin esenliği ve rahmeti zengin olup Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî'ye gizli ve aşikâr lütfuyla muamelede bulunmuştur. Kendisi der ki; Allah'ın bana ihsan ettiği nimetlerden biri de eskiden beri bu hükümdarın yolundan nasiplenmem ve bu vakitten önce onun yüce sohbetiyle süslenmemdir. Allah-u Teâlâ'dan bu durumu benim düşük halimi düzeltmesi, zihnimi yoran harap halimi kaldırmasına, keremiyle halimi ıslah etmesine ve şefkatiyle kederleri huzura çevirmesine bir sebep olarak kabul buyurmasını niyaz ederim. Şüphesiz ki O, bunu yapmaya gücü yeten ve isteği yerine getirmeye layık olandır.

³⁷ el-Aynî buraya kadar olan yazısında Tatar isminin son harfi olan "R" harfini cümle sonlarında yarım uyak olarak kullanmış ve nesir olduğu halde şiirsel bir hava katmıştır. Biz anlam bütünlüğü kaybolmasın ve zaten dilimize aynı tarzda aktarılması mümkün olmayan bu üslup yerine tercümesini vermekle yetindik. Ayrıca Mukaddimesinde kullandığı üslup ve kelimeler eserin içeriği hakkında bilgi sunmaktadır. Belagat ilminde "Beraat-ı İstihlal" olarak bilinen bu üslup; nazım ve nesirde maksada ve muhtevaya işaret eden kelime ve deyimlerin yardımıyla konuya ilgi çekici bir üslupla başlama sanatıdır.

³⁸ Tercümede "*Bundan sonra bil ki*" diye aldığımız ve Besmele, salâvat ve hamd ifadelerinden sonra kullanılan "أَمَّا بَعْدُ" kelimesi klasik eserlerin tümünde konuya başlarken girizgâh kelimesi olarak kullanılmıştır.

Perdeler arkasında gizli kalmış olan hükümdarın sohbetine eşlik edecek birinin hükümdara hediye takdim etmesi bir adet haline gelerek hediye kapı naibine sunması özellikle hükümdarın göreve liyakati delilleriyle sabit olunca bu durumu kendisinin yüce huzurunda ve güzel hizmetinde değerli hayatını ve yüce devletin hallerini kapsayacak bir hediye sunma suretiyle vadetmek istedim, fakat bunu acele bir şekilde ortaya koydum. Zaman ve mekânın imkân verdiği şekilde ileride bunu daha geniş biçimi takip edecektir.

Çünkü böylesi bir çalışma uzun uzadıya vakitler gerektirecektir. Gelgelelim bu eser bir işaret olup detaydan ve bir ima olup izahat vermekten uzaktır. Bu kadar bir vakitte bu kadarını yapmakta bir kararlılık ve kesin bir sonuç elde ettim. Nasıl başarılı olmayayım ki! O, öyle bir hükümdardır ki Allah'ın izniyle dünya hükümdarları kendisiyle övünür ve O, güneşin ışıdamada nurlara üstünlüğü gibi diğer hükümdarlara üstün gelir. Kendisine itaatkâr ve isyankâr, alçak ve zorbalardan her biri boyun eğer. Adaletin bayrağıyla dinin minaresini yükseltir, faziletinin sancağıyla apaçık hakkın ayetlerini yayar, parlak yargısıyla adalet ve hakkın dalları nurlanır, heybetinin azametiyle zulm ateşini ve zorbalığı yıkar, bahtı el verdiği müddetçe her sınıftan ifsatçının gücünü parçalar ve günler geçtikçe kemalini artırır. Allah onun kadrini kâinata yükseltsin ve şerefini hükümdarlar arasında yüceltsin.

Yazdığım biyografiyi “*er-Ravzatu’z-Zâhir fi Sireti’l-Melik ez-Zâhir*” olarak adlandırdım ve on kısma ayırdım:

1. Kısım: sultanın soyu ve aslı hakkında
2. Kısım: sultanın ismi ve harflerinin taşıdığı anlamlar hakkında
3. Kısım: künyesi, künyenin taşıdığı anlamlar ve bu künye ile anılan hükümdarlar hakkında
4. Kısım: lakabı, lakabının taşıdığı anlamlar ve bu lakapla anılan hükümdarlar hakkında
5. Kısım: Türk sultanlarının onuncusu olması ve bu hususta onun için olan müjdeler hakkında
6. Kısım: sultanlığı hak edişi ve tayin oluşu hakkında
7. Kısım: güzel sıfatları ve övülen huyları hakkında

8. Kısım: sultanın yapması ve kaçınması gereken işler hakkında
 9. Kısım: özel işlerini ve halkın idaresini havale ettiği kişiler hakkında
 10. Kısım: sultan oluşu ve başa geçiş tarihinin manaları hakkında
- İşte Allah'a dayanarak şimdi bunları açıklayacağım.

2.1.1. Birinci Kısım: Sultanın Soy ve Ashı Hakkında

Bil ki, Allah on sekiz bin âlem yaratmıştır. Dünya da bu âlemlerden bir âlemdir. Evrenin yıkılması denizde bulunan çadırın durumu gibidir. Allah bu on sekiz bin âlemden melek, insan, cin ve şeytanlar olmak üzere dört taifeyi seçti ve sonra bu üçünü,³⁹dokuzu Şeytanlar ve biri de insan ve cinler olmak üzere on kısma ayırdı; Ardından bu iki sınıfı da dokuzu cin ve biri de insan olmak üzere on bölüme ayırdı; Melekler nurdan, cin ve şeytanlar ateşten, insanlar ise topraktan yaratılmışlardır. İnsanların tümü Hz. Âdem (as) 'ın evlatlarıdır, fakat Nuh (as) Tufanından sonra tümünün nesli kesilip sadece gemiye binenlerin soyu devam etmiştir. Birçok âlimin görüşüne göre bunlar seksen kişiydiler. Gemi Cudi Dağına yerleşince⁴⁰ inip el-Cezire'de es-Semanin⁴¹adını verdikleri bir şehir kurdular.

Bu olaydan sonra Nuh (as) 350 yıl yaşadı. Kendisi toplamda 1780 yıl yaşamıştır. Seksen kişiden Nuh (as) ve üç oğlu Sam, Ham ve Yafes ile eşleri hariç geriye kalanlar vefat edip artlarından kimse kalmadı. Nuh'a (as) ölüm yaklaşınca oğlu Sam'a vasiyette bulunup onu kendisine veliaht kıldı. Ardından yeryüzünü üç oğlu arasında bölüştürdü. Sam'a orta kürede bulunan Hicaz, Yemen, Beyti'l-Makdis, Mısır, Şam ve bu bölgede yer alan Nil, Fırat, Dicle, Seyhun, Ceyhun'u; Ham'a batı topraklarını, Yafes'e ise güney kısmı ve doğu şehirlerini verdi. Bütün milletler bu üç kardeşten oluşmuşlardır. Yafes en büyükleri Ham en küçükleri ve Sam ortancalarıdır.

Nuh'un (as) oğlu Sam'ın Erfahşed, Laved, İrem, Aşur ve Eylan olmak üzere beş çocuğu olmuştur. Erfahşed'den Şalih, Şalid'den Abir, Abir'den ise İbraniler gelmektedir. Abir'in Faleğ ve Yaktın adında iki çocuğu olmuş, Faleğ'den İbrahim el-Halil (as) ondan da İshak, İsmail (as), İshak'tan Ya'kub ve İ'su, Yakup'tan İsrailoğulları, İ'su'dan

³⁹ Bundan sonraki tasnifde melekler sayılmadığı için üçe ayrılmıştır.

⁴⁰ Nihayet "Ey yer suyunu yut! Ve ey gök suyunu tut!" denildi. Su çekildi; iş bitirildi ve gemi Cudi dağına üzerine yerleşti. Hud 11/44.

⁴¹ Gemiye binip hayatını kurtaran Seksen kişiye nispetle kendilerine Semanin denilmiştir. Ebu'l-Hasen el-Herevi, *el-İşarat ila Ma'rifeti'z-Ziyarat*, (Kahire, Mektebetu's-Sikafeti ed-Diniyye, 2002), 63.

Rumlar,İsmail'den ise Arabu'l-Musta'ribe⁴²olanlar ve peygamberimiz Hz. Muhammed'in (sav.) soyu gelmektedir. Yaktın'ın on üç evladı olmuş ve bunlardan Cürhüm, Hind-Sind, Sebe ve Yemen halkları gelmiştir. Laved'in dört evladı olmuş bunlarda; Tasm, Amlık, Fars, Cürcan ve kendilerine Ken'aniler denilen Şam zorbaları ile Mısır firavunları gelmektedir. İrem'in Avz, Ad ve Kasir adında üç oğlu olmuş Kasir'den de Semud, Cedis, Ümeym dünyaya gelmiştir ki bunlara Arabu'l-Ariye⁴³denilmektedir. Aşur'unEyran, Nebit, Cermuk, Basel adlı çocukları olmuş ve Eyran'dan Fars, Kürt ve Hoz; Nebit'ten Nebt ve Süryani; Cermuk'tanCeramiki; Basel'den ise Diylim ve Ceyl ortaya çıkmıştır.

Nuh'un (as) oğlu Ham'dan ise Mesrayim, Kena'n, Kevş, ve Kut adlı çocuklar dünyaya gelmiştir. Mesrayim'inFiliştin ve ondan Calut ile Filistin halkı gelmektedir. Ken'an'ın ise birkaç evladı olmuştur ve bunlardan Berberiler ve Afrika ahalisi gelmektedir. Kevş'ten Habeş, Nube ve diğer Sudan halkları gelmektedir. Nuh'un (as) oğlu Yafes'in; Gomer, Yavan, Maday, Magog, Tubal, Meşeh, ve Tiraş adlı yedi oğlu olmuştur. Gomer'den Türkler gelip aslında yirmi boydan oluşmaktadırlar. Her bir boyun sayılamayacak kadar kabilesi vardır. Boylar ise şunlardır: Peçenek, Kıpçak, Oğuz, Yemek, Beşgirt, Basmıl, Kayı, Yabagu, Tatar, Kırgız, Çigil, Tohsı, Yagma, Ograk, Çaruk, Çomul, Uygur, Tangut, Hitay, ve Maçin diye anılan Tavgaç.⁴⁴

Oğuz boyundan gelen Türkler 12 kabileye ayrılmışlardır. En büyükleri Kınık olmak üzere bazı sultan ve hükümdarlardan örneğin ibn Dukak'ın oğulları Selçuklular ve onların soyundan gelip Rum şehirlerine sahip olan hükümdarlar gelmektedirler. Selçukluların İslam şehirlerine yerleşmeleri Rebiü'l-Evvel h.465/1072⁴⁵ tarihinde olmuştur.

Rum ve Biladü's-Şam topraklarına yerleşen Türklerin asılları ise Selçuklu Sultanı Alparslan ile beraber gelip büyük çadırlarla konaklayıp göç edenlerdir. Bir kısmı

⁴² Arabu'l-Musta'ribe (sonradan Araplaşanlar) Hz. İsmail oğlu Adnan'ın soyundan gelmektedirler. Ensab âlimleri tarafından Arapların iki kolundan biri olan Adnaniler asıl Arap olan Cürhümlerle karışarak Araplaştıkları için kendileri Arab-ı Musta'ribe denilmiştir. Tefvik Beru, *Târihu'l-Arabi'l-Kadim*, (Dimaşk, Daru'l-Fikr, 2001), 57-60.

⁴³ Arabu'l-Ariye (Saf, katıksız Arap) Kahtaniler olarak bilinir. Asılları Yemen'den gelmekte ve Cürhüm ile Ya'rub kollarına ayrılmışlardır. Tefvik Beru, *Târihu'l-Arabi'l-Kadim*, s. 56.

⁴⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügatı Türk*, (Daru'l-Hilafeti'l-İlmiyye, Matbaa-i Amire, 1915), s. 27.

⁴⁵ el-Aynî'nin vermiş olduğu tarih h. 465 miladi Takvime göre 1072 tarihine tekabül etmektedir ki 1071 tarihli Malazgirt Savaşından sonra Anadolu'nun kapısı Türklere açılmış ve yoğun bir akım meydana getirmiştir.

Diyarbakıra'a yerleşip bazı Türklerden Kara Mehmed ve Oğlu Kara Yusuf, YahmerOğulları⁴⁶, Yağmer Oğulları, Rum topraklarına yerleşip Tuz Gölü sahilinde bulunanlar, Varsak Türklerinden; Hamidoğulları, Süleyman Paşa ve Karamanoğulları hepsinin aslı Larende şehrine bağlı Ermenek⁴⁷ bölgesinden gelmektedirler. Şu kadar var ki büyük dedeleri olan Nuri Es-Sufi'nin yeri Kamış⁴⁸ denilen yerde bulunmaktadır. Rum Bölgesinde ikamet eden Osmancık, onun oğlu Orhan, Orhan'ın oğlu Murad Bey ve oğlu Ebu Yezid ve Kirişçi olarak da bilinen oğlu Sultan Mehmed gibi Türklerin asılları Acat⁴⁹şehrinin Söğüt denilen bölgesindedir. Yine Biladü'ş-Şam ve Ermen topraklarına yerleşen iki taife olan biri Üçoklar ve diğeri Bozoklar ile Dulkadiroğulları; bir Türk cinsi olan Çerkeslerin asılları dört kabileden oluşmaktadır bunlar; Çerkes - Şerkez de denilir- Ezkeş, Elas ve Kesa. Kendi içlerinde birçok kola ayrılırlar bunlarda; Abaza, Kebka, Çena, Bule, Buzdoğu, Esfu, Beşceka, Ahçepsi, Sekagu, Çeka, Beşzeyya, Ebhas, Ezha, Bahz, Beh, Vekaka, Bemika, Bedes, Kusi, Aris, Samdi, Samdeka, Yis, Tesneka, Huniye, Edhan, Germukgibi kollardan oluşmaktadırlar.

Efendimiz Sultan'ın -Allah devletinin temellerini sabit kılsın- asılları Herkıl (Herakleios)⁵⁰devletinde ücretli çalışan Çerkes işçilerinden gelmektedir. Hal böyle olunca hiç şüphesiz soyu Araplardan gelir ve kendisi Gassan Araplarındandır.

Bunun açıklaması şudur ki; bazı insanlar Çerkeslerin asıllarını Araplardan geldiklerini iddia ederler, fakat durum öyle değildir. Bu iddianın aslı şöyledir; Cebele b. el-Eyhem⁵¹, Hz. Ömer b. Hattab'ın (r.a) yanına gelip Müslüman olduktan sonra dinden

⁴⁶ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, (İstanbul: Necmi İstikbal Matbaası, 1914), 2: 484.

⁴⁷ Ermenek; Adana vilayetinin iç il Sancağında kaza merkezi bir kasaba olup 125 kilometre ğarb şimalisinde ve Gök su Nehrinin şimali cihetinde 120 metre irtifai olan bir mahalde vaki'dir. Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, (İstanbul: Mihran Matbaası, 1894), 2: 39.

⁴⁸ Kamış: Kırım Ceziresi sahilinde ve Sivastopol'un kurbunde ve cenubunda bir köydür. Şemseddin Sami *Kâmusu'l-A'lâm*, 5: 373.

⁴⁹ Günümüz Bilecik Şehrinin bir ilçesi olan Söğüt'ün bir yerleşim yeri olduğu anlaşılan Acat ile ilgili herhangi bir bilgi bulamadık. Muhtemelen pek tanınmayan bir ad ile anılmıştır.

⁵⁰ Herkıl (Herakleios) 610-641 yılları arasında hüküm sürmüş Bizans imparatorudur. Hz. Peygamber (sas) kendisine Dihye b. Halife aracılığıyla davet mektubu göndermiştir. Işın Demirkent, "Herakleios", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay.), 1998, 17: 210-215.

⁵¹ Suriye'de hüküm süren Gassanilerin son Emiri olup Hz. Ömer döneminde Müslüman olmuştur. Hac sırasında ayağına yanlışlıkla basan Feraze oğullarından birine sert bir tokat vurarak burnunu kırmış durum Hz. Ömer'e intikal edince de ya hakkını helal eder ya da senden kisasını ister deyince Cebele de; Ben bir hükümdar olduğum halde nasıl bana vurabilir deyince Hz. Ömer İslam Hukuki olarak aranızda bir fark gözetmez deyince Hristiyan olmayı dile getirir bunun üzerine Hz. Ömer kendisine din değiştirdiği için Mürded Cezası olan ölümü uygulatacağını söyleyince Cebele Halifeden birkaç gün ister ve geceleyin askerleriyle Kostantiniye'ye kaçır. Tevfik Beru, *Târihu'l-Arabu'l-Kadim*, (Kahire: Daru'l-Fikr, 2001), 146.

çıkıp Rum sahibi Herkıl'ın yanına kaçtı. Sahabeler (ra) Hicretin 17. Yılında Antakya'yı fethedince Herkıl, deniz yoluyla Kostantiniye'ye gelmiş ve Cebele'de yanında kabilesinden 500 Gassan Arap askeriyle beraber kaçıp kurtulmayı başarmış ve Kayasire Hükümdarlığı yıkıncaya kadar onlarla beraber kalmışlar, devlet yıkılınca Çerkes dağlarına ve şehirlerine – bu yerler Taberistan ve Nitaş⁵²denizlerinin arasından ta Kostantiniye sahiline kadar uzanır- yerleşip Çerkeslerle karışıp onlar Çerkeslerden, Çerkeslerde onların kadınlarıyla evlenip çocuk sahibi olmakla soy bağı kurdular ve nesilleri çoğalınca bazıları bazılarında olmuş oldu ve soyları birbirine girdi. Öyle ki Çerkeslerin çoğu asıllarının Gassan Araplarından geldiklerine inanırlar.

Bundan dolayıdır ki Çerkeslerde çoğunlukla Arap meziyetleri görülmektedir. Bunlardan bazıları olağanüstü cesaret, etkileyici binicilik, savaş anında ilk darbeyi vurma, harem ve kadınlara karşı gösterdikleri kıskançlık, misafirin hakkını güzelce yerine getirme ki misafir onlara göre en değerli insanlardır. Yine kendilerine sığınmış biri kan dökmüş olsa veya kendisinin teslim olunmasını isteyen biri olsa ne zarar ne de bir kötülüğe uğramaksızın onu isteyen kişi güç sahibi olsa bile teslim edilmez. Öte yandan Ahlaklarında huysuzluk ve kızgınlık vardır. Öyle ki onlar çok çabuk sinirlenirler ve iki grup arasında düşmanlık meydana geldi mi bunu sürdürür ve iki gruptan biri diğerine karşı üstün gelip yok edinceye kadar düşmanlık sürer ve çocuklarının, torunlarının arasında bile devam eder. Tüm bunlar Arapların meziyetlerindedir.

Efendimiz Sultan -Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- Mısır, Şam ve Hicaz bölgelerine sahip çerkes sultanlarının altıncısıdır. İlki, Sultan el-Melik ez-Zâhir Baybars el-Bundukdârî bir görüşe göre çerkeslerin As kolundan gelmektedir. İkincisi, Sultan el-Meliku'l-Muzaffer Baybars el-Çaşnıgir. Üçüncüsü, Sultan el-Meliku'l-Mansur Lâçin, Dördüncüsü Sultan el-Meliku'z-ZâhirBerkûk, Beşincisi Sultan el-Meliku'l-Müeyyed, Altıncısı Efendimiz Sultan el-Meliku'z-ZâhirEbu'l-Feth Tatar Allah hükümdarlığını ebedi kılsın.

Bil ki zamanımızda çerkeslerin Arap oldukları ifade edilmektedir. Çünkü çerkes soylarının Arap soylarıyla karışımı 800 yıldan fazla bir süreden ileri gelmektedir. Bu sürenin öncesindekiler ise halis Türklerden olduklarına dair bir ihtilaf yoktur.

⁵² Nitaş Denizi; Lazka Şehrinden Kostantiniye kadar uzanır. Uzunluğu Yüzbin mil olup genişliği üçyüz mildir. Bu deniz Türk, Burgar, Rus ve diğer milletlerin kullandığı bir denizdir. el-Endülüsî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, (Daru'l-Garbi'l-İslami, 1997), 1: 204.

Şüphesiz bu itibarla efendimiz Sultan el-Meliku'z-Zâhir'in -Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- Arap olduğu ifade edilebilir ve böylelikle onun bu değerli makamı, bu yönden hak edişi Allah'ın izniyle açıklayacağımız gibidir.⁵³

2.1.2. İkinci Kısım: Sultanın İsmi ve Harflerinin Taşındığı Anlamlar Hakkında

Bil ki efendimiz sultanın - Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- ismi üç harften oluşmaktadır. Bunlar iki Ta (ط) ve bir ra (ر) harfleridir.⁵⁴Bu ismin okuyuşunda iki telaffuz daha mevcuttur. Biri Ta (ط) harfinin yerine iki tane Te (ت) ile⁵⁵, diğeri ise iki Te harfi arasına bir elif getirmekle okunmasıdır. Şimdi bu üç cihet⁵⁶ hakkında harfi ve diğer kuralların gerektiği ölçüde konuşmaya koyulalım. Ta (ط) ve A (ا) harfleri nariye⁵⁷ harflerinden, Te (ت) Havaiye⁵⁸ harflerinden ve Ra (ر) ise turabiye⁵⁹ harflerindedir.

Bu harflerde olan sırlar ise Ta (ط) ve A (ا) harfleri işaret eder ki sultana düşmanlık yapan, isyan eden, itaatinden çıkan, kendisine bir kötülük planlayan, hoş olmayan bir şeyi veya aldatmayı arzulayan kişiyi henüz Hükümdar huzurluyken bu iki harf tesirleriyle o kişiyi yakar yok eder, gücünü parçalar, ona ve sığındığı kişiyi toprağa düşmüş hissedilen ateşin yerdeki her şeyi yemesi gibi ne bir eser ne de haber bırakır. İsimdeki Te (ت) ise sultana samimi olup içinden dışından itaatine sadık olana güzel ikram rüzgârını estireceğine ve yüce iyilik meltemiyle besleyeceğine, tıpkı hissedilen havanın her ruh sahibine ve hayvana hayat olması gibi işaret eder. Ra (ر) harfi ise sultanın şehir halkı için yaptığı bayındırlığa, adaletinin kapsayıcılığına işaret eder tıpkı hissedilen toprağın bütün canlıların erzakı olduğu ve ölümlerinin onunla örtünmesi gibi. İsimdeki iki harfin tekrarına gelirsek bu, gücünün genişliğiyle beraber uzunluğuna ve bu güce karşı rahatsız edici ve ters bir durumun olmayışını gösterir. Demiştik ki Ta (ط)

⁵³ el-Aynî, eserin ikinci kısmının sonunda “İşte bu cetvel Adem oğlunun soyunu özetleyen bir cetveldir” diyerek birinci kısımda Hz. Adem'den başlayarak Hz. Nuh ve ondan sonra devam eden insan soyunun hangi ırk ve kabilelerden devam ettiğini kısaca bu cetvelde göstermiştir. Tezimize aktarmamız hiçbir şekilde olanaklı olmayan haritayı yazıları okunaklı olmadığı ve eserin orijinal nüshası elimizde olmadığı için alamadık.

⁵⁴ Arapça yazılışı şöyledir: ططر.

⁵⁵ Bu okuyuşun Arapça yazılışı ise şöyledir: تتر.

⁵⁶ Bu cihetler şu telaffuzlardır: تتر, ططر.

⁵⁷ Huruf ilmine göre Arapçada ki 28 harften her biri dört temel medde olan su, hava, ateş ve toprağı temsil edip ismin harflerine göre kişi üzerinde etki oluşturmaktadır. Nariye (ateş) unsurunun sembolleri Elif, yumuşak he, Ta, mim, fe, şin ve zal harfleridir. ibn Haldun, *Mukaddime*, Terc. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yay., 2009), 2: 936.

⁵⁸ Havaiye (hava) unsurunun sembolleri Cim, zeyn, kef, sin, kaf, peltek se, ve kalın za harfleridir. ibn Haldun, *Mukaddime*, 2: 936.

⁵⁹ Turabiye (toprak) unsurunun sembolleri be, vav, ya, nun, sad, te, dad, harfleri olup diğer kalan dal, ha, lam, ayn, ra, kalın ha, ve ğayn ise Maiye (su) unsurunun harfleridir. ibn Haldun, *Mukaddime*, 2: 936.

harfi, Nari harflerden olup kendisinin diğer unsurlar üzerine fazla bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle ateş kendi cinsiyle artırıldığında ve tekrarlandığında herhangi bir harf de aralarına girmezse sahibinin gücünü ve mutluluğunu artırır. el-Melik en-Nasır el-Kebir'in⁶⁰ isminde tekrarlanan iki harf arasına bir başka harfin girmesiyle değişiklik meydana geldiği görülüyor mu? Melik ZâhirBerkûk'un⁶¹ ismi de böyledir.

Allah'a şükürler olsun ki efendimiz sultanın - Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- isminde tekrarlanan harfte uyuşma vardır. Ra (ر) harfinde ise acayip sırlar bulunmakta ve Huruf âlimleri Ra (ر)'nın kendisiyle tüm işlerin tamamlanıp hareketliliği ortaya koyan bir gücü, zamanın cevheri olduğunu söylemişlerdir. Bunun delili Allah'ın buyruğunda geçen *"Elif. Lam. Ra. Bu sana indirilen, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan olan Allah tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır"* ayetidir.⁶² Öte yandan Ra harfi ayrımı ifade etmek için gelir ve hareketliliğiyle her şeyi ayırıştırır. Eğer Ra'nın ayırım gücü olmasaydı her şey bir şey ve tek nokta olurdu. Ra ile şeyler ayrışır ve bunun örnekleri âlemde görülür. Bu ayrımın süresi, Allah'ın içerisinde âlemleri yarattığı ve kitabında da zikrettiği altı gündür. Bundan dolayı Ra harfi altı yerde Levh-i Mahfuz'dan, benzeri yaratılmışlara kadar altı güne işaret edip ispat eder. Bu sebeple yüceler yücesi Allah başlarında Ra harfi olan sureleri altı güne kinaye olarak getirdi. Örneğin Hud suresinde birkaç ayet geçtikten sonra şöyle demektedir: *"O (Allah) Arş'ı su üzerinde iken, gökleri ve yeri altı günde yaratandır."*⁶³

Ayette geçen *هُوَ* lafzı Allah Teâlâ'nın zatından kinayedir. Ayetteki *العَرْشُ* ise lam harfinden kinaye olup Levh-i Mahfuz demektir. Ayetteki Ra harfi ise altı günden kinayedir. Çünkü Yunus suresinde geçen Ra yaratılışın ilk gününden, Hud suresindeki ikinci günden, Yusuf suresindeki üçüncü günden, Rad suresindeki dördüncü günden, İbrahim suresindeki beşinci günden ve Hicr suresinde geçen Ra ise yaratılışın altıncı gününden kinayedir. İşte bu altı Ra harfi yaratılışın altı gününe işaret eder. Dolayısıyla bu âlemde hareketlilik ve zaman altı gün ile sınırlanmıştır. Yedinci gün ise sakinlik ve bitiş günüdür. Bundan dolayı Yahudiler cumartesiye istirahat günü edindiler. Yine

⁶⁰ en-Nasır isminin yazılışında iki nariye, iki turabiye ve maiye harfi bulunmakta ve her biri arasında bu ilme göre farklı unsurların sembolik harfleri yer almaktadır. İsmi Arapça yazılışından hareketle bu unsurların baş harfleri (Nariye, maiye, Turabiye) şöyle sıralanmaktadır: N, M, T, N, T, M.

⁶¹ Berkûk isminde bulunan kaf harfleri arasına giren vav harfi. Fakat bu harfler Turabi harflerdir.

⁶² Elif. Lam. Ra. Bu sana indirilen, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan olan Allah tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır. Hud 11/1.

⁶³Hud 11/7. (el-Aynî'nin burada kastettiği Hud suresiyle beraber altı surenin Ra harfini barındıran Hurufu Mukatta' harfiyle başlamasıdır).

dünyanın yedi günlük ömrü olduğu ibn Abbas (ra)'dan sabit olmuştur.⁶⁴Ra harfi gibi Ta harfi de bazı surelerin başlarında gelmiştir. Bunlar; *Ta. Ha*⁶⁵, *Ta. Sin. Mim. Bunlar, Apaçık kitabın ayetleridir*⁶⁶, *Ta. Sin. Bunlar Kur'an'ın, Apaçık bir kitabın ayetleridir.*⁶⁷*Ta. Sin. Mim. Bunlar, Apaçık kitabın ayetleridir.*⁶⁸ Ayrıca bu ayetlerde acayip sırlar bulunmakta fakat burası yeri değildir.

Ta harfi hesap ilmine göre büyük ve küçük ebced⁶⁹ sayımında 9 eder. Ra harfi küçük ebced sayımında 8, büyük ebced sayımında 200 eder. Geriye kalanlar ise 5 değerini verir. Annesi Havva'nın isminden kalanlar da eklenince 8 eder ve onun yıldızı sekizinci burc olan Akrep olur. Bu burcun doğuşunda Mars gezegeni sabit olup ateş ve gece etkindir. Bu burcun alameti kendisinin ikinci bir yüzü olup güneşe ait olması ve dolayısıyla devamlılık ve uzun müddetle beraber büyük hükümdarlığa ve güçlü şöhrete işaret etmektedir.

Bu burcun beş sınırı vardır:

Birincisi: Hayat evi⁷⁰ olan Sekiz senelik bir sürede kendisi için endişe edilir. Eğer bu süreyi aşarsa on altı sene, bu süreyi de aşarda o zaman doksandan sonraki senelere kadar sürer.

İkincisi: Ömrünün ilk zamanlarında az bir mala sahip olduğu sonra çokça malı olup malını muhafaza etmekten aciz kalacağı evdir. Bu malı ne uğraşla ne çabayla ne de babadan kalma mirasla elde etmiş değildir.

Üçüncüsü: Kardeş ve dostlarının bulunup kendilerinden az şansa sahip olduğu evdir. Onları ve doğduğu evi terk edip babasını annesinden önce defneder.

⁶⁴ ibn Cevzi'nin bunu Mevzu olarak değerlendirmiştir. ibn Cevzi, *Kitabu'l-Mevzu'ât*, (Riyad, Edva'u's-Selef, 1997), 3: 243.

⁶⁵ Taha suresi 19/1.

⁶⁶ Şuara 26/1-2.

⁶⁷ Neml 27/ 1.

⁶⁸ Kasas 27/1-2.

⁶⁹ Bu tanıma göre üç türlü ebced hesabı vardır. Suğra (küçük) denilen Ebcedi hesapta 28 harfin her birine 1'den 9'a kadar değer verilir. Vusta (orta) denilen hesapta 28 harfe 1'den 28'e kadar ayrı ayrı değer verilirken Kebir (büyük) denilen ebcedi hesapta ise 28 harfe 1'lik, 10'luk ve 100'lük değerler verilir. Özer Şenödeyici-Ahmet Akdağ, "Hurufilikte Ebced Hesabının Kullanımına Dair Bir Risale", *Mediterranean Journal of Humanities*, IV/2, (2014), 227-237.

⁷⁰ Astrolojide 12 adet ev vardır ve bunlar gezegenlerle ilişkilendirilir. Bu ilme göre evler kişinin başarı, korku, sevinç, iş hayatı, yakınları, sevdiği ve sevmediği şeyler gibi hayatı boyunca etkisi altında kaldığı olguları göstermektedir. Sami Çalışkan, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Yıldızlar*, (Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, SBE, 2013), 23-36.

Dördüncüsü: çocukların ve kadınların bulunup çocuklardan arzu ettiği kadarının bulunduğu evdir. Çocuğunun çocuğunu görmeden ölmez, çokça evlenir ve belki evlendiği kişilerden çokça miras elde eder.

Beşincisi: Şahsiyetinin halleri hakkındaki ev olup hatalarından dolayı kendini hesaba çeker ve haramlardan uzak durur. İlim ve yazarlıktan oluşan bir eli olmakla beraber mütevazı, yumuşak huylu, şefkatli, tatlı dilli, güzel konuşan, birçok dil bilen, çabuk hoşnut olup çabuk kızan, yapmayı arzuladığı işle uğraşırken kendi görüşüyle güzel bir şekilde sonlandırır. İlim, marifet ve tecrübe ehliyle istişare etmesi onun için hayırlı olup, kendisi bazı eğlence, şiir ve bunlara benzer şeylere meyletmekle beraber ilim ve Allah'ın rızasının olduğu şeylere meyli daha fazladır. Düşmanlarına karşı muzaffer olup kendisine sihir tesir etmez. Şahsiyeti kıskanılıp en çok kıskananlar ise kendi cinsinden olanlardır. Başında ya da anında bir yara izi bulunur, uyluğunda veya dizinde yara bulunmaktadır. Göğsünde bir şey olmayıp keder ve sıkıntı başına gelirse elini göğsünün üzerine koysun ve Rabbisine dua etsin, Allah Teâlâ bu sıkıntıyı giderecektir. En çok ağrılarını belinden, testisinden ve başından çekecektir.

Aristoteles bu burca menekşe yaprağı, costus macunu, menyanthes otu, bal içmek, damardan kan aldirmaktansa hacamat olmanın daha iyi geleceğini söylemiştir. Kadınlarla ilişkiye girmek isterse yemeği ve soğuk içeceği azaltmalıdır. Yine bu burca renklerden lacivert, takı taşlarından farklı tonlarda yakut, binit hayvanlardan boz ve kumral renkli olanı, kadın ve dostlardan yıldızı akrep, balık ve yengeç olanı uygun düşüp; terazi, kova ve ikizlerden ise uzak durmalıdır.

Yine bu burca Arabi aylardan Şaban, Fars aylarından Ayar, Rum aylarından Teşrini-Sani, günlerden ise Salı muvafık gelip bu vakitte istediği her şeyde bereket hâsıl olur. Çarşamba gününden ise sakınmalıdır. Bahsettiğimiz bu şeyler asıl olanlardır. Bazı hesap ehline göre hükümdar ve sultanlar için yükselen olarak sadece Aslan burcu sayılır ve bu burcun yükseleni güneş olup büyük bir yıldız olmakla beraber Hz. Davut'un (as) ve Ali b. Ebî Talib'in (ra) yıldızıdır. Bu burç sabittir ve asla düşmez, üstelik bu burcun erkeklik, gündüz ve doğu gibi özelliği bulunup sahibi hayır ve genişlik içerisindedir.

Tatar isminin nüktelelerinden biri de harflerinin açık harflerden oluşudur.⁷¹ Bu sırdan dolayı ismi, künyesi olan Ebu'l-Feth'e uygun düşmektedir. Yine Ta (ط) harfinin nüktelelerinden olarak Hz. Peygamber (sav)'in İncil'de geçen Hayruta isminde, Hz. Lut(as)'ın isminde ve Talut'un isminde -ki bazılarına göre peygamberdir- fakat büyük bir hükümdar olmasında kuranın nassıyla herhangi bir şüphe yoktur. Hayruta'nın Arapça anlamı için seçilmiş ve efendi açıklamaları yapılmıştır. Ra harfi ise Hızır (as)'ın isminde bulunmaktadır. Eğer dersin ki bu gibi benzerlikler diğer insanların isimlerinde de bulunur o halde bunun ne faydası var? Derim ki bahsimiz büyük makam sahibi olan halife, sultan veya büyük hükümdarlar içindir. Eğer harfler uyum sağlarsa o zaman muhteşem bir tesir ortaya çıkar ve bu özellik için diğer insanların ismi konumuz kapsamında değildir. Yine bu ismin sırlarından biri de ismin sahibi Allah Teâlâ'ya bir ihtiyacın yerine getirilmesi, faydalı şeyleri almak veya zararlı şeyleri defetmek için dua etmek istediğinde duasında Ey Rahman, Ey Rahim ve Ey Rauf isimlerini söylemesi gerekir.

2.1.3. Üçüncü Kısım: Künyesi, Künyenin Taşındığı Anlamlar ve Bu Künye İle Anılan Hükümdarlar Hakkında

Bil ki efendimiz sultanın - Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- künyesi Ebu'l-Feth'dir. Künye her isim gibi anne veya babadan gelmektedir. Araplar künyeyi yücelik ve hürmet için kullanırlar. Bazen künye özel isim gibi kullanıldığı da olur. Hükümdarlar künyeyi manasından dolayı uğurlu olmak için tercih ederler. Şüphesiz ki künye bırakmak da Allah'tan bir ilham olup ad, özel isim ve lakap gibi sırrı sahibinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumda efendimiz için bir müjde vardır -Allah devletinin temellerini sabit kılsın- o da fetih ve yardımın ondan ayrılmayacağını ve Allah Teala isterse elinde olmayan şehirleri ona fethettirir, onun emrinde olmayan kulları ona itaatkâr eder ve her işinde huzurlu, tüm kararlarında muzaffer olur. Fetih yardım ile birbirine bağlıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur; “Allah'ın yardımı ve fethi (zaferi) geldiği zaman.”⁷² Ebu'l-Feth künyesini alan hükümdarların birçok fetihler gerçekleştirdiklerini görmekteyiz. Bu hükümdarlardan biri el-Melik ez-Zâhir Baybars olup künyesi de Ebu'l-Feth'dir. Onun

⁷¹ Huruf'ul-Munfetiha denilen ve telaffuz edilirken dil ucunun üst ön dişlerine yakın değiştirilerek çıkartılan harflerdir.

⁷² Nasr 110/1.

zamanında birçok fetihler meydana gelmiştir. Onlardan bazıları; Şam Kayseryası⁷³, Arsuf, Yafa, Şakif⁷⁴, Antakya, Beğras⁷⁵, Taberiye, Kuseyr, Kürt Kalesi⁷⁶, Akkar Kalesi, Akka Kalesi, Safad⁷⁷ gibi bölgelerdir. Tarihçiler Baybars'ın ilk fethinin Şam Kayseryasının sahilleriyle beraber, son fethinin ise RumKayseryası⁷⁸ olduğunu söylemişlerdir. Fetihlerinin sayısı ise kalelerle beraber kırktan fazladır. Fetihlerinin arasında Elbistan'da Moğolları esir aldığı ve Toku'yu⁷⁹ tutsak edip öldürmesi yer alır. Nübe⁸⁰ şehrini de tamamıyla fethetmiş ve kendisinin İslam dininde hayret verici etkisi olmuştur.

Efendimiz sultan da - Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- Baybars'ın lakabını ve künyesini almıştır. Yüce ve üstün olan Allah'tan ümit ederiz ki Baybars'a fethettirdiği gibi kendisini de fethettirsin Şüphesiz ki O, buna gücü yeten ve duaya icabet etmeye layık olandır. Yine bu künyeyi alanlar arasında Mısır, Şam, Doğu toprakları, Hicaz, Yemen topraklarının sahibi el-MüeyyedNecmuddinEbu'l-Feth Mesud b. el-Melik en-Nasır Selahaddin Yusuf ibn Eyyûb gelmektedir. Adı gibi hareketlerinde de bahtiyar bir hükümdardı.

Yine bu künyeyi alanlardan Sivas ve civarının sahibi Sultan Burhaneddin el-Kadıve bir diğeri el-Mu'az el-Abidi soyundan gelen Afrika sahibi Bulkin b. Ziri b. Mu'adEbu'l-Feth bir diğeri isimlendirmeye Ebu'l-FutuhMuiz b. el-Abidi gelmektedir. Yine bunlardan Halep sahibi el-Meliku'z-Zâhir lakaplı Ebu'l-FethGazi b. Sultan Selahaddin Yusuf b. Eyyûb gelir. Heybetli, azimli ve açıkgozlü, halkının durumundan ve hükümdarların haberlerinden çokça malumat sahibi, kararlılık üzere tedbirli ve siyaseti iyi, adaleti yayan, âlimleri seven, şairleri tasvip eden bir hükümdardı. Yüce ve

⁷³ Antik bir liman şehri olup Hadera şehrinin yakınlarında Tel Aviv ve Hayfa'nın ortasında, Arsuf'un kuzeyinde yer almaktadır. Hüseyin Abdulvehhab Hüseyin, *Târihu Kayasîreti's-Şam fî Asri'l-İslam*, (İskenderiye: Daru'l-Marifeti'l-Camia, 1990), 56.

⁷⁴ Günümüzde Lübnan ülkesi sınırında yer alıp içerisinde birçok haçlı kalesi bulunmaktadır.

⁷⁵ Antakya'dan 6 fersah uzaklıkta olup Akdeniz sahili ve ovanın ayrımında dağ bitiminde bir şehirdir. Mahmud Abdulalim, *Ta'rihi bi'l-Emâkin el-Vâridetu fî el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (İskenderiye: Daru'd-Da've, 1948), 485.

⁷⁶ Beyrut vilayetinin Trablus Şam sancağına bağlı bir kaza olup Traplusun kuzey doğusunda yer alır. Haçlı saldırılarına karşı muhafaza amaçlı bazı Kürtler burada ikame edilmiş ve bu münasebetle bu adla anılmıştır. Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, 3: 362.

⁷⁷ Beyrut vilayetinin Akka sancağında ve Akka'nın 45 km doğusunda yer almaktadır. Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, 4: 556.

⁷⁸ Işın Demirkent, "Kayser", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara TDV Yay., 2022), 25: 94-96.

⁷⁹ Erol Keleş, "Elbistan Meydan Muharebesi ve İlhanlıların Yeni Anadolu Politikası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 123/242, (2019), 65-66.

⁸⁰ Nebi Bozkurt, "Nübe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul TDV Yay., 2007), 33: 222.

üstün olan Allah'tan ümit ederiz ki efendimiz sultanı, -Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- Yusuf b. Eyyûb'dan daha üstün kılsın. Yine bu hükümdarlardan biri de Ebu'l-Feth Melikşah b. Alparslan Muhammed b. Davud b. Mikail b. Selçuk b. Dukak'tır. Hayat hikâyesi en güzel hükümdarlardan biridir. Öyle ki Melikü'l-Adil olarak lakaplanmış ve savaşlarda galip gelmiştir. Yine bu hükümdarlardan biri de el-Meliku'l-Eşref lakaplı Ebu'l-Feth Musa b. el-Adil SeyfuddinEbîBekr b. Eyyûb'dur. Cömert, yumuşak huylu, gönlü açık, güzel ahlaklı, ihsanı çok olup Ülkesinin genişliğiyle beraber hazinesinde mal namına bir şey bulunmaz ve daima tüccarlara karşı borçluydu.

Âlim ve insanların ileri gelenlerinden ise Ebu'l-Feth'i künye olarak kullananlar çoktur. Bu künyenin sırlarından biri de künye sahibinin bir ihtiyacının yerine getirilmesi, faydalı şeyleri almak veya zararlı şeyleri defetmek için dua etmek istediğinde sözlerinde“*Ey Rabbimiz bizim ve kavmimiz arasını hak ile ayır. Sen ayırt edenlerin en hayırlısın*”⁸¹ demesi gerekir.

2.1.4. Dördüncü Kısım: Lakabı, Lakabının Taşdığı Anlamlar ve Bu Lakapla Anılan Hükümdarlar Hakkında

Bil ki efendimiz sultanın - Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- lakabı ez-Zâhir olup güzel lakaplardan biridir. Ortaya koyduğu etki ise galibiyettir. Şüphesiz ki Allah-u Teâlâ onu İslam birliğinin kuvvetini parçalamak isteyen günahkâr taifeye ve Müslümanların gücünü dağıtmak isteyenlere galip getirip Müslümanlara onunla yardımda bulundu. Onu kullarına sultan tayin ederek ez-Zâhir lakabını vermelerini ilham etti. Çünkü lakaplar gökten inerler. Güzel lakap sahibinin yüceliğini anımsatır. Tıpkı Hz. Ebubekir'in (ra)İsra olayını tasdik ettiği için Sıddık diye lakaplanması gibi. Bir söylentiye göre Hz. Peygamberi (sav) ilk anda doğruladığı için sıddık denmiştir. O, ilk iman eden ve İslam'da ilk lakap alan kişi olup adı Abdullah b. Kuhafe Osman'dır. Hz. Ömer (ra) hak ile batılın arasını yardığı için kendisine Faruk denilmiş ve İslamda ilk defa Emiru'l-Mü'minin diye anılan kişidir. Hz. Osman (ra) ise Resulullah'ın (sav) Rukiye ve Gülsüm (ra) kızlarıyla evlendiğı için Zi'n-Nureyn diye lakaplanmıştır. Hz. Ali (ra) b. Ebî Talib ise Murtaza ve Ebî Turab diye lakaplanmıştır.

Ümeyyeoğuları halifeleri sadece Emirü'l-Mü'minin lakabını kullandılar ve halifelik Abbasoğullarına(ra) intikal edinceye kadar böyle devam ettiler. Abbâsilerden

⁸¹ Araf 71/89.

ilk başa geçen es-Seffah ibn Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdumuttalib olmuştur. Sonrasında ise el-Mansur, el-Mehdi, el-Hadi, er-Reşid, el-Emin, el-Me'mun, el-Mu'tasım, el-Vasık, el-Mütevekkil, el-Mutasır, el-Mustei'n-billah, el-Mui'z, el-Muhtedi, el-Mu'temid, el-Mu'tedit, el-Mustekfi, el-Muktedir, el-Kahir, er-Radi, el-Mutteki, el-Mustekfi el-Muti, et-Tai', el-Kadir, el-Kaim, el-Muktedi, el-Mustezhir, el-Mustersid, er-Raşid, el-Muktefi, el-Mustencid, el-Mustedi, en-Nasır, ez-Zahir, el-Mustansır, el-Musta'sım ise Irak'taki son Abbâsî halifesidir. Abbâsî hilafeti Irak'ta Abdullah es-Seffah ile başlayıp Hülagü'nün emriyle 1258 yılında Tatarlartarafından öldürülen Abdullah el-Musta'sım ile sona ermiştir.⁸²

Tüm Abbâsî halifelerinin sayısı otuz yedidir. Hilafetleri ise 524⁸³ yıl sürmüş ve devletleri Fâtımîlerle bazen Mısır, Biladü'ş-Şam'da ve bazı zamanlar Mekke-Medine topraklarında aynı dönemde bulunmuştur. Fâtımî devleti yaklaşık 300 yıl sürmüştür. İlk halifeleri el-Mehdi son halifeleri ise el-Adil olup Mısır'daki ikameleri ise 280 yıldır.

Fâtımîlerde lakap kullanmış ve bunlar; el-Mehdi, el-Kaim, el-Mansur, el-Muiz, el-Aziz, el-Hakim, ez-Zâhir, el-Mustansır, el-Mustansır, el-Mustali, el-Amir, el-Hafız, ez-Zafir, el-Faiz ve el-Adıt lakaplarıdır.

Diğer devletler gibi Büveyhoğulları da birtakım lakapları kullanmışlardır. Bunlar Mu'ziddevle, İmaduddevle, Rüküddevle'dir. Bu üç kişi kardeş olup şehirlerin başlarına geçtiler, hiçbir mala sahip değillerken Kufe ve Basra'yı ele geçirdiler. Kendilerinden sonra gelen çocuk ve yakınları da Adudü'Devle, Simsamuddevle, Celalü'd-Devle, Seyfu'd-Devle, Hisamu'd-Devle, Giyasu'd-Devle, Müeyyidü'l-Devle, Nasiru'd-Devle, İzzu'd-Devle, Şerefu'd-Devle, Behau'd-Devle, Sultanu'd-Devle, Mühezzibu'd-Devle, Esedu'd-Devle, Şiblu'd-Devle ve Kivamu'd-Devle gibi lakapları kullandılar.

Eyyübîler de birtakım lakapları kullandılar. Eyyübîler, başta es-Sultanu'l-Meliku'n-Nasır Selahaddin Yusuf b. Eyyüb ve kendisinden sonra hükümdar olan üç oğlundan oluşmaktadır. Hükümdarları el-Meliku'l-Efdal, el-Meliku'l-Aziz, el-Meliku'z-Zâhir ve bunlardan sonra hükümdar olan Selahaddin'in kardeşi el-Meliku'l-Adil

⁸²Hacı Ahmet Özdemir, *Moğol İstîlâsı ve Abbâsî Devleti'nin Yıkılışı: Cengiz ve Hülagû Dönemleri*, 616-656/1219-1258, (Doktora Tezi, MÜ, SBE), 200-209.

⁸³ Abbasîlerin 750-1258 tarihleri arasında hüküm sürmelerine bakılırsa hilafetleri 508 yıl etmektedir.

ardından Adil'in oğlu el-Meliku'l-Kâmil sonra oğlu ve Türk Memlûklerini Mısır yurduna getiren el-Melik'us-Salih Necmeddin Eyyûb'dur.

Tüm bu hükümdarlar gibi Türk sultanları ve evlatları da birtakım lakaplar kullandılar. Bu sultanların ilki el-Muiz Aybek et-Türkmani sultanlığa cumartesi günü Rebiü'l-Evvel ayının sonunda h. 648 (1251) yılında geçti. Ardından oğlu Nureddin Ali - el-Mansur diye lakaplanmıştır- geçti. Ardından gelen Kutuz ise onu tahtan indirip el-Muzaffer lakabını aldı. Kutuz'dan sonra başa geçen Baybars; ez-Zâhir lakabını, ondan sonra başa geçen oğlu Berke Han; el-Meliku's-Said lakabını, ondan sonra gelen kardeşi Sülemiş; el-Adil lakabını, ondan sonra gelen Kalavun; el-Mansur lakabını, sonra başa geçen oğlu Halil; Eşref lakabını, ondan sonra gelen kardeşi Muhammed; en-Nasır lakabını, Nasır'ı tahtan indirip yerine geçen Ketboğa; el-Adil lakabını, ondan sonra gelen Laçin; el-Mansur lakabını, Laçin'den sonra tekrar en-Nasır Muhammed geçti fakat tahttan indirildi ve yerine geçen Baybars el-Çaşnığir ise el-Muzaffer lakabını fakat tahttan indirilip, ardından tekrar en-Nasır Muhammed geçti. Ondan sonra geçen Ebu Bekir; el-Mansur lakabını, ondan sonra geçen kardeşi Keçk; el-Eşref lakabını, ardından gelen Ahmed; en-Nasır lakabını, ondan sonra gelen kardeşi İsmail; es-Salih lakabını, Sonra başa geçen Şaban; el-Kamil lakabını, ondan sonra gelen kardeşi Hacı; el-Muzaffer lakabını, ardından gelen kardeşi Hasan; en-Nasır lakabını ondan sonra gelen kardeşi Salih; es-Salih lakabını, ondan sonra tekrar en-Nasır Hasan başa geçti, onun ardından da Muhammed ibnü'l-Muzaffer Hac geçti ve el-Mansur lakabını, ondan sonra gelen Şaban b. Hüseyin en-Nasır Muhammed; el-Eşref lakabını, kendisinden sonra oğlu Ali; el-Mansur lakabını, ondan sonra kardeşi Emir Hac; es-Salih lakabını, ondan sonra gelen Berkûk; ez-Zâhir lakabını, Berkûk'un tahtan inişinden sonra başa geçen Hacı b. Şaban; el-Mensur lakabını, ondan sonra tekrar ez-Zâhir başa geçti. ez-Zâhir'den sonra gelen oğlu Ferec; en-Nasır lakabını, ondan sonra gelen kardeşi Abdulaziz; el-Mansur lakabını aldı, ondan sonra tekrar en-Nasır Ferec başa geçti. Ardından Halife el-Mustain-billah yönetimi ele geçirdi ondan sonra yönetimi alan Şeyh; el-Müeyyed lakabını kendisinden sonra oğlu Ahmed; el-Muzaffer lakabını kullanmıştır. Son olarak başa geçen efendimiz Sultan Tatar ise ez-Zâhir lakabını kullanmıştır. Çünkü Allah Teâlâ onu düşmanlarına karşı galip getirmiş ve onunla Müslümanların hallerini düzeltmiştir.

Bu lakap şerefli, güzel ve yüce olup Abbasoğullarından sadece bir halife bu lakabı kullanmıştır. O da ez-Zâhirbi-Emrillah Ebu Nasr Muhammed b. en-Nasır li-Dinillah'tır.

Yine bu lakabı Fâtımîlerden sadece biri kullanmıştır. O da Ebu Haşim Ali ez-Zâhir lakabını alan İza'zu li-Dinilah b. el-Hakim'tir. Bu lakabı Eyyübîlerden kullanan tek kişi el-Melik ez-Zâhir Gazi b. el-Melik'un-Nasır Selahaddin Eyyüb'dur. Mısır yurduna sahip olan Türk sultanlarından ise bu lakabı kullanan üç kişi vardır. İlki Sultan el-Melik ez-Zâhir Baybars, ikincisi el-Melik ez-Zâhir Berkûk, üçüncüsü ise efendimiz Sultan ez-Zâhir Tatar'dır. Allah hükümdarlığını ebedi kılsın.

Yine bu lakabı Artukoğullarından kullanan tek kişi ise Mardin ve çevresinin hükümdarı el-Melik ez-Zâhir Muhyiddin İsa'dır. ez-Zâhir lakabı yüce ve şerefli olup bunu Allah Teâlâ'nın *"Bütün dinlerden üstün kılmak üzere peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen o'dur. Şahit olarak Allah yeter"* ve *"Nihayet biz inananları düşmanlarına karşı destekledik böylece üstün geldiler"*⁸⁴ ayetlerinden almışlardır. Şüphesiz Allah Teâlâ, efendimiz sultanı kendisine tuzak ve kötülük kasteden düşmanlarına karşı üstün kılmış ve yardımıyla onu destekleyerek düşmanlarına galip, boyunlarına hükümdar ve elçilerin efendisi âlemlere rahmet olarak gönderilmiş Hz. Muhammed'in (sav) -Aile ve ashabına selam olsun- bereketiyle Müslümanların idaresini kendisine vermiştir. Sultan kelimesi ilkin Eyyüboğulları Devleti'nde ortaya çıkmıştır. Çünkü onların ilk hükümdarı Sultan Selahaddin Ebü'l-Muzaffer Yusuf b. el-Emir Necmeddin Eyyüb'dan önce kimseye sultan diye hitap edilmiyordu. Sadece kendilerine ait özel lakapları veya Emir diye hitap edilmekteydi. Mesela hilafeti ayakta tuttuğu için Ahmed ibn Tolun'un lakabı Emir'di. Hilafet zayıflayıp işler karışınca her bölgenin hükümdarı sultan lakabını kullandı. Sultanın manası delil demektir. Yani o, Allah'ın yeryüzündeki delilidir. Allah, *"sultânen mübînâ"* yani apaçık delil demektir.⁸⁵ Bir manaya göre ise kendisiyle deliller ve haklar sağlanır. Kur'an'da geçen her "sultan" lafzının anlamı parlak delil demektir. Allah sultan lafzını Kur'an'da 32 yerde zikretmiştir.⁸⁶

2.1.5. Beşinci Kısım: Türk Sultanlarının Onuncusu Olması ve Bu Hususta Onun İçin Olan Müjdeler Hakkında

Bil ki efendimiz sultan el-Meliku'z-Zâhir – Allah onu melekleriyle desteklesin-sultanlığa Mısır yurduna sahip olan Türk sultanlarının onuncusu olarak geçmiştir.

⁸⁴ Fetih 48/28; Saff 61/14.

⁸⁵ Apaçık delil. Bkn: Nisa 4/91,144,153 ayetler.

⁸⁶ Tespitimize göre Sultan lafzı Kura'nda 37 yerde geçmektedir.

Nitekim bu sultanların ilki Sultan el-Melikü'l-İzz Aybek, ikincisi Sultan el-Meliku'l-Muzaffer Kutuz, üçüncüsü Sultan el-Melikü'z-Zâhir Baybars el-Bundakdari, dördüncüsü Sultan el-Meliku'l-Mansur Kalavun el-Elfi, beşincisi Sultan el-Melikü'l-AdlKetboğa, altıncısı Sultan el-Meliku'l-Mansur Lâçin, yedincisi Sultan el-Meliku'l-Muzaffer Baybars el-Çaşnigir, sekizinci Sultan el-Melik ez-ZâhirBerkûk, dokuzuncu Sultan el-Melik'ul-Müeyyed Şeyh ve onuncusu efendimiz Sultan el-Melikü'z-Zâhir Tatar'dır. Allah hükümdarlığını ebedi kılsın.

Bazı hesap ehilleri Mısır yurdunda sultanlığın Türk hükümdarların onuncusuyla sona ereceğini söylemişlerdir. Onuncunun zamanında parlak bir adalet, Şeri' kanunların ifası, kaba zulmün ve fesatçıların çabalarının kesilmesi, rüşvet kapısının kapanması, insanların kendilerini, çocuklarını ve mallarını emniyette hissetmeleri, fiyatların düşük, rızıklarda bereketin meydana gelmesi, hayır ve iyiliğin artması, dirhem ve dinarların kolaylıkla elde edilmesi ve yolların güvenliğinin sağlanması gibi olaylar görülecektir. Bu ise efendimiz sultan için büyük bir müjdedir. Öyle ki tüm bu hayırlı işler onun zamanında ortaya çıkacak zira bu işler daha önce sadece Halife Raşid veya Sultan el-Adil zamanında meydana geldi. Efendimiz sultanı –Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- bu maslahatların meydana gelmesi için tayin etmek Allah'ın bir ihsanıdır. Çünkü nimetin miktarınca ihsan meydana gelir. Allah şöyle buyurur: *“fakat Allah bütün âlemlere lütuf sahibidir.”*⁸⁷Bu ayetin manası hakkında; insanların emniyeti için sultan tayin etmek ve insanların maslahatlarını yerine getirmeyi zikretmişlerdir. Öyle ise zalime olan lütfu onu zulümden vazgeçirmek, mazluma ise ona yardım edip hakkını vermekle zalimin eziyetinden kurtarmaktır. O halde sultan, insanları zalimin zulmüne karşı en çok gücü yeten ve mazluma yardımını yeten kişidir. Rivayet edilir ki *“Adaletli sultan Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir ve her mazlum ona sığınır.”*⁸⁸

Sonra yine bil ki hesap ehilleri sultanlığın onuncu Türk hükümdarla nihayete ereceği hakkında konuşmuşlardır. Bazıları bu sözü hakiki manasını alıp onuncu hükümdardan sonra gelenin Türklerden olmayacağını söylemişlerdir. Muhyiddin ibnu'l-Arabî bazı eserlerinde buna işaret etmiştir.⁸⁹ Bazıları ise bu sözün manası hakkında, yükümlülüğü adalet ve insaf olan sultanlığın onuncu kişiyle biteceğini yani ondan sonra

⁸⁷ Bakara 2/251.

⁸⁸ Nureddin b. Muhammed b. Şeyh İbrahim, *Kitabu's-Sirac el-Munir Şerhi'l-Camiu's-Sağir fi hadisi Beşiru'n-Nezir*, Merkezu'n-Nahbu'l-İlmiyye, 2013, 3: 234.

⁸⁹ Araştırmamız neticesinde bu ifadenin ibnu'l-Arabî'nin hangi eserinde geçtiğini tesbit edemedik.

zulmün ve kötülüğün yayılacağı, emniyet ve insafın azalacağı böylelikle sultanlık görevinin zayıflayıp sanki bitmiş ve gitmiş gibi olacağını ifade etmişlerdir.

Yine bil ki efendimiz sultanın –Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- başa geçişinde sadece ilim ehlinde incelik sahibinin kavrayabileceği gizli bir işaret vardır. O da şahsında ve reayasında bulunan gücünü göstermektedir. Şöyle ki, sayıların dereceleri dört kısımdan oluşur. Bunlar birler, onlar, yüzler ve binlerdir. Sultan için onluk derece hesap edilmiştir. Onluk dereceden sonraki sayılar da onluktan sayılmaktadır. Birlik derecenin sonu onluktur ve en güçlü birlik sayı onluk eder. Bu da her onluk gruptaki onuncu sayıyı gösterir. Zira bilindiği üzere her onuncu sayının altındaki sayı on birinciye varıncaya kadar onuncu kadar büyük sayılmaz. O zaman güç ve tesir onlar birliğinin sonunu oluşturan kişiye olur. Efendimiz sultan ise –Allah devletinin temellerini sağlamlaştırsın- onuncu kişidir. Öyleyse güç ve tesir de onundur.

Yine bundaki diğer bir nükte ise ismin başlangıcında dokuzuncu sonra sekizinci olması kendi isminin ise onuncu kişi olarak isimlendirilmesidir. On sayısı dokuz ve sekize galip gelir. O halde bu hükümdar kendisinden öncekileri güzel yaşantısı, adalet, insaf ve insanlara iyilikte bulunma gibi onlarda bulunan güzel vasıflarda onlardan üstün olacaktır. Efendimiz sultanda bu hasletlerin bulunması daha etkili ve güzeldir.

2.1.6. Altıncı Kısım: Sultanlığı Hak Edişi ve Tayin Oluşu Hakkında

Bil ki, sultanlık makamı büyük makam ve yüce bir konum olup sadece şartlarına sahip olan hak eder. Efendimiz sultan ise –Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- bu şartları taşıdığından dolayı Allah onu Müslümanların başına getirdi. Sultan olabilmenin ilk şartı kâmil bir erkek olmak, ikincisi akıllı olmak, üçüncüsü cesur bir binici olmak, dördüncüsü insanların durumlarından haberdar olmak, beşincisi anlaşmazlıkları çözebilmek için şeri’ ilimlerden birazını kendisinde barındırmak, altıncısı adaletli olmak, yedincisi her zaman halkının durumunu araştırmak, sekizincisi cömert olmak, dokuzuncusu ibadetleri yerine getirmeye hırslı olmak, onuncusu günahlardan ve kişiliği lekeleyen hususlardan uzak durmak.

İnkâr edilmez ve gizli kalmaz ki bu şartların tümü efendimiz sultanda mevcuttur. Bundan dolayı bu şerefli makamı hak etti. Hatta bu makama tayin edilmesi zikredilen şartlardan dolayı zorunluydu. Bu şartlardan ilki sultanlığı kâmil bir erkek oluşundan dolayı hak etmesidir. Çünkü kendisi erkeklığın kemal yaşı olan kırk yaşını geçti.

Bundan dolayıdır ki herhangi bir peygambere –Allah’ın selamı üzerlerine olsun- kırk yaşını geçmeden vahiy gelmezdi. İkincisi, bu makama gelmiş kişilere nazaran akıllı kişi olmasından dolayı hak etmesi. Üçüncüsü, sultanlığı biniciliğiyle hak edişidir. Zira onun biniciliği meşhur, cesareti malumdur. Hiçbir inkârcı ret edemez. Öyle ki sultanı istemeyen bile bu duruma şahitlik eder. Asıl fazilet düşmanın bile tanıklık ettiği. Kendisinin savaş meydanında birtakım çabaları olmuştur. Özellikle de el-Meliku’l-Müeyyed ile beraber -Allah rahmet eylesin- sergilediği şiddetli olaylar, yine el-Müeyyed’in oğluyla Rum topraklarında Rum kalesinin fethi için verdiği çaba bunlardan bir kaçıdır. Dördüncüsü, insanların durumlarından haberdar olmasıyla hak etmesidir. Çünkü kendisi Mısır, Şam ve Haleb yurtlarının Arap’ından, Acem’ine Türk’ünden köylüsüne kadar tüm insanların hallerini bilir. İnsanlar hakkındaki bilgisi bunlarla sınırlı kalmayıp doğulu, batılı ve Rumlu olmak üzere birçok şehir gezdi ve bu şehirlerden âlim, fakir, salih ve tüccarları bir arada topladı. Ayrıca Mısır yurduna el-Müeyyed zamanında gelen herhangi biri önce onun yanına gelir ve halini öğrendikten sonra o kişiye yakışan bir tarzda işiyle ilgilenirdi. Beşincisi, şeri’ ilimleri bilmesinden dolayı hak etmesi. Çünkü kendisi şeri’ meseleleri kitaptan çıkarma hususunda ve tefsir, fıkıh gibi kitapları mütalaa etmede, fakihlerle ilmi konuşmalar yapmada Türk sultanlar arasında tektir. Öyle ki birçok talebe bile zihni zekâsının derinliğinden dolayı problemleri sorularına cevap vermede güçsüz kalmaktadır. O, kendi cinsi arasında kıymetlidir ve bunun benzeri nadiren vücuda gelir. Sultanlığa tayin olduğu halde nasıl olurda hak etmez? Veya kalbinde kıskançlık olan biri nasıl olur da onun sultanlığından yüz çevirir? Bunu sadece dini az olan hatta dinsiz olan yapar.

Altıncısı, adaletli olmasıdır. Bunun şahidi ise el-Meliku’l-Müeyyed’in vefatından bu yana vermiş olduğu hükümlerdir. Zira kendisinden sadece şehirlerdeki insanların birbirilerine örnek göstereceği hükümler çıkmıştır. O, herkese üstün gelmiştir ve bunun açıklanmaya ihtiyacı yoktur. Ayrıca sultanlığa naiplik ettiği emirlik günlerinde vermiş olduğu hükümler ve Memlûkler ile başka kimselere verdiği hükümler bunun delilidir. Verdiği bir şeyi almak ya da zulme meyletmek gibi bir huyu bilinmez. Yanında en iyi kadılar bulunduğu halde davaları araştırırdı ve bu hususta hiç kimseye meyletmez. Dünya malı çok olsa da iltifat etmeden şer‘î bir şekilde aralarında hüküm verirdi. Bu duruma birçok defa şahit oldum. Çünkü kendisi birinin ateşten kaçtığı gibi rüşvetten kaçardı. Yedincisi, insanların durumlarını araştırması, bunu emirlik zamanında da

yapmaktaydı. Bu ise emirliğe göre onun sultanken gücünün artacağından dolayı daha fazlasını yapacağını gösterir. Sekizincisi, cömert olması. Çünkü emir iken elinde bir şey kalmazdı. Öyle ki borçlarını dahi ödeyemezdi.⁹⁰ Bu durum sultanken elinin genişliğinden ve dünyasının bolluğundan dolayı daha da artacaktır.

Dokuzuncusu, ibadetleri yerine getirmeye hırslı olması. Bu hususa şahit oldum ve herkes şahitlik eder. Vaktini Kur'an okumakla, kitap mütalaa etmekle, âlimler ve hayır ehliyle oturmakla geçirirdi. Onuncusu, kişiliği lekeleyen günahlardan uzak durması. Bunun şahidi kendisiyle uzun müddetli dostluğumda, dini kişiliğine hanel getirecek bir duruma şahit olmamız ve herhangi birinin de bu hususta bir şey dediğini de işitmememizdir.

Sultanlığı hak edişinin diğer yönleri ise evvela insanlara yakınlığı, tevazuu ile beraber âlim ve fakirlerle iç içe olması, ikincisi bütün işlerde ince bir anlayış sahibi olması, üçüncüsü girişken ve yönetici olması, dördüncüsü bu makama tayin edilmişinde onunla kıyaslanacak veya ona yakın birinin olmamasından dolayı tek olmasıdır. Bilinir ki, bir kimse bir makama ya da dini göreve tayin edilirse o göreve girmesi farzdır. Eğer kabul etmezse o zaman o göreve uygun olmayan biri girer böylece o kişiden İslam'a ve Müslümanlara büyük bir ifsat meydana gelir. Beşincisi, şahsiyetindeki olgunluk ve insanların onunla karşılaşmak için akın etmesidir. İşte bu on beş cihetle efendimiz sultan, sultanlığı hak etmiştir.⁹¹

2.1.7. Yedinci Kısım: Güzel Sıfatları ve Övülen Huyları Hakkında

Bil ki, efendimiz sultan geçen bölümde zikrettiğimiz üzere güzel vasıflarla süslenmiştir. Bundan dolayı Allah onun kadrini yüceltmıştır. Güzel vasıflarının arasında şunlar vardır: herhangi bir âlim veya salih bir fakir Mısır yurduna gelirse insanların tümü tarafından güzellekle karşılanır. Bunlar sultanın verdiği ihsanlardır ve ayrıca kendisine altın, gümüş, kumaş ve değerli hayvan ikram edilir. Yine güzel huylarından biri de hayır sahiplerini toplaması ve Melik el-Müeyyed ile diğer yöneticiler nezdinde liyakat sahibi olmasıdır. Bu husustaki tüm çabası dünyaya iltifat etmeden Allah Teâla

⁹⁰ Örneğin Zahir Tatar'a yiyecek ikram eden kişiye bahşiş olarak 5 dinar bile yanında bulamaz etrafındakilerden ister onlar da yemin ederek kendilerinde bulunmadığını söylerler. Saltanatı kısa sürmesine rağmen çokça mal harcamış, devlet sıkıntı içinde kalarak kendinden sonraki yöneticileri darda koymuştur. *Sehâvî, ed-Dav'u'l-Lami' li-Ehli'l-Karni't-Tâsî*, 4: 8.

⁹¹ Yazar önce Sultanlığı hak edişinin on cihetini saydı sonrada beş tane ayrı cihet sayarak sonunda bunları birleştirdi.

rızası için olmuştur. Sultanlıktan önce gücü kısıtlıyken böyle davrandıysa İslam'ın ve müslümanların sultanı olup gücü arttığında onun hakkındaki düşüncen nasıl olur? Yine o, el-Müeyyed ve başkalarının yanındayken sürekli hayırlı işlere koşardı. Hiçbir zaman bir insanın hakkını hatta bu kişi düşmanı bile olsa almamış, hiç kimsenin rızkını kesmeye ya da yok etmeye çabalamamıştır. Dolayısıyla, şüphe yok ki Allah onun kıymetini yükseltmiş ve şanını kendi cinsi arasında yüceltmıştır. Yine o, fikirlerinin yüksek ve güzelliğinden dolayı el-Melikü'l-Müeyyed'in hep danışmanlığını yaptı. Hatta el-Melikü'l-Müeyyed'in birçok defa konuşmamızı düzelterek ve sorumuza cevap verecek sadece filan kişi var dediğini işittim. el-Müeyyed bu sözleriyle efendimiz sultanı kastediyordu. Allah hükümdarlığını ebedi kılsın.

Bunun bir örneği sultanın el-Müeyyed'den sonra yaptığı her işinde saadete kavuşmasıdır. Allah iki cihanda da saadetini arttırsın. Övülen huylarının arasında Allah'ın ona hayrı murad etmesiyle kendisini süslediği meşhur geniş hilmidir. Rivayet olunur ki “Allah yumuşak huylu olan haya sahibini sever ve edepsiz ile ağzı bozuktan nefret eder.”⁹² Bunun için Allah onu kavmine lider kıldı. Yine övülen huylarından biri de güzel ahlaklı olmasıdır. Bundan dolayı onu gören, konuşan veya işiten biri onu sevmeye başlar. Hz. Peygamber (sav) şöyle demiştir: “Teraziye konulacak en değerli şey güzel ahlaktır.”⁹³ Hz. Ali – Allah onu şereflendirsin- şöyle demiştir: “Güzel ahlak ve güzel komşuluk her biri dünyayı onarıp ömrü uzatırlar.” Yine övülen huylarından biri de sinirlendiği zaman bile dilinin müstehcen kelimelerden temiz olmasıdır. Kendisiyle birkaç sene sohbetimiz oldu ve birçok mecliste beraber bulunduk ama hiçbir zaman müstehcen bir kelime sarf ettiğini işitmedim. Bu ise Allah'ın bir ikramı olup bunu kullarının arasında seçtiklerine özel kılar. Şüphesiz ki Allah büyük ikram sahibidir.

2.1.8. Sekizinci Kısım: Sultanın Yapması ve Kaçınması Gereken İşler Hakkında

Bil ki sultanın halim olması gerekir. Allah şöyle buyurur: “Onlarla güzel geçin.”⁹⁴ el-Hekim, Hilmi terk etmek şiddetli öfkeden ileri gelmektedir. Öfkeyi uzatana selamet haram olur demiştir. ibn Abbas (ra)hilim sahibi kimse insanlara sevimli, dünyada örnek, ahirette Allah Teâlâ katında gönlü hoşnut kimsedir demiştir. Lokman (as) oğluna “Ey

⁹² Şemseddin ebu Abdullah ez-Zehebî, *el-Mu'cemu'l-Latif*, Tahk. Casım Süleyman ed-Dusri, (Küveyt: ed-Daru's-Selefi li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1988), 46, (Hadis No: 49).

⁹³ Süleyman b. el-Eşa's el-Sicistani el-Ezdi Ebu Davud, *Sünen-i Ebu Davud*, Thk. Muhammed Abdul-Aziz el-Halidi, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), “Kitabu'l-Edeb”, (No. 4799).

⁹⁴ Hicr 15/85.

oğulcuğum! Üç şey vardır ki sadece üç şeyle bilinir; hilim sahibi sadece öfke anında, cesur sadece harb meydanında ve kardeşin ise sadece ona ihtiyacın olduğu zaman bilinir” demiştir. el-Asma‘î şöyle dedi; Erdeşir başının ucunda duran adama bir kitap verdi ve eğer öfkemin şiddetlendiğini görürsen kitabı bana ver demiş. Kitapta şu yazılıydı; Sakin ol, sen Tanrı değilsin. Sen yalnızca bir kısmın bir kısmını yiyecek, yakında kurt ve toprağın olacak bir beşersin.

Bazı filozoflara hilim nedir? diye sordular. Onlar da hilmin birtakım sınırları olduğunu söyleyip kimine göre öfkeyi yutmak, kimine göre nefsi terbiye etmek, kimine göre bağışlamada bulunmak, kimine göre öfkeyi tutmak, kimine göre öfkeyi yenmek, kimine göre öfke gücünü azaltmak, kimine göre mizacı küçük düşürmektir. el-Hekim demiştir ki, hilmin üzüntüsüne karşı sabretmek pişmanlığın meyvesini devşirmekten daha tatlıdır.

Yine sultanın cömert olması gerekir, çünkü ülkenin en parlak temeli cömertlik olup ülkenin esası, tacı ve ülkenin güzelliği onunla tamamlanır. Zira cömertlik ile boyunlar eğilir, zorbalar itaat eder, düşmanlar kendisine meyledip etrafındaki dostları çoğalır. Halkın en çok ihtiyaç duyduğu şey tüm hükümdarların kendi kalplerinin teveccühünü kazanmasıdır. Bazı bilginler demişler ki, bütün güzelliklerin sahibi cömertliktir. Cömertliğin aslı nefsi haramdan temiz tutmaktır. Sultanın cömertliği ise hususi veya umumi bütün raiyeti kapsar ve tüm iyi huylar cömertliğin bir dalıdır. Rivayet olunur ki bir bedevi Ali b. Talib’in (ra) yanına geldi ve Ey Müminlerin Emiri senden bir isteğim var fakat hayâ beni onu istememden alıkoyuyor dedi. Hz. Ali o halde isteğini yere çiz deyince o da ben fakirim diye yazdı. Bunun üzerine Hz. Ali hizmetçisine Ey Kanber, ona iki hülle giydir dedi. Hizmetçi ona hülleleri giydirdikten sonra bedevi şöyle demeye başladı;

“Şimdilik bana güzelliği gidecek bir hülle giydirdin,

Bende sana güzel övgümü giydireceğim.

Eğer benim güzel övgümü elde edersen, kıymet elde edersin.

Öyle ki, elde ettiğinle hiçbir şeyi değişmezsin.

Şüphesiz ki övgü, elbette sahibini diriltir.

Tıpkı yağmurun seslenişinden sonra ova ve dağın dirilmesi gibi.

*Yaptığın bir iyilikten dolayı elini zamandan hemen kesme,
Zira herkes yaptığının karşılığını elbet bir gün alacaktır.”*

Bunun üzerine Hz. Ali (ra) hizmetçisine, ona yüz dinar daha ekle dedi. Kanber, bedeviye yüz dinarı verip gidince Hz. Ali'ye, Ey Müminlerin Emiri bu yüz dinarı Müslümanlar arasında paylaştırsaydın birtakım işlerini düzeltmiş olurdu dedi.

Hz. Ali'de sus Ey Kanber öyle deme! Çünkü ben Resulullah'ı şöyle derken işittim; *“Sizi öven kişiye şükrande bulunun. Size bir kavmin değerlisi gelirse ona ikramda bulunun.”*⁹⁵

Ayrıca sultanın kötü şeylere karşı sabırlı olması gerekir. Zira sabırla en yüksek mertebeye ve en yüce makama ulaşır. Hz. Ali (ra) *“Sabır, tökezlemeyen bir binektir”* demiştir. Bazı bilginler de sabreden isteğine kavuşur, şükreden nimetini artırır demişler. Bil ki yardım sabırla, kurtuluş sıkıntıyla, kolaylık ise zorlukla beraberdir. Bir rivayette sabrın imanın yarısı olduğu ifade edilmektedir.⁹⁶ Allah Hz. Davut'a (as)vahyedip şöyle dedi; benim ahlakım ile ahlaklan, ahlakımdan biri de benim çok sabırlı olmamdır. Yine rivayet olunur ki iman iki parçadır. Bir parçası sabır, diğer parçası ise şükürdür. Yine sultanın af yolunu tutması da gerekir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *“Sen Af yolunu tut ve iyiliği emret.”*⁹⁷ Hz. Peygamber (sav) şöyle dedi: *“Merhamet et ki merhamet olunasin.”* Enüfirvan'a günahkârları suç işlemeye ısrar ettikleri halde hükümdarın onları bağışlamasına, halkının kendisini kınama haberi ulaşınca o da günahkârlar hasta, bizler ise doktorlarız. Hastalığın çaresi hastalık tekrarlayınca onları ilaçtan mahrum etmek değildir demiştir. Me'mun, ben affetmekte, intikam almaktan daha büyük bir lezzet alıyorum demiş. Eflatun'a insanların yaptığı hangi şey Allah'ın yaptığı şeye daha çok benzer diye soruldu. O da insanlara iyilikte bulunmaktır dedi. İncil'de rahmet sahipleri kurtuluşa erdiler çünkü onlara rahmet edilecektir diye yazmaktadır.

Bil ki övülen bağışlama sadece Allah Teâlâ'nın koyduğu had cezalarını kapsamaz. Çünkü kimsenin Allah Teâlâ'nın şeri' hadlerine karşı bağışlama hakkı olamaz. Eğer hükümdar şeri' hadler hususunda halkına toleransta bulunursa suç büyükte olsa günah

⁹⁵ Ebi Abdillâh Muhammed b. Yezid ibn Mâce, *Sünen-i ibn Mâce*, Thk. Merkezi'l-Buhus ve tekniyeti'l-Malumat, (Kahire: Daru's-Sadil, 2014), “el-Rifk” (No. 3712).

⁹⁶ Bu sözBaşta Abdullah b. Mesud (ra) olmak üzere Seleften birçok kimseye nisbet edilmiştir. İbn Kayyim el-Cevzi, *Uddetu's-Sabiriyye ve Zahiretu's-Şakiriyyin*, (Dimaşk, Daru ibn Kesir, 1989), 108.

⁹⁷ خذُ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ Araf suresi 7/199.

işlemek halka korku vermez. Eğer halk cezadan korkarsa suç azda olsa bu sefer onu korkutur, öyle ki sonunda o günahı işlemeye bile zorlar. Hükümdarın hâcibe ve huzuruna girişe kolaylık sağlaması gerekir ki mazlum şikâyet ve halini arz etsin. Bu da hacibin dindar, takvalı ve açgözlü fasık olmamasıyla gerçekleşir. Çünkü ülkeyi en çok koruyan ve adaleti en fazla sağlayan şey halka davalarını arz etmeyi kolaylaştırmaktır. Muaviye (ra) bir birliği gönderdi ve onlar çıktıktan sonra içlerinden bir adam geri döndü. Muaviye kendisine sen diğer insanlarla birlikte çıkmamış mıydın diye sordu. Adam da evet çıktım, fakat Resulullah'tan (sav) işittiğim bir hadisi seninle tekrar karşılaşmam endişesiyle söylemek istedim. Resulullah'ı şöyle derken işittim “*Ey insanlar! Sizden her kim bir işe tayin edilir de kapısını Müslümanlardan ihtiyaç sahiplerine kapatırsa Allah da onun cennete girmesini engel olur.*”⁹⁸ Rivayet edilir ki “*Hiçbir lider ya da vali yoktur ki kapısını ihtiyaç sahiplerine kapatsında Allah azze ve celledede gökyüzünün kapılarını onların ihtiyaçlarına kapamasın.*”⁹⁹ Bunun üzerine Muaviye (ra) insanların ihtiyaçları için bir adam atadı. Tıpkı bu durum gibi halifeler de dindar ve salih kişileri halkın davaları için tayin ettiler. Yine hükümdarın güçlüye ve zayıfa şeri' hadleri arttırmadan ve eksiltmeden uygulaması gerekir.

Yine sultanın halkına nasihatte bulunması da gerekmektedir. Hz. Peygamberden rivayetle “*Allah'ın halka yönetici olarak gönderdiği hiçbir kul yoktur ki halkını aldatсын da öleceği günde Allah kendisine cenneti haram kılsın.*”¹⁰⁰ Semure'den(ra) rivayetle Resulullah (sav) dedi ki; “*Kim bir halkı yönetir de onları emniyet ve nasihat ile kuşatmazsa Allah Teâlâ'nın her şeyi kapsayan rahmeti ona dar gelir.*”¹⁰¹ Yine hükümdarın halkına karşı iyilik ve şefkate bulunması gerekir. Aristoteles, İskender'e yazdığı mektupta şöyle dedi; “*Sen kalpleri değil sadece bedenlere sahip olabilirsin. O halde halkının kalplerini onlara iyilik etmekle elde etmeye çalış.*” Bil ki sultanın halkına nasihati ve onlara karşı adaletli davranması yeryüzünde bereketi, aldatması ve zulmü ise kuraklığı getirir.

⁹⁸ Ebi'l-Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberani, *el-Mucemu'l-Kebîr*, Thk. Hamdi Abdu'l-Mecid es-Süli, (Kahire: Mektebetu ibn Teymiyye, 1983), (Hadis No: 765).

⁹⁹ Ebi İsa Muhammed b. Sevre Et-Tirmîzî *Sünen-i Tirmîzî*, Thk. Merkezu'l-Buhus ve Tenkiyetu'l-Ma'lumât, (Kahire: Daru's-Sadil, 2016), (Hadis No:1332).

¹⁰⁰ Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac Müslim, *el-Camiu's-Sahih*, Thk. Muhammed Sıdkı el-Attar, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 2009), “el-Vali'l-Gaş”, 142 (No. 227).

¹⁰¹ Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhari, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Nşr. Muhammed Ali Kutub, (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2014), “Kitabu'l-Ahkâm”, 8 (No. 7150) devamında “*Cennetin kokusunu alamaz*” ibaresi geçmektedir.

Hişam b. Muhammed b. es-Saib el-Kelbi babasından rivayetle şöyle demiştir: Kısra bir gün ashabıyla beraber ava çıktı. Bir av görüp peşine düştü ve ashabından ayrı kaldı. Toplanan bulut gölge yapıp Kısra ile ashabı arasında engel oluşturdu. Bu halde Kısra nereye gideceğini bilemeden ilerledi ve yükseklerde bir kulübe görüp oraya doğru gitti. Kulübeye yaklaşırken birden kapının önünde yaşlı bir kadın gördü ve konaklaya bilirmiyim diye sordu. Yaşlı kadın da evet konakla dedi. Atından inip içeriye girdi ve atını da kulübeye soktu. Akşam yaklaşınca birden yaşlı kadının kızı gündüz otlattığı inekle beraber içeri girdi. İneği kulübeye aldı ve o esnada Kısra da ona bakıyordu. Yaşlı kadın yerinden kalkıp inekten temiz bir süt sağdı, bu arada Kısra yine ineğe bakmaktaydı. Kendi içinden her bir inek için bir vergi koymamız gerek çünkü bu süt çok fazla dedi. Kısra gecenin çoğu gidinceye kadar yerinde durdu. Yaşlı kadın kızına Hey! Kalk da inekten süt sağ dedi. Kız ineğe doğru kalkınca inekte bir engel meydana geldi ve süt olmadığını gördü. Bunun üzerine Ey anne Allah'a yemin olsun ki hükümdar bizim için bir kötülük gizliyor dedi. Annesi de nedenmiş o diye sordu. Kızı ise inekten süt gelmiyor dedi. Annesi o halde bekle daha gece bitmedi dedi. Bu arada Kısra kendi kendine içimde gizlediğim bir şeyi nereden bildi diye sordu. Bu düşündüğümü asla yapmayacağım. Ravi dedi ki, yaşlı kadın biraz bekleyip tekrar, Ey kızım ineğin yanına git diye seslendi. Kızı ineğe doğru kalkınca memeyi dolu gördü ve annesine seslenerek ey Anne Allah'a yemin olsun ki hükümdarın içindeki kötülük gitti, işte inek süt dolu dedi. Annesi de o halde süt sağmasını söyledi. Sabah olunca askerleri Kısra'nın adımlarını izlediler ve ona kadar ulaştılar. Kısra atına bindi ve adamlarına yaşlı kadınla kızını kendisine getirmelerini emretti. Onları görünce iyi bir şekilde karşıladı ve kadına, hükümdarın bir kötülük gizlediğini ve sonra o kötülükten vazgeçtiğini nasıl bildin diye sordu. Yaşlı kadın da bu mekânda şu kadar zamandır kalışımızda bize adaletle muamele edildiği zaman illa ki bereketli olmuş ve bize zulümle muamele edildiği zaman ise illaki darlık ve fayda gördüğümüz maddelerimiz kesilmiştir dedi.

Hükümdarın yapması gereken en büyük hususlardan biri de zulümden ve onun kötü sonucundan kaçınmaktır. Hz. Peygamber (sav) şöyle demiştir; “*Mazlumun bedduasından sakının, çünkü onunla Allah arasında perde yoktur.*” Yine Hz. Peygamber “*Zulüm kıyamet gününde karanlıklardır.*” demiştir.¹⁰² Cabir'in Hz. Peygamber'in bazı ashabından rivayet ettiği hadisinde şöyle demektedir. Resulullah'ı

¹⁰² Müslim, “Tahrimu’z-Zulm”, 56 (Hadis No.2578).

(sav) şöyle derken işittim: “Şüphesiz ki Allah sizleri kıyamet gününde yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz diriltecek ve şöyle diyecektir; Hâkim olan benim ve benim katımda zulüm yoktur. İzzetime yemin olsun ki bugün bir tokatla ya da bir elin bir eli vurmaya da olsa zalimin zulmü yanımda barınmaz. Elbette boynuzlu canlıdan boynuzu olmayanın kisasını alacağım. Taştan bir taşı niçin çizdiğini ve bir dala da niçin arkadaşını sıyırdığını elbette soracağım.”

Ebî Emame'nin Hz. Peygamberden (sav) rivayet ettiğine göre şöyle demiştir; “Şefaati zalim, zorba ve haksızlık yapan sultana ulaşmaz.”¹⁰³ Şureyh'ten rivayetle şöyle demiştir; “Yakında zalimler eksik bıraktıkları şeylerin karşılığının ne olduğunu bilecekler. Muhakkak ki zalim azabı, mazlum da yardımı bekler.”¹⁰⁴ el-Me'mun zulmünden şikâyetçi olduğu Amr b. Mesu'da'nın olayı hakkında şöyle mektup yazdı: “Ey Amr, nimetlerini adaletle uzat, çünkü zulüm nimetleri yıkar”.

İnsanlar içerisinde zalimi engelleyip mazluma yardım edebilecek en güçlü kişi sultandır. Rivayet olunur ki sultan ve İslam her ikisi de biri, diğeri olmadan uygunluk göstermeyen kardeşlerdir. İslam temel, sultan ise bekçidir. Temeli olmayan şey yıkık, bekçisi olmayan şeyde yitiktir. Tirmizi'nin Hz. Peygamber'den (sav) senediyle rivayet ettiğine göre şöyle demiştir; “Kıyamet gününde insanların Allah'a en sevimsisi ve en yakını içinde adaletli bir önderin bulunduğu meclistir. Yine insanların Allah'a en sevilmeveni ve en uzağı ise zalim bir önderin olduğu meclistir.”¹⁰⁵Ebu Naim'in isnadıyla beraber zikrettiğine göre Hz. Peygamber (sav) şöyle demiştir: “Kıyamet gününde dünyada adalette buldukları için adalet sahiplerine Rahman'ın yanında inciden kürsüler konur.”

Yine rivayete göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Bir saat adalet, gecesi ikame edilmiş ve gündüzleri oruç tutulmuş altmış yıllık bir ibadetten daha hayırlıdır. Yargıda verilmiş bir saatlik zulüm ise altmış yıllık günahkârlıktan daha büyük ve şiddetlidir.” Denilmiştir ki adalet en güçlü ordu, emniyet en rahat yaşamdır. Adalet Allah'ın yeryüzündeki terazisidir. Kim yargısında adaletli olur, zulümden vazgeçerse Hak ona yardım eder ve halkı ona baş eğdirip nimetleri sıralar, dünyayı ona yönlendirir, böylece yaşamı rahat olur, askere ihtiyacı kalmaz, kalpleri elde eder, savaşlardan emin olur, ona

¹⁰³ el-Meclisî, *Biharu'l-Envâr el-Alâmetu'l-Meclis*, (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabiyye, 1983), 25: 58.

¹⁰⁴ İbn Asâkir, *Târihu'd-Dımaşk*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1995), 23: 28.

¹⁰⁵ Tirmîzî, “el-İmam” 41 (Hadis no.1329).

itaat etmek farz, halk ise ordusu olur. Teslimiyet gösteren korunur, adalet eden sahip olur.

Ey hükümdar! Dini sığınağın, adaleti de kılıcın yap ki, bütün kötülüklerden kurtulup, her türlü ümide kavuşasın. Nasihat eden biri demiş ki;

“Bir kavmi yönettiğinde adaletli davran ki,

Korktuğun her şeyden emin olasın.

Eğer bir kavmin dağınık arzularından korkarsan,

O halde cömertlikle aralarını birleştirmeye bak.”

2.1.9. Dokuzuncu Kısım: Özel İşlerini ve Halkın İdaresini Havale Ettiği Kişiler Hakkında

Bil ki sultanın ihtiyaç duyduğu en büyük şey vekillerini atamadan önce ve atadıktan sonra hallerini denetlemektir. Vekiller her ne vakit halkın sevgilerini göstermek için kendilerine sundukları hediyeleri, yapmaları gereken işi terk etme karşılığında kabul ederlerse sultana ihanet ettikleri anlaşılmış olur. Bir atasözü *“hediye kör ve sağır eder”* demektedir. Sultan işlerin başına yalnızca dinini ve emanetini bileni atamalıdır. Çünkü hain, açgözlü ve fasık birinin işin başına geçmesi hükümdarlığın temelini mazlumların bedduasıyla yıkar. el-Me'mun şöyle demiş; *“Ülkemde meydana gelen herhangi bir huzursuzluğun sebebini illa ki valilerin uyguladığı zulümde buldum.”*

Sultanın yapması gereken bir husus da seçtiği vekillerin halka eziyet eden, zulmeden ve haksız yere zarar verenlerden olmamasıdır. Ayrıca onların halka yaptıkları zulümlere müsamaha göstermeyip aksine halkı onlara tercih etmelidir. Zalim valiyi başa getiren sultanın misali koyunlarını kurtlara otlatan kişinin misali gibidir. Halk Haccac b. Yusuf'a hakaretler yağdırıyor, özellikle de Abdul-Melik b. Mervan'a sitemde bulunuyorlardı. Bu hususta şöyle denilmiştir;

“Kim azgın köpeği kapısının önüne bağlarsa,

Kesmiştir bütün insanları köpeğin bağıyla.”

Hükümdar için salih bir vezirin bulunması kaçınılmazdır. Eğer sultanın bir vezire ihtiyacı olmasaydı Kelimullah olan Hz. Musa (as) sultana göre dahada haklı olarak bir vezire gereksinim duymazdı. Ne var ki Musa (as) şöyle demişti; *“Bana ailemden bir de*

vezir (yardımcı) ver.”¹⁰⁶ Bunun hikmetini de şöyle ifade etmiştir; “*Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir.*”¹⁰⁷ Hükümdarların en saadetlisi doğru sözlü veziri olan hükümdardır. Eğer hükümdar bir şeyi unutursa ona hatırlatır, hatırladığında da yardımcısı olur. Vezir, hükümdarın işitmesi, görmesi, konuşması ve kalbi mesabesindedir. Derler ki, hükümdarların takıları, süsleri ve düğümleri vezirlerdir. Özelde hükümdarlara genelde ise bütün halka en büyük zarar veren şey vezirler ve yardımcılarından gelir.

Sultan, salahiyet ve takva sahibi olmayan birini vezir olarak atamaktan sakınmalıdır. Nitekim tamahkârlıkla ülkenin temelleri yıkılır. Sultan doktor, halk hasta, vezirler ise doktor ile hastalar arasındaki elçilerdir. Eğer elçi yalan söyleirse tedavi ifsat olur. Şu dört kişi hükümdarın en çok güvendiği ve nasihatini iyi aldığı kişiler olmalıdır; vezir, doktor, aşçı ve saki.

Buzurg Mihr,¹⁰⁸ Sâsânî hükümdarı Kısra Enüşirvân I. Hüsrev b. Kubâd’a (ö.579) otoritesinin sağlam olması için hükümdarın halkından şu on adama güvenmesi gerektiğini söylemiştir: İlki hükümdara karşı hata yaptın veya doğru ettin diyecek konumda ve saygıya sahip bir müşavire, ikincisi çekinmeyen cesur vezire, üçüncüsü bütün işleri tamamlayıp kontrol eden birine, dördüncüsü kaleleri ve sınır şehirlerini koruyacak güvenilir birine, beşincisi nasihat eden dindar bir hacibe, altıncısı yetenekli, güvenilir ve hatip bir kâtibe, yedincisi ferasetli ve hazır cevaplı bir elçiye, sekizincisi ağzı düzgün bir sohbet arkadaşına, dokuzuncusu yıldızların hükümlerini ve gezegenlerin seyrini bilmede meşhur bir astrologa, onuncusu tıp ilminde uzman ve tedavi etmede tecrübeli bir doktora.

Bazı bilginler hükümdarın şu on sınıftaki insanlara güvenmemesi gerektiğini söylemişlerdir: haksız yere cezalandırdığına, hükümdardan kendisine zarar gelene, miraslaşmış bir yönetimde azlettiğine, güvenilirken suçladığına, sebepsiz yere reddettiği, değerinden farklı bir yere taşıdığı mert birine, rakipleri tarafından gelene, kişisel olarak zulmettiğine, düşmanlarından kendisine sığınana, babasını veya oğlunu öldürmüş birine.

¹⁰⁶ Taha 20/29.

¹⁰⁷ Taha 20/31.

¹⁰⁸ Henri Massé, “Buzurgmih”, *EI* ², 1: 1358-1359.

İki hususun hükümdarın işini fesada uğrattığı söylenir; haber getirdiği zaman araştırması doğrulanmayana ve nasihat edildiğinde sırtını dönüp kendi kendine yetme birine. Hükümdara yakışan hatta yapması gereken işlerden biri de görevlere ehli olmayı atamamasıdır. Zira bunda yolsuzluk vardır ve kıyametin alametlerindedir. Hz. Peygamber (sav) şöyle demiştir: “İş, ehli olmayana bırakıldığı zaman kıyameti bekle.” Hasan b. Ali el-Merveruzi şöyle demiştir: “Çocukların emirliğinden ve kadınların liderliğinden Allah’a sığınırım” ardından şu şiiri okudu:

“İdman sahibinin güçsüz kaldığı iki şey vardır,

Kadınların fikri ve çocukların yetkesi.

Kadınlara gelince onların hevese meyilleri vardır.

Çocuk birader ise her dizginde hareket eder.”

Tıpkı bunun gibi hükümdarın ne cahillerden birini dini görevlere ne de fasıklardan birini hangi görev olursa olsun tayin etmemesi gerekir. Yine Yahudi ve Hıristiyanlarla, onlara benzeyenleri herhangi bir işte, bu iş az dahi olsa hatta hayvanların terbiyesinde bile görevlendirmemesi gerekir. Hz. Ömer b. Hattab (ra) şöyle demekteydi: “Yahudi ve Hıristiyanları görevlendirmeyin. Çünkü onlar dinleri hususunda rüşvetçilerdir ve rüşvet ise helal değildir.”

Yine hükümdar kimseyi rüşvetle atamamalıdır. Hz. Peygamber (sav) şöyle dedi; “Allah, rüşvet verene, rüşvet alana ve bu ikisi arasında aracı olan rayiş’e lanet eder.” Âlimler (ra) demişler ki; rüşvetle atanan kadının görevi sahîh olmaz. Ayrıca yaptığı anlaşmalar ve fesihler de geçersizdir. Tıpkı bunun gibi hükümdar, ülkede kendisinden daha faziletli bulunan birini göreve atamaz. Zira hadiste vürut edilmiş ki; Kim bunu yaparsa şüphesiz Allah’a ve Resulüne ihanet etmiştir. Hükümdarlığın yok oluşuna neden olan özelliklerden biri de alçak kişileri büyük işlerde görevlendirip fazilet sahiplerini mahrum bırakmaktır. Ümeyye Oğullarından birine sizin hükümdarlığınızın yok olmasının sebebi neydi? diye soruldu oda cevaben: Küçük kişileri büyük işlere atadık da işte halimiz geldiği duruma vardı diye yanıt verdi.

Buzur Cemhir’e Sasani Oğulları hükümdarlığının onca güç, sultanlık ve sağlam temelden sonra yok olmasının sebebi neydi diye soruldu. O da cevaben; çünkü onlar küçük adamlara büyük görevler verdiler dedi. Bir atasözünde, devletlerin batışı

alçakların yükselişiyile olur denmektedir. Yine Ümeyyeoğullarından bazılarına hükümdarlığınızı ne götürdü denildi. O da ehliyetli kişilerin birbirlerine olan kıskançlıkları ve seçkinlerin ise ayrılması diye yanıt verdi. Yine onlardan başka birine de bu soruldu ve o şöyle yanıtladı; sabah vaktinde uyumak ve geceleri yiyip içmek. el-Mansur, demiştir ki dört şey vardır ki benim işlerim onlar olmadan yerinde durmaz. Tıpkı tahtın dört ayaksız duramayacağı gibi; şer'i cezaları uygulamada değerli ve değersiz ayırmayan güvenlik görevlisi, Allah uğrunda kınayıcının kınamasına aldırmayan kadı, insafli ve hakkı gözeten vergidar ve gelen haberleri arttırmadan ve eksiltmeden kavrayan postacı.

Nurşevan, sekiz şey hükümdarlığın temelidir, bunların dördüne gidilir ve dördünden de kaçılır demiştir. Kendisine gidilecek şeyler; din, emin birine kanaat etmek, karar sunmak ve kesin kararı yerine getirmek. Kendisinden kaçınılacak şeyler ise; vezirin aldatması, kötü tedbir, çirkin niyet ve halka zulüm. Demişler ki; eğer hükümdar akıl, edep ehli, görüş ve hesap sahipleriyle birlikte olursa akli, parlaklığı ve güzelliği artar ve ülkede ki kararları onların görüşleri muvacehesinde olur. Böylelikle bu durum hükümdarlığının sebatına ve ülkesinin devamına neden olur. İbn Abbas (ra) şöyle demiştir; akıl sahipleriyle oturmak insanın değerini artırır. Hükümdarla oturmaya en layık kişiler âlimlerdir, zira asıl akıl sahipleri onlardır. Öte yandan onlar insanlara dosdoğru yolu gösteren kişilerdir.

Fazilet ehli demişler ki; sultan, meclisinde büyük âlimleri eksik tutmaması gerekir. Nitekim Süleyman b. Abdul-Melik halife iken Ata b. Ebî Rebah'ın yanına giderdi. Yine Reşid, Malik İbn Enes'e (ra), Emin ve Me'mun ise âlimlerin yanına yürürlerdi.

Sultanın âlimlere özel bir meclis oluşturması gerekir. Böylece bu mecliste ilmi müzakereler yaparlar, sultana Allah'ın verdiği nimet ve ihsanlarını hatırlatırlar. Âlimlerden kast edilen; Allah'ın emir ve yasakları hakkında derinleşen fıkıh ehli, hadis ehli ve bu ikisiyle bağı olan şeri' ilimleri bilen fakihlerdir. Sultanın âlimlere başvurması ve onlarla oturmalarından meydana gelen şey ise fıkıh, Kur'an'ın tefsiri, hadis gibi şeri' kitapları ve bunlarla bağlantılı olan gramer, lügat, kelime çekimi, garip kelimelerin izahını elde etmesidir. İşte bu kitaplar asıl faydalı olanlardır. Bunlara baktığında

kendisine müşkül gelen bir şey olduğunda âlimlere sorma ihtiyacı oluşur ve bundan dolayı onları meclisinde bulundurur.

Sultanın felsefe ve nücum kitaplarına bakmaktan sakınması gerekmektedir. Çünkü bu kitapların yazarları dinsizdirler ve resullerin düşmanlarıdır. Öte yandan öğretileri resullerin öğretilerine karşıdır.

Bazı bilginler demişler ki; hükümdar âlim, hâkim namuslu, güvenlik görevlisi adil olursa hükümdarlık devam eder aksi takdirde çürüyüp yok olur. İslamın çadır, liderin direk ve âlimlerin ise çadırın kazığı oldukları söylenmiştir. Eğer kazıklar kayarsa ne direk kalır ne de çadır. Nasihat eden âlimlerin tersini yapmaktan meydana gelen tehlikeden dolayı sultanın, âlimlerin nasihatlerini kabul etmesi ve gereği gibi davranması lazımdır. Sultanın fasıklar ve insanlarla alay edenlerle birlikte oturmaması gerekir. Çünkü kötü sohbet arkadaşı onun güzelliğini götürür, saygısını azaltır ve kendisini tehlikeler içinde bırakır. Bundan dolayı hayır sahipleriyle dostluk; iyilik bırakır, kötülerle dostluk ise; fenalık bırakır denilmiştir. Tıpkı kokuşmuş leşin üzerinden esen rüzgârın pis kokuyu taşıması ve güzel kokunun üzerinden geçtiğinde ise güzel kokuyu yayması gibi. Rivayet edilir ki; Salih arkadaşın örneği Attar'ın örneği gibidir, her ne kadar onda koku bulmasan bile kokusu üzerine siner, kötü arkadaşın örneği ise körüğün örneği gibidir; her ne kadar seni ateşle yakmasa da duman kokusunu üzerinde bırakır.

Kelile ve Dimne kitabında şu on kişinin dostluğundan uzak durulması gerektiği söylenir: Nimete nankörlük edene, ahde vefasızlık yapana, ahiretteki sevap ve cezaya inanmayana, hırs, suçlama ve öfkede haddi aşana, sebepsiz yere az bir şeye kızan kimseye, fazla bile olsa herhangi bir şeye razı olmayan kimseye, hilesini gizli yapan kurnaz hilekâra, zinaya, içkiye ve kumara düşküne, kötü düşünceli döneke birine ve hayâsı az olana.

Yine sultan birine ait sözü ondan başka bir kimseden dinlememesi gerekir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “(Ey Resulüm!) alabildiğine yemin eden, aşâğılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan laf götürüp getirene uyma.”¹⁰⁹ Müslim'in rivayetine göre iftira atan yani fesatçı cennete giremez. İnsanlar hakkında sultana ulaşan iftiranın akıbeti ölümcüldür. İftiracının dedikodusuyla nice kanlar dökülmüştür. Nice mallar ve

¹⁰⁹Kalem 68/10-11.

namuslar açgözlü iftiracı yüzünden meşru kılınmıştır. Sen saadeti arzula ve onlardan uzak dur. Çünkü onlar aklının düşmanı, adaletin hırsızlarıdır ve sözün ile fiilin arasını açarlar. Bir atasözünde; ispiyona uyan dostunu kaybeder demektir. Ayrıca sultan, nimetinin devamını şükre bağlı olduğunu bilmelidir. Şükrün aslı ise Allah Teâlâ korkusudur. Kim afiyet ve selamiyeti isterse hemen Allah'tan korksun. Çünkü günahlar nimeti yok eder. Vehb'den (ra) rivayet edildiğine göre genç bir hükümdar ben hükümdarlıkta bir lezzet bulamıyorum dedi. Bilmiyorum acaba insanlar da hükümdarlığı bu şekilde mi görüyorlar? Yoksa bir ben mi onlar arasında böyle görüyorum? Kendisine hayır, hükümdarlık zaten böyledir denildi. O da peki onun yerine ne koyulabilir diye sordu. Bu sefer kendisine, Allah'a itaat etmen ve ona isyan etmemen koyulabilir denildi. Böylece ülkesindeki seçkin insanları davet etti ve onlara benim huzurumda ve meclisimde bulunun, Allah'a itaat olarak gördüğünüzü bana söyleyin yapayım, günah olarak gördüklerinize de mâni olun ki uzak durayım. Bunu hem kendisi hem de onlar yaptılar. Sonuçta hükümdarlığı dört yüz sene itaatkâr sürdü.

Yine hükümdarın, malları paylaşmada Raşid Halifelerin yolundan gitmesi gerekir. Önceki hükümdarların yaptığı gibi malı helal-haram demeden toplayıp hazineleştirmek ve o malları harcanması gereken yerin dışında kullanmak değil. Zaten bundan dolayı dünyada zulüm ismini, ahirette ise azabı almayı hak ettiler. Peygamberimizin (sav) ve ondan sonra gelen Raşid Halifelerin hayatlarında mallar harcanması gerektiği gibi kullanıldı ve malı biriktirmediler. Resulullah (sav) vefat ettiğinde kalkanı bir sa¹¹⁰ arpayı karşılıklı rehineydi. Ne Hz. Peygamberin (sav) ve ne de ondan sonraki Raşid halifelerin bir Beytü'l-Mallarıyoktu. Tahsil edilip bir yerde biriken mallar Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Ömer b. Abdülaziz (r.anh.) zamanında Müslümanlar arasında taksim ediliyordu. Hatta bazen o mallar arasında az bir şey Beytü'l-Mal'e bırakılırdı.

Hazır bulunup da ihtiyacı olan kimseye Beyt-ü'l-Mal'de bir dirhem kalmayınca kadar verilirdi. Rivayet edilir ki Ali b. Ebî Talip (r.a) Beytü'l-Mal'ı denetlerken onu dolmuş halde gördü. Bunun üzerine "Ey beyaz (gümüş) ve Ey kırmızı (altın) benden başkasını aldatın!" dedi ve sonra insanlar içinde seslenip Beytü'l-Mal'de ne varsa

¹¹⁰Bir sa' yaklaşık 3,264 kg'dır. Detaylı bilgi için: Cengiz Kallek, "Sâ'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yay., 2008), 35: 317-319; Walter Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, Terc. Acar Sevim, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 45-46.

paylaştırdı. Ardından Beytü'l-Mal'a su serptirip süpürülmesini emrettikten sonra içeri girip iki rekât namaz kıldı. İslam hükümdarlarının çoğu mallar hakkında böyle bir yolu takip ettiler.

Bazı hükümdarlar oğluna; *Ey oğulcuğum malı düşmanlarına karşı güçlenmek için toplama*. Çünkü malı toplamak onları güçlendirir. Nitekim mal toplandığı zaman adamların zayıflar ve dostun mala göz diker ve düşmanın da saldırır demişler. Sadık olan Hz. Yusuf (as) Mısır mülküne sahip olunca aç kalır ve arpa ekmeği yerdı. Kendisine, yeryüzünün hazineleri senin elindeyken acıkıyor musun denildi. O da cevaben, tok olup aç kalanları unutmaktan korkuyorum dedi. Anlatılır ki, Ömer b. Abdülaziz karısının yanına gelip Ey Fatıma! Sende üzüm alabileceğim kadar dirhem var mı diye sormuş, eşi de hayır demiş. Bu sefer de peki onun değerinde bakır para var mı diye sormuş, eşi hayır yok, sen Müminlerin Emiri olduğun halde bir üzüm almak için ne bir dirhem ne de onun değerinde bir şeye sahip değil misin? diye sormuş kocası da bu hal cehennemde şiddetli susuzluk görmemizden daha kolaydır diye cevap vermiş.

İşte hükümdarın bu gibi kişilerin yoluna uyması gerekir ki dünyadayken şükretsün ve ahirette de merhamet olunsun. Harun Reşid halifelik zamanında bir sene hac yapar bir senede gazve yapardı. Kendisi hakkında anlatıldığına göre bir hastalığa yakalanması hariç her gün yüz rekât namaz kılar, kendi malından bin dirhem sadaka verir, hac yaptığı zaman onunla beraber yüz fakih ve evlatları hac yapardı. Hac yapmadığı zaman ise her sene üç yüz kişiye giyilecek elbise ve yiyeceklerle beraber hac yaptırırdı. Yine hükümdarın hükmünde içtihat yapması ve karar vermede temkinli olarak acele etmemesi gerekir. Eğer içtihadı, hak olana götürüyorsa onu uygular. Yok, eğer mesele kendisine zor gelirse bir âlime bakması için sunar. Ebu Hureyre'den(ra) rivayetle Resulullah'ın (sav) şöyle dediğini rivayet etmiştir; *“Hâkim hükmettiği zaman içtihat eder de hak olana isabet ederse ona iki mükâfat, eğer içtihadında yanılırsa bir mükâfat vardır.”*¹¹¹ Sultanın ilim talebinden vazgeçmesi ona yakışmayan bir durumdur. Çünkü hiç kimse Hz. Peygamber'den (sav) daha yüksek seviyede olmadığı halde o şöyle demiştir; *“Ey Rabbim! İlmimi arttır.”*¹¹² İnsanlar içinde ilmi öğrenmeye en layık olanlar hükümdarlar ve hocalardır. Çünkü bunlardan doğacak hata çok kötüdür.

¹¹¹ et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsât*, 3: 292.

¹¹² Sünen-i Tirmîzî, “Kitabu'd-Deavat”, 8 (Hadis No.3599); ibn Mâce, “Mukaddime” (Hadis No. 251).

Yüksek makam veya üstün mevkideki hiç kimse âlim meclislerine, fakihlerin kitaplarına ve bilginlerin hayatlarını mütalaa etmeye sultan kadar muhtaç değildir. Çünkü sultan kendi şahsiyetini insanların ahlakı ve aralarındaki anlaşmazlıkların çözümü için ortaya koymuştur. Bunların tümü de mütehasıs bir ilme ve keskin bir ferasete muhtaçtır. Halkın tümü sultandan yüce ahlak ve yüksek çözüm bekler. Ayrıca hükümler noktasında kavgaları bitirme ve düşmanlıkları ayırmada ona muhtaçtırlar. Hal böyle olunca o zaman sultan, ilimleri öğrenmeye başkalarından daha muhtaçtır.

Yine sultanın salih kimseleri meclisinde oturtması gerekmektedir. Çünkü onlarla oturduğunda kalbi yumuşar ve ahiret işleri için çaba gösterir. Böylece kendisinin bir itibarı olmuş olur. Tıpkı rivayet edildiği gibi; İskender, yedi hükümdarın hükmettiği ve ardından ölüp gittikleri bir şehre uğradı ve bu şehre hükmeden hükümdarların neslinden kimse kaldı mı diye sordu. Kendisine kabirlerde kalan bir adamdan bahsettiler. Bunun üzerine adamı çağırıp ona, seni kabirlerde kalmaya sevk eden nedir diye sordu. Adam da hükümdarların kemiklerini, kölelerinin kemiklerinden ayırmak istedim fakat kemikleri aynı halde buldum dedi. İskender adama peki babalarının şerefini ihya edebileceğim bir arzun var mı diye sordu. Adam, eğer istediğim senin yanında varsa benim arzum büyüktür dedi. İskender nedir arzun diye sordu. O da ölümsüz bir hayat, onunla beraber yaşlanmayan bir gençlik, sonu fakirlik olmayan zenginlik ve akabinde dert olmayan bir mutluluktur dedi. İskender buna güç yetiremem deyince adamda, o zaman kendi işinle ilgilen ve beni bırak da isteğimi yanında bulunduran kişiden isteyeyim dedi. Bunun üzerine İskender, bu gördüğüm en bilge kişidir dedi.

Sonra bil ki, Beytü'l-Malda toplanan tüm şeyler dört kısımdan oluşur;

Birinci kısım; otlayan hayvanların zekâtı, oşür vergisi ve vergi toplayanın kendisine gelen Müslüman tüccarlardan aldığı zekâtlardır. Bu kısmın geliri Allah Teâlâ'nın değerli kitabında şu sözüyle zikrettikleri kişilerdir: *“Zekâtlar ancak yoksullara, düşkünlere...”*¹¹³ Bu zekât verilecek kişiler sekiz sınıftır fakat kalpleri

¹¹³ Ayetin tamamı: *“Sadakalar Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, zekât memurlarına, gönülleri islama ısındırılacak olanlara, hürriyetini satın almaya çalışan kölelere, borçlulara, Allah yolunda olana, yolda kalana mahsustur. Allah pekiyi bilendir, hikmet sahibidir.”* Tevbe 9/60.

İslam'a ısındırılacak olanlar bu sınıftan düşürülmüştür. Çünkü Allah İslamiyet'i yüce kıldı ve onlara ihtiyacı kalmadı.¹¹⁴

İkinci kısım; ganimetlerin ve madenlerin beşte birinden alınan zekâtlardır. Bu kısmın geliri Allah Teâlâ'nın kitabında zikrettiği şu sınıfın geçtiği: “*Bilin ki, ganimet olarak aldığımız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resulüne*” ayetidir.¹¹⁵ Allah'ın payı burada bereketi ifade için anılmıştır. Resulullah'ın (sav) payı vefatıyla beraber kalmıştır. Yakın akrabaların payı bizim mezhebimizce kalmıştır¹¹⁶ Yakın akrabayla kast edilen Resulullah'ın (sav) akrabalarıdır. Günümüzde üç sınıfa taksim edilir; yetimlere, düşkünlere ve yolda kalmışlara. Bazı kimseler de Allah'ın payı Kâbe'nin imarına, Resulullah'ın payı Halifeye çünkü o, peygamberin makamında bulunuyor ve yakın akraba payı ise Halifenin akrabasına verilir demişlerdir.

Üçüncü kısım; yerden elde edilen mahsuller, kelle vergisi, öşür tahsildarının Ehli harpten aman dileyen kimselerden ve ehli zimmîden aldığı vergilerdir. Bu kısmın gelirleri kervansaraylar, kemerli köprüler, geçitler imar etmeye, Ceyhun, Dicle, Fırat gibi kimsenin mülkü olmayan büyük nehirlere su kanalları yapmaya harcanır. Ayrıca kadınların, valilerin, muhtesiplerin, müftülerin, öğretmenlerin ve savaşçıların geçimi için, öte yandan İslam yurdunda hırsızlar ve eşkıyalara karşı yol gözetleyenlere harcanır. Sonuçta Beytü'l-Maldan bu kısmın gelirleri dinin imarı ile İslam yurdunu ve Müslümanların hallerini onarmak için harcanır.

Dördüncü kısım; ölmüş kimselerin öldüklerinde bir varis bırakmadıkları mirasları veya bir ölünün geride bıraktığı koca veya karıdan birine kalan mirastır. Bu kısmın geliri fakir olan hastaların tedavi ve ilaç nafakasına, hiçbir malları olmayan ölülerin kefenlerine, terk edilmiş çocukların nafakasına ve suç işleminin engellenmesine, çalışmaktan aciz olup kendisine nafaka verecek bir yakını olmayana ve bunlara benzer

¹¹⁴ Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer tarafından bu sınıfa zekât verilmedi. Bütün sahabeler de bunu kabul edince sükûti icma oldu. İslam âlimlerinin cumhuruna göre bu sınıfın hakkı kalmıştır. Fakat Maliki mezhebinin bazı âlimlerine, Şafi mezhebinin bir görüşüne ve İmam Ahmed'in bir rivayetine göre ise bu kısmın payları bakidir. Geniş tafsilat için: Abdurrahman el-Cezerî, *Kitabü'l-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 2: 621.

¹¹⁵ Ayetin devamı: “Bilin ki, ganimet olarak aldığımız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resulüne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir Allah her şeye hakkıyla kadirdir.” Enfal 8/41.

¹¹⁶ el-Aynî, Mısırda Hanefî baş kadılık görevini yürütmekteydi. Ebu Hanife'ye göre ganimetin beşte biri üçe taksim edilerek yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara verilir. Hz. Peygamber'in (sas) vefatıyla kendi ve akrabalarının beşte birden olan hakları ortadan kalmıştır. Bu pay; mescitlerin imarına, kadınların ve askerlerin nafakasına sarf edilir. Muhammed Ali es-Sabûnî, *Tefsîru'l-Âyâti'l-Ahkâm*, (İstanbul: Mektebetu Yasin, 2010), 520.

durumda olanlara harcanır. Sultana vacip olan ise hakları kimseyi yeğlemeden ulaştırması ve aralarında eşit bir şekilde dağıtmasıdır. Eğer bu hususta bir eksiklik olursa zulüm günahını kazanmış olur. Bu malların haricinde Raşid Halifeler ve onlardan başka adil hükümdarların zamanında olmayıp, vergi toplayanların hükümdarlara ruhsat verdirerek insanların mallarını batıl yolla yedikleri; cezayla veya gümrük vergisi gibi tahsil edilen mallar haramdır ve yasaktır. Bunun haram olduğunu bilip alan kişi Allah'a ve resulüne karşı gelmiştir. Her kimde bunun helallğine inanırsa küfre düşmüştür. Bu kısım mallar Mısır yurdunda çoktur. Bu işi çoğunlukla Kıptiler üstlenmektedirler ve bu durumu hükümdarlara güzel gösterip malları yerler. Hükümdarlara ise bu durumdan sadece ağır yük ve günah kalır. Bundan dolayı dünyada zulm adını, ahirette ise azabı hak ederler. Özellikle de Kıptilerin miraslar hakkındaki davranışları, çünkü bunlar ölünün geride bıraktığı malları zorla yağma eder ve mirasçıyı bundan mahrum ederler. Dolayısıyla da Beytü'l-Mal'e hiçbir şey ulaşmaz. İşte sultana vacip olan böyle durumlara göz atıp, her yere bu gibi mallara hakla bakacak güvenirliliği, emniyeti ve dindarlığı meşhur olanları tayin etmektir. Bilhassa miraslar konusunda, çünkü miraslarda savaş ahalisinin bile razı olmayacağı işler dönüyor nerde kaldı ki İslam yurdunda olan Müslümanların hali.

Sultan bu hususları göz ardı ettiğinde de kendisine günah yüklenir. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *“Kullara zulümde bulunmak ahirette ne kötü bir azıktır.”*¹¹⁷ Denilmiştir ki, Tevrat levhalarının ilkinde yazılan ilk cümle şudur; *“Zalimliğe yazıklar olsun.”* Es-Sea'labi şöyle demiştir: *“Eğer hükümdar zalimse o halde halkın emniyetine selamlar olsun.”*

2.1.10. Onuncu Kısım: Sultan Oluşunun Tarihi ve Manaları Hakkında

Bil ki, ilahi hikmet ve rabbani kudret; fetret anında, ehli şer ve fesadın ortaya çıktığı, isyancıların fesatla karşılık verdiği bir zamanda; yaşını almış, olgun, tam akıl sahibi, dini aşikâr, ilmi parlak, hak ve doğruya yatkın, batıl ve şüpheden yüz çevirmiş, Sünnet ve Kitapla amel eden ve perdelerle örtülü bir nuru sultan olarak vücuda getirmeyi gerekli kıldı. Allah onu mükemmel fazlı ve parlak lütfuyla ortaya koydu.

¹¹⁷ Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'e isnat edildiğini tespit edemedik. Farklı kaynaklarda İmam Şafiye; ibn Asâkir, Târihu'd-Dimaşk, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1995), 51: 411; Hz. Ali'ye; Şerif er-Radi, *Nehcu'l-belağa*, Thk. Subhi Salih, (Kahire, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2004), 507; ve es-Sea'labiye ait bir söz olarak geçmektedir. Ebu Mansur es-Se'alabî, *Kitabu't-Temsil ve'l-Muhâdara*, Thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulvi, (Riyad: Daru'l-Arabiyyetu li'l-Kutub, 1981), s.452.

Hatta kullarına onun için el-Meliku'z-Zâhir lakabını vermelerini ilham etti. Allah azze ve celle onu doğru dininin ikamesi, dosdoğru yolunu göstermesi, insanlar arasında hüküm süren zulmü kaldırması, ümitsizliğe düşen adaleti yayması, bu dinin kanunlarıyla hükmetmesi ve Raşid halifelerin yolunda adaletli sultanlar gibi yürütmesi için ortaya çıkardı.

Yüce yoldan zulüm ateşi sönünce; adalet müezzini, karşı konulmaz yüce gücüyle hak geldi diye seslendi. İşte o zaman bu hükümdar şeriatın erkânını ikame etmek, dinin cansızlığını azmiyle diriltmek, sebat ve metanetiyle korumak, hayırlı işleri en güzel amaçla yapmak, Allah'a yalvarıp yakarmak, hidayet yoluna dönüp ve çabalamak için ortaya çıktı.

Bu olay Âlimlerin, kadıların, Müslümanların halifesi ve diğer yöneticilerle muvahhidin askerlerin toplanıp ondan bu şerefli makamı kabul etmesini, bu yüce makamı bineğine oturmasını istemeleriyle gerçekleşti. İstekleri ve konuşmaları bu hususta o kadar çok tekrarlandı ki birazcık zaman sonra en güzel şekilde yanıt verdi. Özel ve genel olarak bu makama tayin olduğu için güzel bir şekilde yanıt vermesi zaten onun üzerine lüzumlu derecede vacipti.

Bu toplantı Şam'ın neşesi, halifelerin, hükümdarların ve seçkinlerin ikametgâhı, peygamber ve evliyaların yurdu, âlim ve asfiyaların makamı, çeyrek kürede benzeri bir şehri olmayan, gözlerin bir benzerini görmediği süslü bir camisi olan, emniyetli Dımaşk'ta; insanların en hayırlısının sözüyle belirttiği gibi saati, saatlerin en faziletlisi; vakti, vakitlerin en değerlisi, günlerin efendisi Cuma günü Şaban-ı Mükerrermin yirmi dokuzunda Müslümanlar arasında Seyyidü'l-Murselin'in hicretinden 824 yıl sonra gerçekleşti. Bu hengâmede dualar yükselip her taraftan haykırış sesleri geldi. Allah Teâlâ'nın kendilerine adalet ve insaf ile bakması, ayrıca aralarındaki zulüm ile zorbalığı kaldırmak için gönderdiği bir hükümdara şükranlığı ifade etmek için o an insanlar sanki Arafat'ta lebbeyk diyen hacılar gibiydiler.

Bütün halk bu yüce hayra ve büyük lütfâ karşı birbirlerini müjdeleyip neşe ve mutlulukla şükrederlerken bu hükümdara da sultanlığı için devamlılık ve huzur duasında bulundular. Haber bu şekilde Ramazan-ı Muazzamın dokuzunda pazartesi günü Kahire'ye ulaştı. İnsanlar bu muhteşem habere sevindiler ve müjdelemek için davullar çalındı. Amirler ve askerler de sevindiler. Mısır yurdunun halkı sevinç ve neşe

içinde oldu. Sokaklar ve duvarlar süslenip her şehri ve köyü kapsayan bu nimet ve yardım için Allah'a şükrettiler. Bütün meclislerde dua sesleri yükseldi ve Allah'ın onlardan üzüntü ve tasayı giderdiği için bugünde mutluluk gözyaşlarını akıttılar. Allah Teâlâ'ya bu hükümdar için uzun beka ile uzun müddet ve düşmanlarını, hasetçilerini de gücüyle helak etmesi için dua ettiler. Şüphesiz ki o buna gücü yeten ve duaya icabet etmeye layık olandır.

Emniyetli Dımaşk'ta kendisine sultanlık için toplanma meclisi kurulmasında büyük bir müjde vardır. O da Dımaşk'ın hilafet için genel toplanma yeri olmasıdır. Çünkü Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan (ra) sonra hilafet için toplanma meclisi sadece Şam'da olmuştur. Bu da ilkin Müminlerin Emiri Muaviye b. EbîSüfyan (r.a) için toplanan meclistir. Muaviye, hilafet yurdu olan Dımaşk'ta kırk sene hüküm sürdü. Bunun yirmi senesi emirlik, yirmi senesi de halifelik dönemidir. Tıpkı bunun gibi efendimiz de –Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- sultanlığı Dımaşk'ta olan ilk Türk sultanıdır. Allah'tan ümidimiz sultanın tayin oluşunu tıpkı Emirü'l-Müminin Muaviye'nin (ra) tayin oluşu gibi uzun süren ve bütün şehirleri kapsamasıdır. Tarihçe sabittir ki Beni Ümeyye yönetimi, Beni Abbas yönetiminin tersine bütün müslüman bölgelerini ve şehirlerini kapsamıştır. Çünkü Beni Abbas yönetimi batı topraklarını kapsamadığından dolayı Mısır yurdu, Şam, Hicaz ve bunların dışındaki yerler Fâtımiler zamanında onların yönetiminden çıkmıştır.

Öte yandan Şam'da sultan oluşunda sadece ince kavrayış sahibi kimselerin anlayabileceği büyük bir sır vardır. Eyyûbilerin ardından efendimiz sultanın dışında – Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- Şam'da olduğu halde Mısır yurduna sahip olmuş herhangi bir Türk sultanı, Şam'ın idaresini elinde tutamamıştır. Bu durum Allah'ın onun için murat ettiği geniş hayır, uğur, bereket, uzun müddetten dolayıdır. İnşaallahu Teâlâ.

Sultan oluşu hesap ehlinin hemfikir oldukları bir anda gerçekleşmesi efendimiz sultanın Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- afiyet, emniyet ve huzurla beraber uzun günler süreceğini, insanlar arasında adaletin ortaya çıkmasını, zulmün ve zorbalığın bu hükümdarın bereketiyle söneceğini gösterir. Allah devletinin temellerini, idaresinin vakitlerini ve şerefini sabit kılsın, uyumayan gözleriyle onu muhafaza etsin, eksilmez şefkatli himayesiyle korusun. Şüphesiz ki O, buna gücü yeten ve duaya icabet etmeye layık olandır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

er-RAVZATU ez-ZÂHİR FÎ SÎRETİ el-MELİK ez-ZÂHİR TATAR'IN ADLI ESERİN TAHLİLİ

3.1. ESER HAKKINDA

3.1.1. Eserin Yazılma Nedeni

Müellifin eserine vermiş olduğu “*er-Ravzatu’z-Zâhir fî Sireti’l-Melik ez-Zâhir Tatar*” isminin anlamı dilimize “Hükümdar ez-Zâhir’in hayatı hakkında gül bahçesi” olarak çevrilebilir. Eserin isminden de anlaşılacağı gibi müellif çalışmasında sultanın güzel meziyet ve huylarından bahsetmiştir.

el-Aynî, eserin girişinde Tatar ile daha öncesine dayanan dostluğuna değinmiş ve Tatar’ın sultan olmasıyla kendisinin içinde bulunduğu huzursuzluk haline bir kurtuluş olmasını Allah’tan dileyerek Tatar’dan kendisine hamilik yapmasını istemektedir. Ardından eserini niçin yazdığına değinen el-Aynî, Sultan Tatar’ın tahta geçişinden sonra kendisiyle ünsiyet kurup, istişare yapacağı bir sohbet arkadaşının, nediminin olması gerektiğini, daha öncesinde Tatar’ın kendisine yaptığı yardım ve ihsanları olduğunu da belirterek kendini bu işe namzet kılmaktadır.

el-Aynî’nin kitabına verdiği isimden hareketle eserin bir biyografi çalışması olduğu anlaşılmaktadır fakat eserde Sultan Tatar’ın hayatına dair herhangi bir malumat yoktur. Eserin içeriği temelde iki konu üzerinde temerküz etmektedir. Birincisi, Sultan Tatar’ın meşru bir hükümdar olduğunu göstermek, ikincisi ise Tatar’a devlet yönetiminde uyması ve sakınması gereken nasihatlerdir.

Memlûklerde ulemâ sınıfının siyasete bizatihi dahil olması nicelik olarak düşük olsa da iktidara yön verme bağlamında sürekli yüksek seviyede olmuştur. Bu sadette ulemâ bazen iktidarı etkilemek çabasına girmeye çalışırken çoğu zaman ise iktidarın etkisinde kalmıştır. Bir diğer ifadeyle, iktidar ulemâyı etkisi altına almıştır. Siyasî gücü elinde bulunduran iktidarın meşruiyetini halka kabul ettirebilmek için ulemaya; ulemânın da iktidarın sunduğu hamilik ve maddi güce ihtiyacı Ortaçağ dönemi için kaçınılmazdır. Öte yandan halkın nazarında, alimlerin itibarları oldukça büyüktür. Bundan dolayı ulemâ, iktidar ile münasebetinde, salt bilgisinin gereği hareket etmemiş, kendisinden beklenen görev ve sorumluluğun gereğine göre de davranmak durumunda

kalmıştır. el-Aynî örneğinde olduğu gibi eserlerinde özellikle sultanlığı hak etmeleri, meşru birer hükümdar olmalarını kanıtlamak için birçok yola başvurması ve ilahi güç tarafından tayin edildiği gibi söylemleri topluma karşı verilmek istenen bir mesaj olarak algılanabilir. Dolayısıyla ulemanın bu minvaldeki en önemli görevi yazdıkları eserlerin iktidar tarafından meşruiyet aracı olarak kullanılmalarıdır.

Ortaçağ İslam tarihinde genellikle tahta yeni oturan hükümdarlara farklı şekillerde tebrik mahiyetinde veya hükümdarın hoşnutluğunu elde etmek amacıyla hediyeler sunulduğu bilinmektedir. el-Aynî ise bir fakih olması münasebetiyle samimi dostuna Nasihatnâme geleneği içerisinde değerlendirebileceğimiz ve büyük kısmı sultanın hükümdarlık meşruiyeti temeline dayalı çıkarımlar ihtiva eden eserini takdim etmiştir. Eseri Tatar'ın kendisinden böyle bir çalışmayı istemesiyle mi, yoksa sultanı sevindirerek bazı isteklerini elde etmek için mi yazdığını bilmemekle beraber Tatar'dan önceki Sultan el-Müeyyed'e¹¹⁸ ve Tatar'dan sonra da tahta geçen Sultan el-Eşref Barsbay'a¹¹⁹ benzeri bir çalışmayı yapması kanaatimize göre üç sultan tarafından istek doğrultusunda yazdırılmış olması ağır basmaktadır. Ayrıca yazdığı bu eserleri Arapça bilmeyen Tatar ve Barsbay'a dönemin entelektüel dilinin Arapça olmasından bir tarafa sadece sultanlar için yazıldığı iddia edilirse bile her iki sultana bazı fıkhi ve tarihi eserlerini tercüme ederek huzurda okumasının ne anlamı olacaktır? Bundan da yola çıkarak bilmedikleri bir dilde kendilerine eser ithaf edilmesinin doğal olarak bir anlamı olmayacaktır. Kanaatimize göre bunda ağır basan taraf kuşkusuz Mısır halkının büyük çoğunluğunun Arapça konuşması ve eserin topluma yönelik bir çalışma olmasıdır. Son tahlilde el-Aynî kendisine hamilik yapmalarını isteyerek bu üç sultanın siyasî patronajına girdiği görülmektedir.

el-Aynî'nin Şeyh Müeyyed el-Mahmudi için yazdığı "*es-Seyfu'l-Mühenned fi Siret el-Melik Müeyyed*" adlı biyografyası esasında bizim tahlilini yapmaya çalıştığımız eserle aynı konu başlıklarını taşımaktadır. Bu eserde de el-Aynî, Müeyyed'in hükümdarlık meşruiyetini sağlamak için her türlü ilimden delil getirmeye çalışmıştır. Aynı her iki eserinde de hem Müeyyed'den hem de Tatar'dan kendisine hamilik

¹¹⁸el-Aynî, Bedreddin Mahmud, *es-Seyfu'l-Mühenned fi Sireti'l-Melik'ul-Müeyyed Şeyh el-Mahmudi*, Tahk: Fehim Muhammed ulvi Şeltun. (Kahire: Matbaa'tu Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1998), s.6.

¹¹⁹ el-Eşref Barsbay'a yazdığı *Siretu'l-Eşref Barsbay* adlı eser el-Aynî'ye nispet edildiği halde yazma kütüphanelerinde kayıptır. es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, 10: 134; et-Teymîmî, *et-Tabakâtu's-Seniyye fi Terâcimi'l-Hanîfiyye*, Thk. Abdulfettah el-Hulv, (Kahire: Menşûratu'l-Meclisi'l-ala li-Şuuni'l-İslamiye, 1970), 3: 820.

yapmalarını istemektedir. Ayrıca eserin muhtevası değindiğimiz gibi Tatar'a sunduğu eserle aynı olmakla beraber oldukça hacimli olması bakımından daha geniş malumatlar ihtiva etmektedir. Bu bakımdan Tatar'a sunduğu eser, el-Müeyyed'e sunduğu esere benzerlik noktasında özeti gibi kalmaktadır. Yalnız şu var ki, her iki sultanın adı, lakabı, künyesi ayrı olduğu için bu konularda benzerlik olmasa bile en nihayetinde bu kavramlardan çıkarmış olduğu hükümdarlığı hak etmeleri, uzun süren sultanlık gibi çıkarımların aynı olduğu görülmektedir.¹²⁰

Son olarak eserine verdiği bu ismi kullanan ilk kişi el-Aynî değildir. Ondan önce Bahri Memlûkleri döneminde yaşamış olan ibn Abduzzâhir'in, Sultan Zâhir Baybars el-Bundakdârî hakkında aynı isimle 1232'de yazdığı biyografik eserinde görülmektedir.¹²¹ Muhtemelen bu ismi tercih etmesinin sebebi ileride göreceğimiz gibi Baybars'ın siyasi faaliyetleri ve yaptığı fetihleri Tatar için birer uğur getirme kanısında olmasındandır. Ayrıca aynı isimle farklı eserlerin varlığı normal olarak görülmelidir, çünkü bibliyografya türü eserler mütalaa edildiğinde Ortaçağ İslam âlimlerinin bazen bir alan hakkında onlarca hemen hemen aynı adı taşıyan eserler verdikleri görülebilir.

3.1.2. Eserin Baskıları

Eserin ilk baskısı Şeyh Muhammed Zahid el-Kevserî tarafından bir takdim yazısıyla 46 sayfa olarak Kahire'de Daru'l-Envar matbaasında 1951 yılında basılmıştır. el-Kevserî, esere özellikle tarihi olaylar ile ilgili notlar düşmüş ve Türk kavimleri ile Çerkes boyları hakkında giriş kısmında bazı tahlillerde bulunmuştur. Eserin farklı bir basımı da 1962'de Hans Ernest tarafından yazma nüshadaki orijinal sayfa numaralarını verip edisyon kritiğiyle beraber Kahire'de Mustafa el-Babü'l-Halebî matbaasında basılmıştır.¹²² Ernest, eserin mukaddimesinde el-Aynî'nin ve Sultan Tatar'ın kısaca biyografilerine de değinmiştir. Eserin çevirisinde her iki baskıyı mukayese ederek ilerlemeye çalıştık. Tespit ettiğimize göre her iki nüshada da herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

¹²⁰el-Aynî, Bedreddin Mahmud, *es-Seyf el-Mühenned*, 1-346.

¹²¹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn an Esâmiyi'l-Kutub ve'l-Fünûn*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992), 1: 919; Bağdadi, *Hediyetu'l-Arifin fi Esmâi'l-Müellifin ve Âsâri'l-Musannifin*, (Tahran: el-Mektebetu'l-İslamiyye, 1947), 1: 463.

¹²² Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Coğrafya ve Tarih Yazıcılığı*, Takdim: Ekmeleddin İhsanoğlu, (İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 1998), 218.

3.1.3. Eserin Yazılma Tarihi

el-Aynî eserini hangi tarihte yazdığını söylemez ama mukaddimesinin ifadesinden anlaşılacağı üzere Tatar'ın Memlûk sultanı olmasının ilk günlerine tekabül etmektedir. Sultan olduğu 1421 yılında vefat eden Tatar, 55 yaşında 94 gün hüküm sürmüş bu esnada el-Aynî'nin ise 60 yaşında olduğu anlaşılmaktadır. el-Aynî eserin girişinde çalışmasını sultana sunmak için acele davrandığını ve vakti el verecek olursa geniş bir biyografi yazacağını da belirtmiştir.

Sultanı sıkça öven el-Aynî, yazdığı eserini kısa sürede tamamlamasını, Tatar'ın taşıdığı meziyetlerden ötürü onunla mevkidaş olan dünyadaki diğer hükümdarların sultanla övünmesine bağlamaktadır fakat el-Aynî, sultanın vefatından (ö.1421) sonra 30 yıl daha yaşamışsa da eserde ifade ettiği gibi sultanın geniş ve kapsamlı bir biyografisini yazmamıştır. Şüphesiz buradaki nedenin el-Aynî'nin eserin girişinde belirttiği gibi çalışmasının açıklamaya ihtiyaç duymayan bir işaret olduğu ve sultan artık hayatta değilken de böyle bir çalışma için herhangi bir maslahatın kalmadığı düşüncesidir.

Kanaatimize göre el-Aynî'nin eğer Tatar'ın ömrü yetseydi sultan için yazmayı planladığı geniş ve hacimli eseri el-Müeyyed için yazdığına benzer olarak bir tür siyasetnâme/nasihatnâme olacaktı. Zira kargaşa ortamında eserinin konu önceliğini sultanın tahtı hak edişine ve bazı işaretlerle müjdelere yer vererek ve otoritesinin meşruluğuna öncelik vererek sonradan yazacağını belirttiği eserine; devlet siyaseti ve sultana nasihatler dışında başka bir konu bırakmadığı görülmektedir. Dolayısıyla eserin sultana tavsiyeler ve uyarılar verdiği bölümde özellikle devlet yönetiminde resmi görevlerde bulunduğu zaman müşahede ettiği sıkıntı ve haksızlıklar olmak üzere ideal uygulamaların dini-dünyevi boyutuyla nasıl olması gerektiği konuları sonraki eserine ertelemeyi düşünmüş olabilir.

3.1.4. Eserin Kaynakları

el-Aynî eserini Başta Kur'an-ı kerim olmak üzere hadislerden, edebî eserlerden, bir yerde alıntıyla İncil'den ve yazarını belirtmeksizin birtakım kitaplardan rivayet etmekle ele almıştır. el-Aynî çalışmasında yaptığı alıntıları elinden geldiğince kimden ve hangi eserlerden olduklarını belirtmeye çalışmıştır fakat eserin bazı yerlerinde geçen ve kime ait oldukları belli olmayan “denildi ki, rivayet edildi ki, bazıları dedi ki, bazı felsefeciler ve bazı tarihçilerden nakledilmiş ki” gibi alıntılar eserin acele yazıldığı göz

önüne alınırsa aktarılan bilgilerin kitaplardan tahkik edilmeyerek hızlıca ortaya konulduğunu göstermektedir.

Eserde yer yer Siyasetnâme ve Nasihatü'l-mülük yazarlarının sıkça etkilendiği başta Sasani siyaset geleneği olmak üzere, Hind hikmetinden ve Yunan felsefesinden pasajlar serdedildiği görülmektedir. Öyle ki Enüşirvan, Hüsrev Erdeşir gibi bazı hükümdar ile ilgili hikâye, masal ve onlar tarafından söylenmiş hikmetli sözleri aktarmaktadır. Aristo gibi filozoflardan ve başta İskender olmak üzere büyük kralların siyasi tecrübelerinden alıntılar yapmıştır. Esasında Müslüman yazarlar eserleri için uygun malzeme teşkil edeceğini düşündükleri hikemi bilgileri İslami kılığa büründürerek ortaya koymaktan çekinmemişlerdir.¹²³ Bundan dolayı Türk-İslam Kültürü içerisinde ele alınan ve hükümdarlara devlet yönetiminin yanı sıra ahlaki erdemleri tavsiye eden siyasetnâme türü eserler, diğer hiçbir medeniyet mensupları tarafından buna oranla telif edilmemiştir. Böylesi bir yazım faaliyetine sebebiyet veren etmenler arasında eserimizdeki gibi hâkimiyet anlayışının etkisi ve otorite meşruiyetini sağlamak olduğu kanaatindeyiz.

3.1.5. Eserde Kullanılan Üslup

el-Aynî eserinde sultanın yapması ve kaçınması gereken işleri sıralarken doğrudan Tatar'a hitap ederken, sultanlığı hak etmesi ve meşruiyetini oluşturmaya çabaladığı yerlerde de genel bir hitap şekliyle eseri okuyan herkese seslenmektedir. Eser, bizim açımızdan geçmişin bilgisini taşıdığından genelde İslam, özelde Memlûk tarihi ve araştırmaları bağlamında ve özellikle tarih yazıcılığıyla ilişkisi bulunmaktadır. Bir tarih yazarı olan el-Aynî'nin bu eseri her ne kadar tarihsel bir olayı veya kişiyi ortaçağ klasik tarih anlayışıyla ele almıyor olsa da, tarihi süreç içerisinde ele alındığından kanaatimizce tarihsel bir değer taşımaktadır. Burada özellikle vurgulamamız gereken şey ise el-Aynî'nin eserini yazdığı üslup üzere odaklanmaktır. el-Aynî, eserini tümüyle Sultan Tatar'a övgü mahiyetinde yazmıştır. Dolayısıyla Samsatlı Lucianus'un ifade ettiği gibi bu tarz tarih yazıcılığı "*Övgücü Tarihçilik*" olarak adlandırılabilir. Bu tür çalışmaları eleştiren düşünürü göre; "*çoğu tarihçide var olan ortak kusur kralları ve komutanları övmektir. Çünkü övgücülükte amaç övdüğü kişiyi memnun etmek ve onun*

¹²³ Hasan Hüseyin Adaloğlu, "Siyasetname". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 304-306. İstanbul: TDV Yay., 2009.

Patricia Crone, *Ortaçağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce*, Çev. Hakan Köni, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2002), 225.

sempatisini kazanmaktadır."¹²⁴ Zaten el-Aynî eserini Lucianus'un eleştirdiği gaye doğrultusunda sultan ile samimiyetini artırmak ve kendisine hamilik yapıp bir göreve ataması için ele aldığı önsözünde kendisi ifade etmektedir.¹²⁵

el-Aynî, Tatar'a yönelik kendisine gizli ilimlerden çıkarımlar yaparak geleceğe dair müjdelere vermiştir. Eserin içerisinde her ne kadar ara ara sultana verdiği siyasetnâme ve nasihatnâme tarzındaki tavsiyeleri ve uyarıları, görevlilerin özellikleri, atamaları, sultanda bulunması gereken vasıflar gibi Ahkâm-ı Sultaniye literatürüne ait bilgiler bulunsa da bu yazım türlerinin hiç birine müstakil olarak dâhil olmamaktadır. Yazarımız, eserin muhteviyatından da anlaşıldığı gibi Sultan Tatar'ın otoritesinin meşruiyeti için hemen hemen her ilme, delile ve yönteme başvurarak, kanaatimize göre başta Tatar'ın kendisi olmak üzere, rakipleri ve Mısır halkını ikna etmek istemiş ve bu bağlamda Tatar'ın meşru hükümdar olduğunun aksine dair sunulacak itirazlara herhangi bir malzeme bırakmamıştır.

Eserin üslubu hakkında son olarak el-Aynî'nin Tatar'ın geleceği hakkında birçok kehanetlerde bulunduğu göze çarpmaktadır. el-Aynî'nin yetiştirdiği ünlü tarihçi talebelerinden biri olan İbn Tağrıberdî, el-Aynî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi sunarken bu eserini anmamıştır. Kanaatimize göre Sultan Tatar'ın hükümdarlığını meşru göstermek için her yola başvurmamasını ve dolayısıyla gerçekliğe uymaması ya da kâhinlik derecesinde kehanetlerde bulunmasını el-Aynî'nin ilmi şahsiyetine yakışmadığını düşünerek eserine aktarmamıştır.

Tespitlerimize göre el-Aynî'nin Sultan Tatar'a eserini sunma hedefleri şunlardır:

- 1) Fazla sayıda rakibi bulunan Tatar'ın düşmanlarına karşı İktidar meşruiyetini sağlamak,
- 2) Sultanın yakınında bulunarak kendisinden hamilik istemek ve devlet görevinde bulunmak
- 3) Sultanın halka karşı adaletli ve merhametli davranmasını sağlayarak refah ortamı oluşturmak,

¹²⁴ Samsatlı Lucianus, *Seçme Yazılar III*, Çev. Nurullah Ataç. (İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1949), 176.

¹²⁵ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir fi Sîreti'l-Melik ez-Zâhir Tatar*, Thk. Hans Ernest, (Kahire: Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1962), 1; diğer baskısı için karşı. el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir fi Sîreti'l-Melik ez-zâhir Tatar*, Takdim: Zahid el-Kevseri, (Kahire: Daru'l-Envar, 1951). Bundan sonraki atıflarda Hans Ernest'in baskısını kullanacağız.

- 4) Başta dini metinler olan kura'n ve hadis olmak üzere müneccimlik, ilm-i huruf, ebced gibi gizli ilimlerden faydalanarak sultana öğüt ve müjde vererek moral seviyesini yükseltmek ve güç vermek,
- 5) Sosyal hayatta kargaşaya sebebiyet veren liyakatsizlik, rüşvet ve zulüm gibi sorunlara karşı sultana tavsiye ve çözümde bulunmak.

3.2. SULTAN HAKKINDA

3.2.1. Sultan'ın Nesebi

el-Aynî sultanın nesebini anlatmaya ilk insan Hz. Âdem'den başlayarak birkaç peygambere değinmiş ve Hz. Nuh ile beraber insan soyunun ikinci bir yenilenme geçirdiğini belirtmiştir. Buna göre büyük tufandan sonra yok olan insan soyu Hz. Nuh'un (as) neslinden devam etmiştir. el-Aynî, devam eden nesli anlatırken Nuh'tan (as) sonra oğullarını, torunlarını, diğer tüm milletleri, Arapları, Türkleri ve Türklerin tüm kollarını ve son olarak da Çerkesleri Türklerin bir kolu olarak anmıştır. Nihayet Sultan Tatar'ın soyunu Herkıl (Herakleios) Devleti'nde ücretli çalışan Çerkeslere, daha sonra Arap ve Çerkes gruplarının birbirlerine karışmasından sultanın aslını Gassan Araplarına bağlamıştır. el-Aynî, Çerkes-Arap ilişkisini anlatırken şöyle bir delillendirme yapmaktadır: Cebele b. Eyhem, İslam dininden dönünce Rum Herkıl'ının(Herakleios) yanına gitmiş, Müslümanlar H.17 yılında Antakya'yı fethettiklerinde Cebele, Herkıl ile beraber Kostantiniye'ye kavminden 500 Gassan adamıyla beraber kaçmış. Gassaniler el-Kayasire Hükümdarlığı yıkılınca kadar Rumlarla beraber yaşamışlar ve onların ardından Çerkes dağlarına sığınarak bölgedeki Çerkeslerle evlenip onlara karışmışlardır.

Böyle bir rivayetin getirilmesinin arkasında ideolojik birtakım nedenler bulunmaktadır. İslam siyasi düşüncesinde ve Ahkâmu's-sultaniyye çalışmalarında devlet başkanı olacak kişinin haseb-neseb sahibi olması gerektiği ifade edilmektedir. Köle asılları olmaları itibariyle Memlûk sultanları ve onları destekleyen âlimler "*İmamlar Kureyştendir*" sorununa bir çare arama yoluna girmişlerdir. Moğol ve Haçlı istilalarına karşı gösterdikleri başarıları İslam âleminde kendilerine büyük itibar kazandırmış fakat askeri başarı, meşruiyetlerinin temini açısından yeterli görülmemiştir.¹²⁶ Bu bakımdan sultanlar siyasi açıdan gücü ellerinde tutmaya çalışırken

¹²⁶ Birbirlerine gönderdikleri mektuplarda İlhanlı hükümdarı Abaka'nın 1268 yılında Memlûk sultanı Baybars'a "*Moğolların hakanlar soyundan geldiğini ve bu sebeple Tanrının cihan hâkimiyetini*

alimler ise Memlûk sultanlarına özellikle Çerkes soyundan gelenlere bir soy inşa etme çabası içerisinde oldukları göze çarpmaktadır.¹²⁷

Bu bağlamda el-Aynî, sözü edilen çalışmayı destekler mahiyette Çerkeslerin aslında Arap Gassani menşeli olduklarını ve soylarının bir yerde birleştiğine dair rivayeti aktarmaktadır. Bu rivayetin aslı Sultan Gavri (Gûri)'nin sohbet meclisinde yapılan bir konuşmada Çerkeslerin asılları hakkında Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İshak'tan geldiğine dair görüş öne sürülmüştür. Bu iddiayı savunan ve Gavri (Gûri)'nin meclis konuşmalarını kaleme alan müellif İmamda/Halifede bulunması gereken özellikleri saydıktan sonra meseleyi Kureyşî olmaya bağlamakta, ardından eğer Kureyşliler arasında halifelik şartı taşıyan yoksa Ken'ânîlerden, eğer bunda da bulunmazsa Hz. İsmail'in soyundan veya Hz. İshak'ın soyundan gelip şartları taşıyan biri olmalı demektedir. Müellif burada Kansu Gavri (Gûri)'yi işaret ederek tüm bu şartların sultanda olduğunu hatta kendisinin yedi iklimin sultanı, Müminlerin emiri ve Müslümanların halifesi olduğunu ifade etmektedir.¹²⁸

el-Aynî, sultanın soyunu Arap-Çerkes ilişkisinde delil gösterdiği bir diğer örnek ise Arapların ve Çerkeslerin birbirlerine yakın fitratlarda olmalarınıdır.

el-Aynî'ye göre Arap ve Çerkes arasındaki fitri benzerlikler her iki milletin asıllarını birleştirmektedir. Fitri benzerlikler arasında cesaret, binicilik, savaşta ilk hücumu yapma, kadınlarına karşı kıskanç oluşları, misafir ağırlama, yardım isteyene el uzatma, mizaçta sertlik, çabuk öfkelenme ve düşmanlığı sonuna kadar sürdürme sayılmaktadır. Açıkçası el-Aynî'nin Sultan Tatar'ın Arap menşeli olduğunu kanıtlamak için zayıf ve ilmi olmayan incelemelerde bulunduğu görülmektedir. Yakın bir kökleri bulunmasa bile iki milletin birbirlerine yakın özellikler barındırması olası bir durumdur. Dolayısıyla biniciliğin, cesaretin, eşlerine olan kıskançlığın, misafir ağırlama ve yardım isteyene el uzatma gibi hasletlerin Çerkeslerde bulunması normal olarak görülmelidir. Nitekim Çerkesler de Türklerden gelir ve Cahız'ın ifadesiyle Türkler, Acemlerin

kendilerine verdiği, Memlûk sultanı Baybars'ın ise Sivas'ta satılmış bir köle olduğunu" hakaretvary bir şekilde dile getirmekteydi. Bkz. Süleyman Özbek, "Memlûklerde Meşruyet arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar "Sultanı Öldüren Sultan Olur", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(53), 155-172.

¹²⁷ Abdulvehhab Azzam, *Mecalisu's-Sultan el-Gavri*, (Kahire: Müessesetu Hindavi li't-Talim ve's-Sikafe, 2014), 101.

¹²⁸ Abdulvehhab Azzam, *Mecalisu's-Sultan el-Gavri*, 114.

Araplarıdır¹²⁹ fakat Anadolu'ya gelinceye kadar Türklerin Orta Asya bozkırlarında farklı sebeplerden dolayı konargöçer bir hayat yaşamaları ile Arapların çöllerde yer değiştirip göçebe hayat sürmeleri el-Aynî'nin ifade ettiği yaşam koşullarıyla benzerlik kurulmuş olabilir.

el-Aynî, Çerkeslerde bulunan; mizaçta sertlik, çabuk öfkelenme ve aralarında meydana gelen düşmanlığın iki taraftan biri yok oluncaya kadar devam eder gibi hasletlerin Araplarda sabit bir unsur olduğunu ifade etmiştir. el-Aynî'nin yapmış olduğu benzetme kendi bakış açısı ve tahlilleri açısından bir haklılık sağlayabilir. Örneğin bedeviler veya normal hayatında karşılaştığı Arap kabilelerinde bu özelliklerin görülmesi olası bir durumdur. İnsan mizacının bedevi veya hadari olma, yaşanılan bölgenin coğrafyası, yenilen gıda gibi insanoğlunun maruz kaldığı birçok husustan etkilendiği bilinmektedir fakat tüm milletler gibi Araplarda da mizaçta sertlik ve kaba olma yadırganan bir durumdur. Çabuk öfkelenmek ise yerli yerinde ve önemli bir şey için değilse hoş karşılanmaz. Düşmanlığın iki taraftan birinin yok olması ile son bulur deyimi ise mizaçtaki sertlikten kinaye olduğu görünmektedir. Nitekim İslam'dan önce Arap kabileleri arasında vuku bulan ve “*Eyyamu'l-Arap*” olarak adlandırılan el-Bus, Dahıs ve Ğubra gibi meşhur olmuş çetin ve kanlı savaşlar sonsuza kadar sürmemiş ve el-Aynî'nin ifade ettiği gibi iki taraftan birinin soyu kesilinceye kadar savaşılmamıştır.

3.2.2. Sultan'ın İsmi

el-Aynî, sultanın üstünlüğünü ve kuvvetini ispat etmek için Tatar isminin bir takım değerleri olduğunu öne sürmüştür. Bu değerler harflerin birtakım güçlerinin olduğunu öne sürenler için sahibinde etki yaptıklarına inanılır. Buna göre harfler dört temel madde olan su, toprak, hava ve ateşi temsil etmektedirler. Öte yandan eserde sultana nasıl davranılması gerektiği ile ilgili harflerin vermiş olduğu tesirin insanlara zarar ve faydasından şöyle bahsetmektedir:

“Bu harflerde olan sırlar ise Ta (ط) ve A (ا) harfleri işaret eder ki sultana düşmanlık yapan, isyan eden, itaatinden çıkan, kendisine bir kötülük planlayan, hoş olmayan bir şeyi veya aldatmayı arzulayan kişiyi henüz hükümdar huzurluyken bu iki harf tesirleriyle o kişiyi yakar yok eder, gücünü parçalar, ona ve sığındığı kişiyi toprağa düşmüş hissedilen ateşin yerdeki her şeyi yemesi gibi ne bir eser ne de haber bırakır. İsimdeki Te (ت) ise sultana samimi olup içinden dışından itaatine sadık olana güzel ikram rüzgârını estireceğine ve yüce iyilik meltemiyle

¹²⁹ Fadıl Cabir Duha, “Kitabu er-Ravzu'z-Zâhir fi Sîreti'l-Melik Zahir Tatar”, *Mecelletu Vasitun li'l-Ulumi'l-İnsaniyye*, Camia'tul-Vasit, Sayı 20, s. 22.

besleyeceğine tıpkı hissedilen havanın her ruh sahibine ve hayvana hayat olması gibi işaret eder."¹³⁰

el-Aynî, yukarıda aktardığı bilgilerle yetinmeyip Kuran'dan delil getirmeye çalışmıştır. Sultan kelimesinin Kuran'da delil ve üstünlük gibi anlamları taşıyor olması ve Ta harfinin sultan isminde bulunması el-Aynî için zorlama bir yoruma kaynaklık etmiş görünmektedir. Nitekim yazarımız şöyle demektedir: *"Bu durum kendisi için devamlı ve uzun müddetli büyük bir hükümdarlık ve güçlü bir makamı gösterir."*¹³¹

Tatar isminin haruf ilmine göre uygun etkiye sahip olduğuna değinerek ismin içinde bulunan "Ra" harfinden hareketle Hud 11. ayetinde geçen "Ra" harfinin bir takım işari manaları olduğunu ve kâinattaki tesirli birçok şeyde "Ra" harfinin bulunduğunu hatta Elif, lam, ra gibi içinde "Ra" olan Huruf-u Mukataa' ile başlayan altı suredeki "Ra" ların Allah'ın Kuran'da bahsettiği, mahlûkatı yarattığı altı güne işaret olduğunu söylemektedir.¹³²

Başta Nasihatnâmeler olmak üzere hükümdarlara sunulan eserlerde ayet kullanımındaki gaye, Kuran'ın Müslüman halk için kati' delil olması bakımından yazarların konuya ilişkin olarak vurgulamak istedikleri hususa delil getirmelerine önemli bir meşru kılma kaynağı olarak görülebilir. Genel olarak Nasihatnâmeler mevzuyla dikkat çekici göstermek için konuyla ilgili ayet ve hadislerin yanı sıra ilginç ve ibretli hikâyeler, anlamı pekiştirmek ve edebi hava katmak için şiirler aktarmaktadırlar. el-Aynî'de bu üslubu kullanmıştır. Kanaatimize göre el-Aynî'nin ayetlerle birlikte Allah lafzını birçok yerde kullanması insanların dini hissiyatlarını, vermek istenilen mesaja odaklayarak Tatar'ın hükümdarlık meşruiyetini sağlamasında ve önceden aktardığımız gibi sultanın ilahi bir ikramla tayin olduğu kanısını pekiştirmektedir.

Daha sonra Tatar isminin ebcedi hesabına geçen el-Aynî, harflerin sayısal değerinin 208 ettiğini ve sekizinci burç olan Akrep burcuna denk geldiğini ifade ederek

¹³⁰ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir fi Sireti'l-Melik ez-Zâhir Tatar*, 7.

¹³¹ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir fi Sireti'l-Melik ez-Zâhir Tatar*, 8.

¹³² İbn Haldun ilm-i harufun gayet önemli olduğunu söyleyerek şu ifadeleri kullanır: *"Âlemde geçerli olan sair ilimlerle ulaşılamayanı yapabilmek için uyulması lazım gelen birtakım şartlar vardır. Bunu bilen bir âlim mahlûkatın esrarını ve tabiatın gizliliklerini (ondaki saklı kuvvetleri) çıkarabilir. Şu hâlde bu sayede felsefenin iki neticesine yani simya ve kimyaya vakıf olur, onun için meçhulleri örten perde kalkmış olur. Bu suretle kalplerin mahrem yerlerinde bulunan gizli hususlara vakıf olur.* İbn Haldun, *Mukaddime*, 2: 935.

buradan da Tatar'ın uzun müddetli bir hükümdarlıkla, güçlü bir şöhrete kavuşacağına değinir. el-Aynî, ebced hesabından sonra astroloji ilminden de çıkarımlarda bulunmuştur. Astrolojiye göre burçlara ait on iki ev bulunmaktadır. Her bir evin asıl etki alanı kendi doğal burcu olmakla beraber diğer burçlarla da ilişkisi bulunmaktadır. Buna göre Akrep burcuna sahip olan Tatar için beş evden bahsetmiş, diğer yedi evlerin Tatar için olan yorumlarını anmamıştır.

Birinci evin hayat evi olduğunu belirten el-Aynî, sultanın hayatına yönelik ilk sekiz yılın endişeli geçeceğine, bu süreyi atlattırsa ondan sonraki on altı seneye, bu zaman diliminde de bir sıkıntı yaşamazsa ömrü doksan seneden fazla olacağını ifade etmektedir. Muhtemelen burada kaynakların sıkça hasta olduklarına değindikleri Tatar için bir moral verme amacı güdülmüştür.

İkinci ev için el-Aynî, ömrünün ilk zamanlarında fakirlik, sonrasında ise yorulmadan, çabalamadan ve kendisine miras bir mal kalmadığı halde büyük bir zenginliğe kavuşur öngörüsünde bulunmaktadır. Gerçekten de Tatar'ın hayatını bizlere sunan tarihçilerin aktarımına göre Tatar'ın fakir denebilecek bir yaşantısı olmamıştır. Üstelik idari bakımdan birçok yerde bulunması ve yaşadığı dönemde vuku bulan kıtlık ve pahalılık göz önüne alınırsa maddi yönden ferah bir yaşantı sürdüğü görülmektedir.

Üçüncü evdeki şansının az olduğuna değinen el-Aynî, kardeş ve dost evi olarak bilinen üçüncü evdeki şanssızlığını kanaatimizce küçük yaşta köle olarak alınıp kardeş ve arkadaşlarından uzak kalmasına yormaktadır.

Dördüncü ev olan aile hayatıyla ilgili olarak, Tatar'ın torunlarını görmeden ölmeyeceğine, birçok evlilik yapacağına ve özellikle evlendiği kişilerden çokça miras elde edeceği yorumunda bulunmuştur. Kaynakların verdikleri bilgiye göre Tatar, sadece iki evlilik yapmış ve el-Aynî'nin dördüncü ev aile hayatıyla ilgili öne sürdüğü kehaneti önceki sultanın eşi olan Saadat Hanım ile evliliği dolayısıyla saltanatı ele geçirip zenginleşmesi dışında hiçbiri tutmamıştır.

Beşinci ev olan ahlaki ve fiziki özelliklerine bir dizi övgüye yer verdikten sonra kendisini en çok kıskananların kendi cinsinden olanlar yani Çerkes Memlûk Emirleri olduklarına dair bir imada bulunur.

Aristoteles'in *Sırru'l-Esrar* adlı eserinden sık sık alıntı yapan el-Aynî, bu eserden sultana sağlık ile ilgili yapması gereken tedavilerden, kadınlarla olan ilişkisinden, hangi

rengi, takıyı, bineceği hayvanı seçmesi gerektiğini, hangi ay ve günden sakınması gerektiğini, dost ve düşmanın hangi burçlardan olacağını aktarır.

el-Aynî, Tatar'ın akrep burcunda olduğunu belirterek bu burcun doğusunda Mars gezegeninin sabit olduğunu ve alametinin ikinci bir yüzünün olup güneşe ait olduğunu belirttikten sonra bazı hesap ehlinin tespitine göre sultan ve hükümdarlar için sadece yükseleni Aslan burcunun sayıldığını söylemektedir. Bu burcun yükseleni güneş olmakla beraber büyük bir yıldız olduğunu belirten el-Aynî, güneşin Hz. Davut ve Hz. Ali'nin yıldızı olduğunu ve sahibinin hayır ve genişlik içerisinde olduğunu ifade eder. Kanaatimize göre el-Aynî'nin bazı hesap ehlinin tespiti diyerek andığı Aslan burcu yükseleni Tatar için Sahipkıran iddiası taşımaktadır. Zira sözlerinde Hz. Davut gibi Kral bir peygamber ve Hz. Ali gibi âlim bir halifeye ait olduğunu söylediği Güneş yükselenin hükümdar ve sultanlar için olduğunu belirlemektedir. Sahipkıran her ne kadar Emir Timur ile özdeşmiş ise de tarihte birçok hükümdara burçları farklı dahi olsa bu unvanın verildiği görülmektedir.¹³³

Nitekim ibn Haldun'un Mukaddimesinde düşüncemize delil olarak şöyle şu ifadeler yer almaktadır:

*“Merih'in Akrebe dönmesinin İslam dini ve ümmeti üzerindeki tesiri muazzamdır. Çünkü İslam milletinin delili Akrebtir. İmdi Hz. Peygamberin doğumu hadisesi, en yüksek iki gezegenin (Zuhal ile Merih'in) Akreb burcundaki kıranı esnasında vaki olmuştur. Burada kıran geri dönünce, halifelerin hallerindeki karışıklıklar ortaya çıktı. Âlimler ve dindarlar arasında hastalıklar çoğaldı, halleri noksanlaştı. Nice kereler birtakım ibadethaneler harap oldu. Denildiğine göre Hz. Ali'nin katli, Emevîlerden Mervan'ın ve Abbâsîlerden Mütevekkil'in öldürülmeleri bu kırandaki vaki olmuştur.”*¹³⁴

Yazar bununla da kalmayıp Tatar ismindeki harflerin peygamberlerin isimlerinde de var olduğunu, bu benzetmesine gelebilecek herhangi bir eleştiriye karşı ise bu tesirin insanların tümünde değil sultan, halife gibi önemli konumlarda bulunan kişilerde böylesi bir tevafukun olabileceğini şöyle belirtmiştir: *“Eğer dersin ki bu gibi benzerlikler diğer insanların isimlerinde de bulunur o halde bunun ne faydası var? Derim ki bahsimiz büyük makam sahibi olan halife, sultan veya büyük hükümdarlar*

¹³³ Hayrunnisa Alan, “Sahipkıran”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2: 443-444. Ankara: TDV Yay., 2019.; Aritoteles'in de yıldızların insan üzerinde tesiri için bk. Bedevi, Abdurrahman, *Usulu'l-Yunani Li'n-Nazariyyati's-Siyasiyye fi'l-İslam*, (Kahire, Maktebetu Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1954), 86.

¹³⁴ ibn Haldun, *Mukaddime*, 1: 613.

içindir. Eğer harfler uyum sağlarsa o zaman muhteşem bir tesir ortaya çıkar ve bu özellik için diğer insanların ismi konumuz kapmasında değildir."¹³⁵

Kadılık görevinde bulunmuş ve çağdaşları tarafından fakih, edebiyatçı, tarihçi olarak nitelendirilen el-Aynî'nin eserini hızlıca yazdığı, sultana cülus hediyesi sunup hamilik araması ve Tatar'ı meşru bir hükümdar olarak kanıtlama çabaları eserin ilmi ve hayati noktada birçok gerçeğin zorlama yorumlarla örttüğü görülmektedir.

3.2.3. Sultan'ın Künyesi

el-Aynî, künye vermenin Allah tarafından ilham yoluyla verildiğini belirtmektedir. Ona göre künyenin manası kişi üzerinde etki etmektedir. Buna göre Tatar'ın almış olduğu Ebu'l-Feth künyesinden yola çıkarak birçok yerin fethini kendisine müyesser kılınacağını Kur'an'ın "*Allah'ın yardımı ve fethi (zaferi) geldiği zaman.*"¹³⁶Ayetinden delil getirir. Üstelik bu künyeyi taşıyıp büyük fetihler yapan, özellikle Baybars gibi hükümdar ve komutanları sayarak Tatar'ın daha fazla fütihat yapacağı temennisinde bulunur. Zikredilen ayetin siyak-sibak bağlamından hatta umum ifade eden manasının dışında istenilen yoruma göre konuşturulduğu malumdur. Zira ayet Hz. Peygambere ilmen ve seyfen mücadelenin sonunda artık insanların guruplar halinde İslam'a gireceklerinden haber vermektedir. el-Aynî için Tatar'ı Müslümanların idarecisi hasebiyle fütihatlar yaparak insanların dine gireceklerini ve onu Hz. Peygamberin halefi sayma ihtimalini bile göze alınırsa böylesi bir yorumun zorlayıcı olacağı şüphe götürmeyecektir.

3.2.4. Sultan'ın Lakabı

el-Aynî, ez-Zâhir lakabının en güzel lakaplardan biri olduğunu ve künye gibi lakabın da kişi üzerinde etki ettiğini söyledikten sonra ez-Zâhir lakabının galip gelme özelliği olduğunu belirtir. Lakap konusunda oldukça ilginç değerlendirmede bulunan el-Aynî, Tatar'ın İslam birliğini parçalamak isteyen günahkâr taifeye Allah'ın yardımıyla galip olduğunu ve insanlara ilham ederek Tatar'a, ez-Zâhir lakabını vermelerini söylemektedir. Bu satırları okuyan biri Sultan Tatar nasıl bir dini kimlik taşıyor da lakabı gökten indirilsin gibi haklı bir eleştiride bulunabilir. Nitekim el-Aynî, Tatar'ı bu konumda peygamberler gibi ismi vahye veya ilhama göre verilen kişilerden

¹³⁵ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir fî Sîreti'l-Melik ez-Zâhir Tatar*, 10.

¹³⁶ Nasr 110/1.

saydığı görülmektedir. Üstelik dediklerini pekiştirme sadedinde Tatar'ın başa geçtiğinde yapmış olduğu birtakım tedbirleri ayetlerden örnekler getirerek şöyle izah etmektedir:

“ez-Zâhir lakabı yüce ve şerefli olup bunu Allah Teâlâ'nın şu ayetlerinden almışlardır; Bütün dinlerden üstün kılmak üzere peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen o'dur.¹³⁷Nihayet biz inananları düşmanlarına karşı destekledik böylece üstün geldiler.¹³⁸

Bu ayetin akabinde Allah'ın, sultana kötülük kastedenlere karşı galip ve Müslümanların idaresini kendisine verdiğini söylemektedir. Bu ayetlerde de önceki ayetler gibi istenilen yorumu konuşurup kuvvetlendirmek için işari bir anlam olarak değinilmiştir. Birçok nasihatnâme yazılarında sultanlar aşırı bir şekilde övülmekte ve bazen peygamberlerle aynı mertebeye getirildikleri görülmektedir. Çünkü onlar Allah tarafında seçilmiş ve halkı idare etme yetkisi kendilerine verilmiştir.¹³⁹

el-Aynî, sultan kelimesinin ilk Eyyûbî Devleti'nde ortaya çıktığını, onlardan önce kimseye sultan diye hitap edilmediğine değinir. Bu göre, onlardan önceki hükümdarlar isimlerinden önce lakap alıp veya Emir adını kullanmışlardır. Abbâsî hilafeti zayıflayınca Ahmed ibn Tolun gibi valiler bağımsızlığını ilan etmiş ve böylelikle kendini bağımsız görerek sultan unvanını kullanmışlardır.

el-Aynî'nin belirttiği gibi Abbâsî hilafetinin merkezi otoritesinin çökmesiyle beraber atanan valiler kendilerini sultan ilan etmiş ve Büveyhiler de bundan istifade etmiştir fakat burada açık bir yanlış söz konusudur. Şöyle ki, sultan unvanını Eyyûbîlerden önce siyasi/idari anlamında ilk kez Abbâsî Halifesi tarafından veziri Cafer el-Bermekiye, ondan sonra ise Afganistan ve İran'ı hâkimiyeti altında tutan Gazneli Mahmud'a, Selçuklu Devletinin kurucusu Tuğrul Bey ve kendisinden sonraki Selçuklu ve Harezmsah hükümdarları için kullanıldığı bilinmektedir.¹⁴⁰Muhtemelen Sultan Tatar'ın Şam'ı ele geçirme başarısını Selahaddin Eyyûbî'nin siyasi-askeri başarısıyla özdeşleştirmek isteyen el-Aynî, sultan kelimesinin ilk Eyyûbî Devleti'nde ortaya çıktığını belirtmiştir. Nitekim kendisi bunu şöyle ifade etmektedir:

¹³⁷ Fetih 48/28.

¹³⁸ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, s.16.

¹³⁹ Patricia Crone, *Ortaçağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce*, 229.

¹⁴⁰ Osman Gazi, Özgüdenli, “Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 469. (İstanbul, 2009), 496.

“Eyyûbilerin ardından efendimiz sultanın dışında –Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- Şam’da olduğu halde Mısır yurduna sahip olmuş herhangi bir Türk sultanı, Şam’ın idaresini elinde tutamamıştır.”¹⁴¹

Abbâsîlerden Emevîlere, Fâtımîlerden Büveyhoğullarına, Eyyûbîlerden Memlûk hükümdarlarına kadar halife ve sultanların kullandıkları lakapları sayan el-Aynî, Tahttan indirilen Şeyh Müeyyed’in oğlu Ahmed’in *el-Muzaffer* lakabını kullandığını belirttikten sonra efendisi Sultan Tatar’ın Allah’ın kendisini düşmanlarına galip getirerek onunla Müslümanların dağınık hallerini düzelttiğini yazmaktadır. Öyle görülüyor ki, lakabın insan üzerindeki etkisine değinen el-Aynî, Tatar’ın tahttan indirdiği çocuk sultan el-Muzaffer Ahmed’in galip gelen anlamındaki lakabının kendisinde hiçbir etki yaratmadığına değinmek istememiştir.

Ayrıca el-Aynî, Tatar’ın vasisi olduğu çocuk sultanı etkisiz hale getirip başa geçtiğini ve önceki sultanın memlûk gruplarının bu duruma karşı gelip Tatar’a isyan etmelerini, Tatar lehine değerlendirerek meşru göstermektedir. Nitekim Tatar’ın başa geçmesi onun açısından Müslümanlar için büyük bir maslahat olarak görülmektedir. Dolaysıyla el-Aynî’ye göre beşikte bulunan ve henüz süt emen bir bebeğin henüz kendi ihtiyaçlarını tedarik etmede aciz bir durumdayken nerede kaldı ki ülkesinin idaresini elinde tutabilsin.

Kanaatimize göre Sultan Tatar’ın Şeyh Müeyyed’in Tahta geçirilen oğlunu indirip üstelik Müeyyed’in dul kalan eşiyle evlenmesi bir siyasi adım olarak Şeyh Müeyyed’in Memlûk grubunu kendi tarafına çekmek için yapılan bir harekettir. el-Aynî, eserinde: “*Hasan b. Ali el-Merveruzi’den naklen Çocukların emirliğinden ve kadınların liderliğinden Allah’a sığınırım*” Muhtemelen el-Aynî, sultanlığa yeni geçmiş olan Tatar’a Önceki Sultan Şeyh Müeyyed’in eşini ve oğlunu yönetimden uzaklaştırmasını ve Müeyyed’den arda kalan tahtın kendisinin hakkı olduğunu bu sözleriyle desteklemek istemiştir.

el-Aynî, Tatar’a sultanlığın Allah tarafından verildiği ifade ederek hükümdarlığına bir meşruluk kazandırmak istemektedir. Çünkü ona göre Allah onu düşmanlarına karşı galip getirmiş ve Müslümanların hallerini onunla düzeltmiştir.¹⁴²

¹⁴¹ el-Aynî, *er-Ravzatu’z-Zâhir*, 39.

¹⁴² el-Aynî, *er-Ravzatu’z-Zâhir*, 15.

Yönetimi elinde tutan sultanın bu görevi bizzat Allah tarafından kendisine verildiği, bu vazifeye münasip özellikler ile donatıldığı dile getirilmektedir. Ayrıca sultanın toplum üzerinde kullandığı yetkilerinin de yine Allah tarafından kendilerine bahşedildiğini ileri sürülmektedir.

İktidarın yaratıcı tarafından hükümdarlara verilmesi insanlık tarihi kadar geriye uzanmaktadır. Nitekim Eski Türklerde Tanrı inancı, yaşamın birçok sahasında olduğu gibi, devlet yönetimi sahasında da görülmekteydi. Türk devletlerinde iktidarın başında olan Hakan, sadece Tanrının doğrulaması ve seçmesiyle Hakan olabiliyordu. Bilge Kağan kendisinin tahta oturmasını ve başarısını Tanrı tarafından kut verilmesine bağlamaktaydı. O, hükümdar oluşunu, “*Tanrı yarlık verdiği için özüm tahta oturdum*” şeklinde ifade etmektedir.¹⁴³ Burada hakanın tahta ister seçimle ister zor kullanarak geçmesi durumu değiştirmemektedir.

İslamiyetten sonrasında kurulan devletlerin ise yine varlığını ilahi bir güçten alan tipik bir yönetici kutsallığına dayandırdıkları görülmektedir. Her ne kadar Memlûk sultanları askeri bir gruptan geldikleri, dolayısıyla güçlü olan komutan darbe yaparak başa geçtiği için diğer Türk devletleri gibi babadan oğluna geçen sağlam bir saltanat sistemi kuramamışlarsa da kut inancının taşıdığı yöneticinin manevi bir gücü sembol etmesi kendilerinde de görülmektedir. Ayrıca eski Türklerdeki Kut inancı İslamiyet’ten sonra Allah’ın takdiri ve nasibi anlayışına dönmüştür.¹⁴⁴ el-Aynî de Tatar için sultanlığın Allah’ın kendisine takdiri ve nasibi ifadelerine yer verdiği görülmektedir.

Temelinde yöneticinin yeryüzünde yaratıcıyı temsil ettiği ve tanrının kâinatta var ettiği düzeni insanlar arasında üstlenerek deruhte edildiği düşüncesine dayanarak hükümdar ve yaratıcı arasında kopmaz bir bağlantının varlığı görülmektedir. Örneğin varlığını dini metinlerden alsın veya almasın hükümdar, sultan, halife gibi otorite sahiplerinin kendileri için kullandıkları Zillu’l-lahi fi’l-Arz/Allah’ın yeryüzündeki gölgesi gibi cüretli lakaplar bu bağlamda dediklerimizi destekler mahiyettedir. Söz konusu mevzuu el-Aynî’de gerek lakap ve künyeler bağlamında ve gerekse Tatar’ın ilahi bir güç ile ortaya çıkmasını belirtmesinde olduğu gibi aslında eserin birçok satır arasında görmek mümkündür.

¹⁴³ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003), s. 86, 91, 94.

¹⁴⁴ Mehmet Çeribaş, “Türk kültüründe Kut İnancı ve Kut Aktarma Yolları”, *Motif Akademi Halkbilim Dergisi*, (2021), 14, 36, s. 1188.

el-Aynî, Abbâsîlerden başlayarak Memlûklere kadar “Zâhir” lakabını kullanmış olan bütün hükümdar ve halifeleri saymıştır fakat onların ne kadar hüküm sürdüklerinden bahsetmemiştir. Kanaatimizce bununla Sultan Tatar’a uzun ömürlü ve uzun süren bir hükümdarlık temennisinde bulunmak istemiştir. Nitekim el-Aynî’nin *zâhir* ismini kullananlar olarak saydığı isimlerin birçoğu kısa süreli hükümdarlık yapmışlardır. Örneğin; Abbâsî Halifelerinden ez-Zâhir (1225-1226) yılları arasında bir sene gibi kısa bir müddetle halifelik yapmıştır. Ayrıca sultanlığı darbe ve suikast yaparak elde eden sultanlardan ez-Zâhir Berkûk, küçük yaştaki Salih Emir Hac’11382 yılında tahtından ederek yerine geçmiş, ez-Zâhir Baybars ise Moğollarla yapılan 1260 Aynicâlût savaşı galibiyeti sonrasında Sultan Kutuz’a suikast düzenleyerek öldürmüştür. Yazar ise bu lakabın değerli ve yüce olduğunu söyleyerek lakabı kullanıp da başlarına kötü olaylar gelmiş ya da kötü işler çevirenleri göz ardı ederek eserine almamıştır. Halifelerin ve sultanların tarihini gayet iyi bilen ve nitekim ‘*Ikdu’l-Cumân*’ gibi ansiklopedik bir tarih kitabının yazarından bu vakıalara meçhul kalması kanaatimizce uzak bir ihtimaldir.

3.2.5. Sultan’ın Ahlakı

el-Aynî, Sultan Tatar’ın yapmış olduğu fakirlere maddi, manevi yardımları, Sultan Müeyyed’in yanında danışman iken iyiliklere koşmasını, düşmanına karşı bile olsa bir kötülük peşinde olmaması, güzel huylu, temiz dilli, kaba ve çirkin sözden uzak durması gibi davranışlarını Allah’ın onu kavmine efendi olarak tayin etmesine yormaktadır.

el-Aynî, Tatar’ın ilmi yönüne dikkat çekerek şer’î meseleleri dini kitaplardan çıkarma hususunda ve fakihlerle ilmi tartışmalar yapmasını Türk sultanlar arasında tek olduğunu dile getirir. Bu özellikler el-Aynî için o kadar kuvvetli ve yerinde görünmektedir ki, kalbinde kıskançlık olan birinin Tatar’ın sultanlığını nasıl kabul etmediğine şaşırır ve ardından bu durumu iddialı bir ifadeyle dini az olanın hatta dinsiz kimsenin yapacağını belirtir. Tatar’ın ahlaki özelliklerinden dolayı Allah tarafından tayin olduğunu belirttikten sonra bir kimsenin bir makama ya da göreve getirildiğinde o göreve girmesinin farz olduğunu ifade etmektedir. el-Aynî’ye göre kişi bu görevi kabul etmezse o zaman o göreve layık olmayan biri gelir ve o kişiden de İslam’a ve Müslümanlara büyük zarar dokunur.

Tatar'a sunacağı eserinde sultanı kızdıracak veya üzecek bir bilgi el-Aynî'nin eserini yazma amacına ters düşeceğinden Tatar hakkında el-Aynî'yle zıtlaşacak bilgi sunan muasır tarihçilerin Tatar'ın eleştirilen yönlerini bilmemizde fayda görmekteyiz. Tatar hakkında bilgiler sunan el-Makrîzî (ö.1442) Tatar'ı düşüncesiz, akli zayıf ve inandığı şeye karşı taassup gösteren biri olarak vasıflandırırken¹⁴⁵ ibn Tağrıberdî (ö.1470) ise hükümdarlığının kısa süreli olmasına karşın intikamcı, zalim ve kan dökücü biri olarak anmıştır.¹⁴⁶ ibn İyas (ö.1524?) her ne kadar Tatar için övgüler dizmişse de siyasi düşmanlarına karşı merhametsiz bir tasfiyede bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁷ Burada şunu da ifade etmekte fayda var ki ibn Tağrıberdî ve ibn İyas Sultan Tatar'ın mensup olduğu Memlûk grubuna bağlı oldukları halde kendisini eleştirip kötü davranışlarını söylemekten geri durmamışlardır.¹⁴⁸

el-Aynî'nin yukarda bize sunduğu bilgilerle çağdaşı olan tarihçileri kıyasladığımız zaman kuşkusuz ki bir çelişki durumu karşımıza çıkmaktadır. Nitekim el-Makrîzî sultan için; “*Hanîfî mezhebine koyu bir tutuculuğu vardı*” demektedir.¹⁴⁹ Buna benzer bir cümleyi de el-Aynî'nin öğrencisi ibn Tağrıberdî şöyle aktarır: “*Kendi halkı olan Çerkeslere karşı derin meyli vardı*”¹⁵⁰ Burada şuna da değinmekte fayda var ki ibn Tağrıberdî'nin yorumundan da hareketle Memlûkler arasında sağlam bir şekilde asabiyet bağı olduğu görülebilir. Asabiyetin gruplar arasında oluşturduğu Memlûklerde başta kendi ırkından olmak üzere aynı tüccar tarafından satılmış olmaları, aynı üstattan ders almaları, gerek aynı kışlalarda ders almaları ve aynı efendiye bağlı olmaya varıncaya kadar ne kadar ortak özellikler bir arada toplanırsa asabiyetin şiddeti o derece arttığı söylenebilir.¹⁵¹

3.2.6. Sultan'ın İlmi Yönü

el-Aynî, Sultan Tatar'ı diğer hükümdarlardan ayıran özellikleri arasında kendisinin ilmi yönünün var olduğunu söylemektedir. Üstelik bu özelliği kitabın giriş kısmında Allah tarafından verilmiş olduğunu ifade ederek şöyle demektedir. “*Dinin*

¹⁴⁵ el-Makrîzî *es-Sülûk*, 4: 589.

¹⁴⁶ ibn Tağrıberdî, *el-Menhelu's-Sâfi ve'l-Mustevfi ba'de'l-Vafi*, Tahkik: Muhammed Muhammed Emin, (Kahire: Daru'l-Kutub ve'l-Vesaik-i'l-Kavmiyye, 1990), 6: 404.

¹⁴⁷ ibn İyas, *Bedâi'u'z-Zuhûr*, 2: 70-71.

¹⁴⁸ Fadıl Cabir Duha, “Kitabu er-Ravdu'z-zâhir Fi Siyreti'l-Melik Zahir Tatar”, *Mecelletu Vasitun li'l-Ulum'il-İnsaniyye*, Camia'tul-Vasıt, Sayı 20, s.32.

¹⁴⁹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, 4: 589.

¹⁵⁰ ibn Tağrıberdî, *el-Menhelu's-Sâfi*, 6: 404.

¹⁵¹ Özbek, *Memlûklerde Meşruiyet arayışları*, 165.

*şiarını onun parlak bilgisiyle ve İslam kanunlarını onun hâkim adaletiyle parlatan Allah...*¹⁵²

Sultan Tatar ile çağdaş olan ve Memlûk dönemi Tarihçilerinden olup Tatar hakkında Biyografik bilgi sunan el-Makrîzî, Tatar için ilmi konuda herhangi bir hususa değinmemiştir. İbn Hacer el-Askalânî (ö.1449) ise onun ilim ehline yakınlık duyduğu fakat ilim ehlerinden olmadığını âlimleri seven ve değer veren biri olarak göstermektedir.¹⁵³ Tatar'dan elli yıl sonra vefat eden İbn Tağrıberdî ise kendisi için bazı mahkemelerde yargıda bulunur, birtakım fıkıh müzakerelerinde gider ve derslere katılırdı demektedir.¹⁵⁴ İbn İyâs da İbn Tağrıberdî'ye yakın bir manada ilimle meşgul olduğunu söylemektedir.¹⁵⁵

Sultan Tatar'ın dini bilgisi hakkında kaynakların verdiği bilgileri kanaatimize göre dönemin mevcut şart ve anlayışına göre değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır. Bu bağlamda sultan olan Memlûklerin küçük yaşta nasıl bir ortam içerisinde yetiştiklerini bilmek de faydalı olacaktır. Bahri Memlûkleri (1250- 1382) zamanında Dest-i Kıpçak'tan satın alınarak Mısır'a getirilen Memlûkler henüz çocuk yaştaki kölelerden oluşmaktaydı. Küçük yaşta disiplinli bir eğitime tabi tutulan Memlûkler haliyle sistematik bir şekilde başta dini ilimler olmak üzere ağırlıklı olarak savaş eğitimi de alarak ideal bir memlûk olmaları için büyük bir kazanım sağlanmaktaydı fakat Burcî Memlûkler (1382- 1517) döneminin sultanı Berkûk'tan sonra başlayan eğitimdeki disiplin gevşekliği, eğitilmek için getirilen ve yaşlı çocukluk devrini aşmış Memlûklerin sayısı çok olunca ağırlıklı olarak savaş eğitimi ön plana alınmıştır. Kur'an ve İslam dininin temel bilgi öğretimi kaldırıldıktan sonra zamanla başa geçen sultanlar dini formasyon bakımından eksik kalmışlardır. Özellikle Burcî dönemi sultanlarının çoğunluğu Arapçayı bilmemeleri, el-Aynî'nin Tatar ve Barsbay için Arapça eserleri dönemin Türkçesine çevirme örneğinde olduğu gibi bu noktada zayıf oldukları anlaşılmaktadır.¹⁵⁶

¹⁵² el-Aynî, *er-Ravzatu 'z-Zâhir*, 1.

¹⁵³ İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâ'u'l-Gumr bi-Enbâ'i'l-'Umr*, (Beyrut: Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 7: 439.

¹⁵⁴ İbn Tağrıberdî, *el-Menhelu's-Sâfi*, 6: 404.

¹⁵⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-Zuhûr*, 2: 75.

¹⁵⁶ David Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", 226-227.

Son tahlilde hiçbir kaynakta el-Aynî'nin, Allah'ın kendisiyle İslam şeriatını aydınlattığına dair Allame veya müçtehit donanımında ilmi birikimi olan bir Tatar profilini görmek mümkün değildir. Burada şunu da ifade etmek gerektir ki kanaatimize göre el-Aynî, sultanın ilmi bilgisinden ziyade devlet idarecisi olması hasebiyle İslami hükümlerin uygulama noktasındaki sadakatine veya sultan olmadan önce emirlik gibi devlet tecrübesi gördüğü için ülkeyi idare etmesindeki liyakatini belirtmek istemiştir.

3.3. MEMLÛK SULTANI TATAR'IN İKTİDARI 1421

el-Aynî, eserinde Tatar'ın sultan olmasının basit bir olay olmadığını ilahi bir iradeyle olduğunu birkaç yerde ifade etmiştir. Eserin girişinde şöyle demektedir: *Müslüman kullarını ez-Zâhir kuluyla kuvvetlendiren ve o ez-Zâhir kulunu her doğru yoldan sapan ile günahkâr kimselere üstün kılıp zorba ve zalimlere üstün kalan, Müminlerin birliğini o kulun parlak görüşüyle insanların kusurlarını incitmeden ve koparmadan birleştiren...*¹⁵⁷

Burada el-Aynî, Tatar'ın tahta cülusunu Allah'tan kullarına bir yardım olarak saydığı görülmektedir. Üstelik sultanın düşmanlarına karşı Allah'tan yardım istemektedir. Dikkat çeken nokta ise düşmanın işgalciler veya İslam düşmanları değil Tatar ile sultanlık yarışına girmiş Memlûk emirleridir. Aynı anlamı veren başka bir cümlesinde el-Aynî, Tatar'ın ilahi iradeyle seçimini şöyle belirtmektedir: *“Tayin ettiği bu hükümdarı yerli ve bedevilere bir rahmet kılıp onu hoşgörü, ilim, dürüstlük ve çokça ikramda bulunmakla süsleyen Allah nekaisten münezzehdir.”*¹⁵⁸

el-Aynî'nin Tatar için kullandığı övgülerin abartı olduklarından şüphe yoktur. Çünkü tarihi olaylar el-Aynî'nin Tatar için kullandığı cümlelerle çelişki göstermektedir. Sultan Müeyyed vefat edince (ö. H.824) birkaç yolla yönetimi ele geçirmiştir. İlk icraatı Şeyh Müeyyed'in kendi oğlu el-Muzaffer için Tatar ile beraber vasi olarak atadığı meşhur emirlerden olan Kaçgar el-Kardemi'yi tutuklatma kararı olmuştur.¹⁵⁹

Kendisine karşı koyabilecek rakiplerini saf dışı bıraktığında yönetimde tek kalmış ve insanlar ondan çekinmişlerdir.¹⁶⁰ Bu olaydan sonra emirlerin ileri gelenlerinden

¹⁵⁷ el-Aynî, *er-Ravzatu 'z-Zâhir*, 1.

¹⁵⁸ el-Aynî, *er-Ravzatu 'z-Zâhir*, 1.

¹⁵⁹ ibn Tağrıberdi, *el-Menhelu 's-Sâfi*, 6: 398.

¹⁶⁰ ibn Hacer, *İnbâ'u'l-Gumr*, 3: 237.

Celban ve Emir Şahin Farisi denilen Re'sunevbet'un-Nub¹⁶¹ konumundaki iki kişiyi tutuklatmıştır.¹⁶²

Tatar H. 824'de maiyetinde Müeyyed'in oğlu Sultan el-Muzaffer Ahmed, Abbâsî halifesi, askerler ve kadılarla Dımaşk'a girmiş kendisini nezaketen ve tebrik etmek isteyerek karşılamaya gelen Atabekü'l-Asakir et-Tanboğa el-Karmuşî'yi yakalama ve öldürme emrini vermiş, çevresinde bulunanlar ise bu olayı kınamışlardır.¹⁶³ Yine o gün içerisinde Vezir Bedreddin Muhammed b. Muhibbuddin et-Tarablusî'yi de öldürmüştür.¹⁶⁴ Haleb'e gelince Türkmen Emiri HenakKürdibey b. Kunder'in idam edilmesini emretmiş¹⁶⁵ ve Dımaşk ile Halep naiplerini azletmiştir.¹⁶⁶ Tahtı ele geçirmeyi sağlama alabilmek için kendisini ziyaret ve tebrik etmek niyetiyle Dımaşk kalesine gelen Memlûk büyük emirlerini de tutuklatmıştır. Başa geçmek için yaptığı tüm icraatlarını 29 Şa'ban h. 824'de çocuk yaştaki Sultan el-Muzaffer Ahmed'i yerinden etmekle tamamlamıştır.¹⁶⁷

Tarihçi ez-Zâhiri Tatar'ın siyasetini şu cümlelerle özetlemiştir: "*Nefret ettiği emirleri tutuklayıp etkisiz hale getirince meydan kendisine kaldı. Halifeyi, Mısır ve Şam Kadılarını Dımaşk Kalesinde toplayıp el-Muzaffer'in çocuk olmasını delil göstererek işlerin zayı olacağını belirtmiş ve ardından kendisine sultanlık için biat edilmiş ve Zâhir lakabını almıştır.*"¹⁶⁸ Sultanlığa istilasını Şeyh Müeyyed'in dul kalan karısı Saadat Hatun ile evlenerek taçlanmıştır.¹⁶⁹ el-Aynî Tatar'ın tahtı ele geçirmesini iyimser göstererek halife, kadılar ve âlimlerin zaten artık ortalıkta başa geçecek kimse kalmayınca kendisinden rica ederek bu görevi kabul etmesini ısrarla istemişler gibi şöyle aktarmaktadır. "*Bu olay âlimlerin, kadıların, Müslümanları halifesi ve diğer yöneticilerle muvahhidin askerlerin toplanıp ondan bu şerefli makamı kabul etmesini, bu yüce makamı bineğine oturmasını istemeleriyle gerçekleşti. İstekleri ve konuşmaları*

¹⁶¹ Sultanın has memlûklerini ve emirleri gözetleyen üst düzey Memlûk komutanı. Muhammed Ahmed Dehman, *Mu'cemu'l-Elfâzi't-Tarihyyetu fi Asri'l-Memlûki*, (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1990), 81.

¹⁶² Abdulbasit ez-zâhiri, *Neylu'l-Emel fi Zeyli'd-Düvel*, Tahk. Ömer Abdusselam Tedmürî, (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2002), 4: 77.

¹⁶³ İbn Tağrıberdi, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, 4: 189.

¹⁶⁴ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, 4: 598.

¹⁶⁵ es-Sehavi, *ed-Devu'l-Lami*, 6: 27

¹⁶⁶ İbn Tağrıberdi, *el-Menhelu's-Sâfi*, 6: 401.

¹⁶⁷ İbn Tağrıberdi, *el-Menhelu's-Sâfi*, 6: 401.

¹⁶⁸ Abdulbasit ez-Zâhiri, *Neylu'l-Emel*, 4: 94.

¹⁶⁹ Abdulbasit ez-Zâhiri, *Neylu'l-Emel*, 4: 95.

*bu hususta o kadar çok tekrarlandı ki birazcık zaman sonra en güzel şekilde yanıt verdi.*¹⁷⁰

el-Aynî, her ne kadar Ehlü'l-hal ve'l-akd ibaresini kullanmasa da, Tatar için böyle bir meclisin kurulduğunu ve böylelikle halifeyi seçmek için var olan bu meclisin Tatar'ı sultan olarak seçtiğinden, halkın da buna onay verdiğinden bahsetmektedir. İlginç olan bir diğer husus ise el-Aynî'nin Tatar'ın sultan olmasını kendi isteğiyle değil Ehlü'l-hal ve'l-akd meclisinine tekabül eden ülke ileri gelenleri olan halife, kadı, idareciler ve askerlerin ısrarı üzerine kabul ettiğini ifade etmesidir. Aslında Memlûkler gibi askeri yapının sürekli komplo ve suikastla yönetimi ele geçiren emirler için doğal olarak bir Ehlü'l-hal ve'l-akd meclisinin istişare seçimi sonucunda bir devlet idarecisi tayin etmesini beklemek mümkün değildir fakat el-Aynî bu durumun gerçekleştiğini belirtmektedir.

İslam siyaset düşüncesinde Devlet başkanının istişare ile seçilmesinin ve bir Ehlü'l-hal ve'l-akd meclisinin var olma ana gayesi Devlet başkanının elde ettiği otoritede bağımsız olmadığını hatta Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer örneklerinde olduğu gibi asıl olan idarenin halk tarafından denetlendiğidir. Hz. Ebubekir halife seçildiğinde hutbe irat ederek şöyle demiştir: *“Ey insanlar! Ben sizin en hayırlınız olmadığım halde, size halife seçildim. Beni doğru yolda görürseniz, bana yardım edin; eğer hatada olduğumu görürseniz engel olun ve beni doğruya ulaştırın. Allah'a ve resulüne itaat ettiğim müddetçe bana uyun. Allah'a isyan edersem, bana uymayın.”* Hz. Ömer ise bir hutbesinde; *“Ey insanlar! Sizden kim bende bir hata görürse, düzeltsin demiş, bunu duyan cemaatten biri ayağa kalkarak; vallahi sende bir hata görürsek kılıcımızla düzeltiriz diyebilmiştir”.*¹⁷¹ Dolayısıyla devlet başkanı sınırsız egemenliğe sahip görülmemektedir. Yalnız, bu düşünce İslam tarih tecrübesi göz önüne alındığında çoğunlukla teorik bir bilgi olarak kalmıştır.

Fakîh ibnü'l-Mibred (ö.1503), Memlûk siyasi yönetimine getirdiği eleştirileriyle tanınmaktadır. O, biatin sultanı tayin eden halifeye olması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre sultan halifenin naibidir fakat uygulamada sultanı kendi naibi seçmekte halifeyi ise sultan tayin ederek sistem kısır bir döngüye çevrilmiştir. Böyle bir biatin

¹⁷⁰ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, 38.

¹⁷¹ Servet Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, (Ankara: DİB Yay., 2010), 142.

meşruluğunun olmadığını, yapılan icraatların fasit oluşundan bahsetmektedir.¹⁷² Bu bakımdan ele alınacak olunursa sultanın esasında bir vali veya vezir mesabesinde olması gerektiği vurgulanmaktadır. ibnü'l-Mibred'in ifadesinde sultan tüm işlerinde halifeye bağlıdır ve ona itaat etme sorumluluğu bulunduğunu belirtir¹⁷³ fakat Memlûk dönemi tecrübesi bu durumun tersi bir yönde seyrine şahit olmuştur. Öyle ki halifeler Memlûk sultanları tarafından seçilmiş ve sembolik duruşlarından başka bir etkileri olmamıştır. Nitekim bu konuya eserinde değinen ibnü'l-Mibred, Memlûk sultanlarının benzeri görülmemiş yanlış işler yaptıklarını söylemektedir. Çünkü halife, sultanı Ehlü'l-hal ve'l-akdile istişare etmeden daha doğrusu kendi tercihi olmadan atamaktadır. Bu atamayı yaparken sultanın bu göreve ehliyetli olup olmadığına bakmamakta, üstelik daha sonra da sultanın emri altına girmektedir. Sultan, halifenin ne dini işlerin yürütülmesi adına bir kadı atamasına ne de dünyevi işlerin yürütülmesi için başka bir görevli atamasına izin vermektedir. Burada yetki kısıtlaması mevcuttur çünkü kadılık makamı doğrudan halifeye bağlıdır, halifenin ataması gereken naibi olan sultana değil diyerek sitemde bulunmaktadır.¹⁷⁴

Bundan hareketle 'ulu'l-emr kavramı fıkhi terim olarak her ne kadar Müslümanların devlet başkanlarını ve dini yöneticiyi sembolize eden bir kişilik olarak görülse de İslam tarihi boyunca Abbâsîlerin çökme döneminden itibaren gücü elinde tutan her sultan/hükümdar tarafından kullanıldığı görülmektedir.

İslam siyaset düşüncesinde tartışılan en önemli konu şüphesiz ki hilafet / imamet meselesidir. Hz. Peygamberin kendisinden sonra Müslümanların dini-uhrevi işleriyle ilgilenecek bir devlet başkanı bırakmaması Müslümanlar arasında yöneticide neseb-haseb ilişkisinden, taşıması gereken asgari özelliklere kadar birtakım kriterlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Memlûklerin köle asıllı olmalarından dolayı muasır hükümdarlar onları sultan olarak görmemiş üstelik hakaretler içeren mektuplar göndermişlerdir. Dolayısıyla el-

¹⁷² ibnü'l-Mibred, *'Îzâhu Turuki'l- İstikâme fi Beyâni Ahkâmi'l-Velâye ve'l-İmam*, Neşr: Nureddin Talip, (Suriye, Lübnan, Kuveyt: Daru'n-Nevadir, 2011), 59.

¹⁷³ ibnü'l-Mibred, *'Îzâhu Turuki'l- İstikâme*, 60.

¹⁷⁴ ibnü'l-Mibred, *'Îzâhu Turuki'l- İstikâme*, 117.

Aynî burada Çerkes aslının bir yerde Arap milletine bağlandığının ispatına çalışmış ve onlara hükümdarlık için bir meşruiyet kapısı açmıştır.¹⁷⁵

Esasında halife İslam siyasi düşüncesinde Hz. Peygamber'in vekili ve Müslümanların devlet başkanı olarak anılmaktadır fakat Moğollar tarafından Abbâsî hilafet devleti yıkılınca Sultan Baybars Abbâsî soyundan sağ kalan birini Kahire'ye getirmiş ve hilafeti göstermelikte olsa burada yeniden tesis etmiş, böylelikle kendilerine takılan köle soydan gelme hükümdarlar lakabına karşı meşru bir dayanak sağlamıştır.

Genel olarak Siyasetnâme yazarları buldukları döneme ve bağlı oldukları yönetime göre uygun gördükleri bir iktidar modeli sunmaktadırlar. Örneğin Maverdi gibi hilafet otoritesinin güçlü olduğu zamanlarda yaşamış olan âlimler uygun yönetimin halife merkezli olmasını savunurlarken,¹⁷⁶el-Aynî ve Nizamül-Mülk gibi âlimler ise artık pek bir fonksiyonu kalmayan halife yerine gücü elinde tutan sultan merkezli bir iktidar modelini savunmuşlardır.¹⁷⁷

ibn Cemâ'a gibi fıkıh âlimleri devleti yönetecek bir imamın olmadığı bir zamanda, İmamlık şartlarına haiz bir kişinin şayet kendisinden önceki imamın onu aday göstermese bile kuvvetiyle ve askerleriyle halkın idaresini zorla elde ederse imametliğinin meşru olduğunu belirtmişlerdir.¹⁷⁸el-Aynî ise Tatar'ın taşıdığı vasıfları anlatırken kimsenin onunla mukayese edilemeyeceğini, hali hazırda sultan olmanın şartlarını sadece Tatar'ın taşıdığını belirterek sadece Tatar'ı meşru aday göstermektedir.

el-Aynî, Tatar'ın sultanlığı hak edişine getirmiş olduğu bir başka delil ise bir hükümdarın taşıması gereken on özelliktir. Ona göre bu özellikler; erkeklik, akıl, cesaret, usta bir binici olma, insanların hallerinden haberdar olma, dini ilimleri bilme, adaletli olma, halkın işlerini araştırma, cömertlik ve günahlardan uzak durmaktır. Ardından bu saydıklarına dair: “*İnkâr edilmez ve gizli kalmaz ki bu şartların tümü efendimiz sultanda mevcuttur. Bundan dolayı bu şerefli makamı hak etti. Hatta bu makama tayin edilmesi zikredilen şartlardan dolayı zorunluydu*” demektedir.¹⁷⁹Görüldüğü gibi el-Aynî, söz

¹⁷⁵ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, 1: 553.

¹⁷⁶ el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, Çev. Ali Şafak, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976), 3.

¹⁷⁷ Nizâm'ül- Mülk, *Siyasetname*, Çev. Mehmet Taha Ayar, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1941), 61,77.

¹⁷⁸ ibn Cemâ'a, *Tahrîcu'l-Ahkâm fî Tedbiri Ehli'l-İslam*, Tahkik; Fuad Abdul-Mui'n Ahmed, (Katar: Risaletü'l-Mehakimi's-Şeri'yye ve's-Şuu'ni'd-Diniyye, 1985), 55-56; Rosenthal, Erwin I.J. *Ortaçağ'da İslam Siyaset Düşüncesi*, Çev. Ali Çaksu, (İstanbul, İz Yayıncılık, 1996), 66.

¹⁷⁹ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, s. 19.

konusu özelliklerinden dolayı sultanın Müslüman topluma atanmasının zorunlu hatta vacip olduğunu belirtmektedir.

Üstelik bu vasıflara ek olarak Tatar'ın olgunluk yaşı olan kırk yaşını ve özellikle at kullanan bir savaşçı olmasını saymıştır. At kullanmasındaki maharetini o kadar över ki düşmanları gördüğü taht rakiplerinin bile buna şahitlik edeceklerini şöyle ifade eder:

*“Onun biniciliği meşhur, cesareti malumdur. Hiçbir inkârcı ret edemez. Öyle ki sultanı istemeyen bile bu duruma şahitlik eder.”*¹⁸⁰

Kendine ait bir askeri sistem geliştirmiş olan Memlûk Devletinde savaş stratejisini geliştirmeye dair oyunlar ve atla yapılan sporlara büyük önem verilmesinin nedeni özellikle Memlûk askeri eğitiminin ders kitabı mahiyetindeki furûsiyyenin/biniciliğin bir memlûkün bilmesi ve uzmanlaşması gereken bir ilim olarak ideal savaşçı kimliğini oluşturmasındandır.¹⁸¹ Dolayısıyla sıkı bir askeri eğitimden geçtiği görülen Tatar'ın binicilikte usta olması beklenen bir durumdur.

Sonra el-Aynî, Tatar'ın Mısır, Şam, Halep yurtlarında Arap'ından Acem'ine, Türk'ünden kırsal kesiminde yaşayan hatta bunlarla sınırlı kalmayarak Doğu-Batı ve Rum halkına kadar insanların durumlarını bildiğini ifade etmiştir.¹⁸² Bu açıklamalara nazaran el-Aynî, Tatar'ı sanki tüm halkları ve milletleri bilen bir tarihçi ve sosyal bilimci olarak göstermiştir. el-Aynî bu durumu Tatar'ın küçük yaşta çerkes bölgesinden köle olarak satın alınmasına ve dolayısıyla çocukluk döneminden askeri bir idareci olarak Memlûk ülkesinin farklı yerlerinde görev yapmasına yormuş olabilir fakat kaynaklar Tatar'ın Batı dünyayı ve Rum şehirlerini gezip dolaştığı hakkında bir malumat sunmamaktadır.

Öte yandan Tatar'ın siyasi faaliyetler için harcamış olduğu devlet hazinesi tarihçiler açısından eleştiri konusu olmuştur. İbn Tağrıberdî'ye göre *“Kısa süren sultanlığına rağmen çok büyük servet harcamış, devleti büyük sıkıntıya sokarak kendisinden sonra gelen sultanları yormuştur.”*¹⁸³Farklı bir tarihçiye göre *“ kendisi Müeyyed'in geride bıraktığı bol servetin tümünü kısa sürede tüketmiş öyle ki ölümünden*

¹⁸⁰ el-Aynî, *er-Ravzatu 'z-Zâhir*, s.19.

¹⁸¹ Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2007), 300; Esra Çıplak, “Memlûklerde La'bü'l Kürrü 'Çevgan’”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 4/2, (Aralık 2021): 255- 263.

¹⁸² el-Aynî, *er-Ravzatu 'z-Zâhir*, 19.

¹⁸³ İbn Tağrıberdî, *el-Menhelu 's-Sâfi*, 6: 404.

sonra hazinede Altmış bin paradan başka bir şey bırakmamıştır.¹⁸⁴ Bu karşılaştırmaya göre el-Aynî'nin bir sultanda olması gerektiğini söylediği cömertlik vasfı diğer tarihçilerin Tatar için ifade ettikleri bol bol harcayarak devleti zor duruma bırakması ve akabinde hazinenin boşalmasını müsrif bir cömertlik olarak görmediği anlaşılmaktadır.

3.3.1. Tatar'ın Rakiplerine Karşı Müdafaası

el-Aynî, Tatar'ın hükümdarlığını meşru göstermeye devam ederek sultana karşı gelip yolundan sapan kişiyi dini az olduğu ve hatta dinsiz olduğunu söylemektedir.¹⁸⁵ Böylelikle el-Aynî, Tatar'ın otoritesini kabul etmeyip karşı gelenleri cahil ve İslam dininden çıkmış gibi göstermektedir. Ayrıca Tatar'ın bu mevki hak edişi için delil gösterdiği bir diğer husus ise Tatar'ın bütün işler için ince bir anlayış sahibi olduğu¹⁸⁶ ve bu makama kendisiyle kıyaslanacak veya yakın konumda hiç kimsenin olmadığıdır. el-Aynî'nin bu ifadelerinde Memlûk Devletinde Tatar'ın dışında sultanlığı hak edebilecek kimsenin olmadığı anlaşılmaktadır. el-Aynî'nin bu hükme varırken Mısır ve Şam'da bulunan tüm Memlûk emirlerinin siyasi yönetimlerini ve ahlaklarını bilip bilmediğine dair bir malumatımız yok, Ancak Tatar'ın hükümdar olmak için tutuklatmış olduğu veya öldürülme emri verdiği güçlü rakiplerinin ortadan kaldırılmalarından sonra Tatar ile artık mukayese edilecek kimsenin kalmayışı el-Aynî'ye bu cümleleri kurdurtmuş olabilir.

3.3.2. el-Aynî'nin Sultan Tatar için Yaptığı Rakamsal Değer Tahlili

Tatar'ın isminde bulunan harflerin işaret ettiği dört unsurun: Toprak, Su, Hava ve Ateşin manalarına göre çıkarımda bulunan el-Aynî, Tatar isminin taşıdığı sayısal değerlerle sultanı öven ve kıymetini yüksek gösteren ifadelerde bulunmuştur. Nitekim el-Aynî'ye göre Sultan Tatar'ın Memlûk sultanları arasında Onuncu sırada olması onun zatında ve halkı arasında bulunan gücüne işaret etmektedir. Bu durumu değerlendirirken de onuncu sıranın sayıların en dengeli kısmını teşkil ettiğini öne sürer. el-Aynî'ye göre on sayısından sonraki sayılar kendisine eklenerek arttığı ve on sayısı tekli sayıların sonu olduğu için böyle bir yoruma başvurmuştur.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Abdülbasit el-Hanefî, *Neylu'l-Emel*, 4: 100.

¹⁸⁵ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, 20.

¹⁸⁶ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, 21.

¹⁸⁷ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, 18.

Memlûk Devleti'nde sultan olanların sıralamalarını bizlere sunan tarihçilere göre Bahri Memlûklerinden Tatar'a kadar sultan olanların toplam sayısı otuzdur. Tatar'ın bağlı olduğu Burcî Memlûkler sıralamasında bile Tatar yedinci sırada bulunmaktadır. Sadece Memlûk dönemine büyük katkıda bulunanlar sayılsa veya çocuk yaşta tahttan indirilenler sayılmasa bile el-Aynî'nin verdiği sıralama tutmamaktadır. el-Aynî'nin burada onuncu sırada bulunma ile ilgili farklı bir şey mi kast ettiğini bilemiyoruz ancak Aristo'nun *Sırru'l-esrar*'ından etkilenerek öyle ya da böyle bir şekilde Tatar'ı onuncu sultan göstermiştir. Nitekim Aristo da dört ve on sayılarında gizli sırların bulunduğunu ve diğer sayılardan üstün olduğunu belirtir.¹⁸⁸

el-Aynî'nin on sayısı üzerinde sıkça durmasındaki sebep eserinde belirttiği gibi bazı hesap ehline göre -özellikle İbn Arabî'nin işari yorumuyla- Memlûk sultanlarının onuncusuyla Mısır'da Türk hükümdarlığının sona ereceğini ve onun zamanında meydana gelecek birçok iyi durumdan sonra yine bazı hesap ehline göre onuncu sultandan sonrasının Türklerden olmayacağını, bazılarının göre ise adaletin yok olup zulmün hâkim olacağından, sanki başta hiç sultan yokmuş gibi bir hesaplamanın öne sürülmesidir.

Sırru'l-Esrar'da on sayısı Aristo'nun üzerinde durduğu önemli bir sayıdır ve sayıların mükemmelidir. Ona göre 1 tane 1, 1 tane 2, 1 tane 3, ve 1 tane 4 vardır. Bunların toplamı da on etmektedir.¹⁸⁹

Sonunda Aristo'dan aldığı, on sayısının diğer sayılar üzerindeki etkisini Tatar'ın onuncu sultan olmasına bağlayarak nihayette güç ve tesirin onunla olduğunu belirtir. Sayıları birler, onlar, onlar, yüzler ve binler diye ayırdıktan sonra, sultanın onluk dereceden hesap edilmesi gerektiğini, dolayısıyla birden dokuz kadar tüm sayılar on sayısından küçük olduğu için on sayısının diğerlerinden daha kuvvetli olacağı gibi anlamlandırmakta zorlandığımız bir delillendirmeye başvurmuştur.

Bu bağlamda ona göre on sayısı büyüklük itibarıyla nasıl ki dokuz ve sekiz sayısına üstün ve galiptir; aynen öyle de Sultan Tatar da kendinden önceki sultanlara göre güzel yaşayışı, adaleti, insafı ve insanlara iyiliğiyle üstün gelecektir.¹⁹⁰ Sultan ile alakalı her şeyi neredeyse hükümdarlığı için delil getirme girişiminde bulunan el-Aynî

¹⁸⁸ Bedevi, *Usulu'l-Yunani*, 147.

¹⁸⁹ Bedevi, *Usulu'l-Yunani*, 147.

¹⁹⁰ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, s. 18.

gibi İslami ilimlerin tümünde eser veren, baş kadılık görevinde bulunmuş bir entelektüelin üstelik İslam şeriatının yasakladığı müneccim yorumlarını delil göstermesini ve nasıl zorlama te'villerle böylesi çıkarımlarda bulunduğunu Tatar'ın meşru bir hükümdar olma çabasına hakikati kehanete feda etmek olarak görüyoruz. Üstelik esrinde sultanın müneccimlerden uzak durmasını salık verirken aynı anda sultanın geleceği hakkında hesap ehli ve müneccimlerin sayılara verdikleri değerlerle yorumda bulunarak çelişkili yargıda bulunmaktadır.

3.3.3. Burç ve Müneccimlikten Delil Getirmesi

Kelime anlamı olarak “*güzel olmak, süslü olmak*” anlamına gelen burç, Kur'an'da yıldızların burçları şeklinde kullanılır ve yıldızların kendilerine özel konumlarından dolayı bu ismi almıştır.¹⁹¹ Müneccimlik ise yıldızların, gezegenlerin hareketlerine bakarak insanların şans ve kaderlerini öğrenme uğraşı olarak bilinir.¹⁹² Bu inanca göre gezegenlerin kendilerine özgü taşıdıkları ruhani güçler, unsurlarda bulunan özelliklere göre gaybi işaretler taşırlar. Öte yandan müneccimlerin gök cisimleri hakkında ifade ettikleri etki, çekme ve itme güçleri değil, insan kaderinin beşikten mezara kadar gezegenler tarafından tayin edildiğine dair bir inanıştır.¹⁹³

Astroloji uğraşının astronomi ilminden farkı, yıldızların hareket ve menzillerinden bir işaret sistemi oluşturulduğuna, bu sistem sayesinde gelecek, şimdi ve geçmişe dair bilgi elde etmenin mümkün olacağına inanılmasıdır.¹⁹⁴

Bazı İslam âlimler astronominin yanı sıra yıldızların konumlarında bazı anlamlar çıkarma ilmi olarak bilinen astrolojiyi bir matematik ve tabiat olarak kabul etmiş, bir kısmı ise reddetmiştir. Her ne kadar astroloji pek çok düşünür tarafından reddedilip batıl bir uğraş olarak kabul edilse de gerek gizli ilim gerekse sembolizm temelinde varlığını daima sürdürmüştür.¹⁹⁵

Tarih boyunca Antik Yunan'dan Mısır'a, İrani kavimlerden Çin'e kadar bazı uygarlıklarda, burçlarınGinsan hayatı üzerinde etkili olduklarına dair bir inanış var ola

¹⁹¹ İsfehani, Ragıp, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, (Beyrut: Daru'l- Kalem, 1996), 41.

¹⁹² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, (Kahire: Daru'l-Mearif, tarih yok), 2: 57.

¹⁹³ Halis Albayrak, “*Kur'an'da İnsan Gayb İlişkisi*”, (İstanbul: Şule yayınları, 1993), 86.

¹⁹⁴ Tevfik Fehd, “İlm-i Ahkâm-ı Nücum”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yay., 2000), 22: 124.

¹⁹⁵ İlhan Kutluer, “Burç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,(İstanbul: TDV Yay., 1992), 6: 423.

gelmiştir. İslamiyet öncesi Arapların da Müneccimlikle uğraştıkları bilinmektedir. Himyer Kralları¹⁹⁶ doğum günlerini ve sahip oldukları burcun hangi gezegende neye işaret edeceğini bilmedikleri komutanları kullanmazlar ve herhangi bir işte çalıştırmazlardı. Hatta herhangi bir kabileye savaş açacakları vakit, burcu uygun düşen komutanı devletlerine uğur getirir diye kullanırlardı.¹⁹⁷

Tarihçi Mes'ûdî'nin aktardığına göre İslamiyet'in müneccimlikle uğraşmayı haram kıldığı, gaybı fesat ve bozuk yollarla öğrenme çabalarını yasaklamasına rağmen Müslümanlar zaman zaman ordularında bulundurdıkları müneccimin savaş için tayin ettiği güne göre tefeül yapmışlardır. Hatta bazı halife ve sultanlar büyük ve önemli işlerini müneccimlere danışmadan yapmazlardı.¹⁹⁸

İskenderiye Şehri Müslümanlar tarafından 641 tarihinde fethedilirken, şehir ilm-i nücüm gibi bir takım gizli ilimlerin merkezi konumundaydı. Şehirde sürekli müneccimlik yapanlar bulunur, birçok bölgeden hükümdar ve yöneticiler çöl ruhbanlarına gaybtan haber vermeleri için elçi göndermekteydiler. Bu durum Mısır'ın İslami fethinden sonra da varlığını sürdürmüş, bölgeye hâkim olan birçok hükümdarın talihî için bu ilme başvurulmuştur.¹⁹⁹ Bu durum el-Aynî tarafından Tatar için de uygulandığı görülmektedir.

Kanaatimize göre Mısır halkının İslamiyet'ten öncesine dayanan ilm-i nücüm uğraşları, Fâtımî halifelerinin saraylarında müneccimleri barındırması, el-Aynî'nin eserinde bu tür ilimleri referans göstererek Tatar için tahliller yapmaya teşvik etmiş ve sünnî inancın benimsendiği memlûk yönetiminde müneccimliğin hala belli bir düzeyde ilgi alanı oluşturduğunu göstermektedir. Kaynakların verdikleri malumata binaen Fâtımî Halifeleri gizli ilimlere büyük ilgi duydukları için müneccimlik Fâtımî döneminin sembollerinden biri haline gelmiş ve müneccimler sarayın ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. Öyle ki halifeleri ve komutanları bir savaşa başlamadan, bir şehri imar etmeden ve hatta anlaşmalar yapmadan önce onlara danışmışlardır.²⁰⁰

¹⁹⁶Hüseyn Algül, "Himyerîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay., 1998), 18: 62-63.

¹⁹⁷ ibn Sai'd el-Endülûsî, *Tabakâtu'l-Ümem*, (Beyrut: el-Matbaa'tu'l-Kasulikiyye, 1912), 16.

¹⁹⁸ el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb ve Me'adinu'l-Cevher*, (Beyrut, Daru'l-Fikr, 1973), 3: 50.

¹⁹⁹ En-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb*, (Kahire: el-Heye'tu'l-Emaneti'l-Mısriyyeti li'l-Kitab, 1992), 28: 57.

²⁰⁰ eş-Şirâzî, *el-Mecâlisu'l-Müeyyide*, Tahk. Mustafa Galib, (Beyrut: Daru'n-Neşri li't-Tevzi', 1974), 20.

Müneccimliğin Fâtımîlerdeki önemine ve ne düzeyde olduğuna dair kaynaklar ilginç olaylar aktarırlar; Cevher es-Sıkkîlî (ö.992)²⁰¹, Kahire şehrinin temellerini atmaya niyetlendiği gün müneccimleri toplayıp şehrin kazı temeli için kendilerinden yıldızlara göre talihli yeri ve zamanı aramalarını istedi. Müneccimler, ağaç ve kuru dalların arasına ipler sarkıtıp ziller bıraktılar. Temel atacak ustalara zillerin hareket ettiklerini gördüklerinde taş ve kiremitleri dizebileceklerini söyleyip uygun saati ve talihli yeri aramaya koyuldular. Ansızın bir karga, dikili ağaçlardan birine konmuş ve ziller çalmaya başlamış. Bunun üzerine ustalar şehrin temellerini atmaya başladılar. Durumu gören müneccimler; hayır! yörüngede olan Kahire değil diye bağırdılar. Yörüngede Mars gezegeni beklenmekteydi. Kahire Mars gezegeninin adıydı ve bundan dolayı şehre Kahire adı verildi.²⁰²

İslamiyet'ten önce birtakım canlıları ve olayları uğurlu ya da uğursuz görmek Arap yarımadasında yaygın bir inanıştı. İnsanlar arzi ve semavi olaylara birtakım anlamlar yüklüyorlar, hatta üzerlerine düşer ya da bir kötülüğe etki eder diye korkularından gök cisimlerine tapmaktaydılar. Buna benzer bir düşünce yansıması Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in vefatında görülmektedir. İbrahim'in vefatından sonra güneş tutulmuş, o esnada insanlar bu olayı Hz. Peygamberin oğlunun vefatına bağlamışlar, bunun üzerine Hz. Peygamber; *"Güneş ve Ay Allah'ın ayetlerinden iki ayettir, onlar hiç kimsenin ölümü ve hayatı için tutulmazlar! Siz onları gördüğünüz zaman Allah'a dua edin, tekbir getirin, namaz kılın ve sadaka verin."*²⁰³ Diyerek böyle bir düşüncenin yanlış olduğunu göstermiştir. Bu da göstermektedir ki İslam inancında Ay ve Güneşin yaratılma gayeleri ısı ve ışık vermekle beraber insanların hesap ve takvim tutma işlerine kolaylık sağlamaktır.

Aristo'nun *Sırru'l-Esrar* adlı eserinin İslam âlimleri, özellikle nasihatnâme ve siyasetnâme yazarları tarafından ilgi duyulması, içerisinde gizli ilimleri barındırmasının yanı sıra âlimlerin yazacakları eserlere kaynaklık etmesi ve bunun da en nihayetinde *"el-Acaib ve'l-Ğaraib"* denilen tuhaf ve ilginç bilgilerin saray halkı ve toplum için ilgi

²⁰¹ Fatimi devletine Mısır ve batı Afrika topraklarını kazandıran komutan ve devlet adamı. Ramazan Şeşen. "Cevher es-Sıkkîlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 456.

²⁰²el-Makrîzî, *İttiazu'l-Hünefa*, 1: 112.

²⁰³ Buhari, "Küsum", 88 (Hadis No. 1033); Müslim, "Küsum", 28 (Hadis No. 914).

çekici olmasından kaynaklanmaktadır.²⁰⁴ Bu bakımdan muhteviyatının tılsım, tıp, cifir, fizyonomi, astronomi gibi gizli ilimlerden bahsetmesinin yanı sıra İslam Dünyasında Muallim-i Evvel olarak tanınan meşhur filozof Aristoteles'in büyük fetihler yapmış talebesi Kral Büyük İskender'e nasihatlerini ihtiva etmesi de göz önünde bulundurulmalıdır.

3.3.4. Sultanın Yapması ve Kaçınması Gerekenler

Siyasetnâme ve nasihatnâme eserlerinin temelde üzerinde en çok durdukları dört değer vardır. Bunlar: Diyanet, Adalet, Emanet ve Meşverettir.²⁰⁵ Yazarımız el-Aynî de, bu gelenek içerisinde Sultan Tatar'a bu dört husus hakkında önemli tavsiyelerde bulunmaktadır. En basit anlamıyla nasihatnâmeler yazıldığı devrin sultanına veya devlet yöneticisine başta adalet olmak üzere ahlaki erdemleri dini referans göstererek pratik tavsiyelerle siyaset yapmasını salık verirler. Özellikle belirtmemiz gerekir ki nasihatnâme yazarlarının ilgili oldukları genellikle halifeler değil, emirler ve sultanlardır.²⁰⁶

el-Aynî, eserin bu başlığı altında Tatar'ın öfkeden uzak durup yumuşak huylu olmasını, cömertlik ve ihsanda bulunmasını, zorluklara karşı sabredip, şükretmeyi ve merhametli olmasını ayet, hadis, sahabe, hükümdar ve filozoflardan alıntı yaparak örneklerle açıklamıştır. Sultanın halkına karşı merhametli olması bağlamında dini hükümlerde kimsenin bir bağışlama hakkının olmadığını belirten el-Aynî, Suçlar konusunda halka çok iyi davranılıp cezadan emin hissettirdiğinde suçun büyük de olsa halkın onu işlemekten çekinmeyeceğini, eğer aşırı korku ortamı olursa bu sefer halkın en sonunda suç küçük de olsa onun işlemeye zorlanacağını ifade ederek orta yolu tutmasını salık verir.

Halkın, şikâyetleri ve sıkıntıları için sultanın kendi huzuruna ve hâcibin yanına girmelerinin kolay bir şekilde olmasını belirten el-Aynî, adalet müessesinin işlek

²⁰⁴ Samira Kortantamer, "Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslup Unsuru: el-Acaib ve'l-Garaib", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 9(1), 87. Memlûk tarihçileri "el-Acaib ve'l-Garaib" üslubunu barındıran eserlerin yanı sıra memlûkler döneminde çokça telif edilen tarih kitaplarının varlığını dönemin kültürel hayatı içerisinde bir ihtiyaca binaen günümüz gazetelerin yaptığı işleve benzeterek buna "Medyatik Tarihçilik" adını vermektedirler. Bkz. Fatih Yahya Ayaz, "Memlûk Tarih Yazıcılığına Dair", *Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu*, (Ankara, 2017), 251.

²⁰⁵ Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Siyasetname". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay., 2009,) 37: 304-306.

²⁰⁶ Patricia Crone, *Ortaçağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce*, Çev. Hakan Köni. (İstanbul: Kapı Yayınları, 2002), 229.

olmasını, sultanın halkıyla hemhal olup kapısını onlara açmasına bağlar. Bu bağlamda birçok hadis getiren el-Aynî, sultanın halkını gözetlemesini, aldatmamasını ve onları emniyette tutması gerektiğine, aksi takdirde hadislerde ifade edilen Allah'ın rahmet kapısının kendisine kapanacağını söylemektedir. Buna benzer bir ifadeyi *Nasîhati'l-Mülûk* kitabında değinen Gazali, emaneti idarecinin yapmakla sorumlu olduğu işleri tastamam yapmak olarak ifade eder ve işi yapmaya gücü yetip de bundan imtina eden kişiyi işine ihanet etmiş olarak değerlendirir.²⁰⁷

Şüphesiz ki hak ve adalet kavramları nasihatnâmelerde en çok değinilen kavram ikilidir. Esasında bu çalışmalarda sultanın adaletin kaynağı olarak görülmesi bir bakıma onun adaletsizliğin de bizatihi kaynağı olabileceği ihtimalindedir. Ülkesinde adaleti ve huzuru sağlayamayan bir yönetici, iktidarını halkının isyanına ve başkaldırmasına karşı koruma ihtiyacı hissedecektir. Dolayısıyla nasihatnâme türü eserlerde sultanlara adaletli olmasını tavsiye etmek son tahlilde halkın menfaatinden ziyade sultanın iktidar istikrarına yöneliktir.

Gazali de el-Aynî'nin ifade ettiği gibi bir ülkenin bayındır, toplumun güven huzur ve ferahlık içerisinde olmasının o ülke halkının başarısıyla değil, hükümdarının adaletli olmasına bağlamaktadır.²⁰⁸

Genel olarak nasihatnâmetürü eserlerin ana gayesi iki dünya saadetine vesile olan Adalet ve Hakkaniyet erdemlerini yaşantının bir parçası haline getirmektir. Ülkeyi adaletle yöneterek yeryüzü mamur kılınır, halkın itaat etmesi ise ancak adaletle mümkündür.²⁰⁹

Adaletin ne kadar önemli olduğuna dair Kisra'nın başından geçen bir kıssayı anlatarak, sultanın halkın malına göz dikmesi sonucu bereketin kesildiğine ve halkın zor durumda kalacağını belirtmiştir. Adaletin en güçlü ordu, emniyetin en rahat yaşam olduğunu belirten el-Aynî, adaletin Allah'ın yeryüzündeki terazisi olduğunu vurgulamakta, adaletli olduktan sonra Allah'ın ona her türlü kolaylığı sağlayacağına değinmektedir. Ayrıca dini sığınak, adaleti de kılıcı yapmasını belirterek tüm kötülüklerden kurtulacağını ve her istediğine nail olacağını söylemektedir.

²⁰⁷ Gazzalî, *et-Tibru'l-Mesbûk fi Nasîhati'l-Mülûk*, Tahk. Ahmed Şemseddin, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988), 47.

²⁰⁸ Gazzalî, *et-Tibru'l-Mesbûk*, 52.

²⁰⁹el-Bedevî, *Usulu'l-Yunânî*, 125.

3.3.5. Özel İşlerini ve Halkın İdaresini Havale Ettiği Kişiler

el-Aynî, sultana görevlere atayacağı kişilerin hallerini atamadan önce ve atadıktan sonra denetlemesi gerektiğinin önemine değinir. Özellikle bu görevlilerin halk tarafından kendilerine verilen hediyeler karşısında sakıncalarını, “*hediyenin kör ve sağır yapar*” vecizesiyle uyarılmaktadır.

Hükümdarın yanında mutlaka bulunması gereken bir salih vezirinin de yine sultan için kaçınılmaz gören el-Aynî, Hz. Musa'nın Allah'tan kendisi için kardeşini bir yardımcı/vezir tayin etmesini örnek göstererek bir peygamberin bile vezirsiz duramayacağını, dolayısıyla sultanın da bir vezirinin bulunma önemine değinir. Vezirin yönetimdeki etkisine vurgu yapan el-Aynî, sultanı doktora, halkı hastaya ve vezirleri de doktor ile hasta arasındaki elçiye benzeterek, elçinin yalan sözlü olma durumunda tedavinin fasit olacağını ifade ederek halkın ve sultanın selameti için sağlam vezirin ehemmiyetini belirtmektedir.

Atamalarda işi ehliyete bağlayan el-Aynî, Hz. Peygamberin “*İş, ehli olmayana bırakıldığı zaman kıyameti bekle.*” Hadisini bir uyarı olarak zikretmiştir. Bu anlamda çocukların emirliğinden, kadınların liderliğinden Allah'a sığınırım diye bir şiirin manasına yakın bir cümleyi daha önce aktarmasına rağmen burada tekrar bu konuya değinmesi kanaatimize göre önceki sultanın oğlu ve karısı hakkında dikkatli olmasına işaretle bulunarak tahtın Tatar'ın hakkı olduğunu farklı bir surette belirtmeye çalışmıştır.

el-Aynî, sultanın idari, siyasi ve askeri gibi makamlara atama yaparken gözetmesi gerektiğini söylediği hususlar için şöyle demektedir: “*Hükümdar, ülkede kendisinden daha faziletli bulunan birini göreve atamaz. Zira hadiste vürut edilmiş ki; Kim bunu yaparsa şüphesiz Allah'a ve Resulüne ihanet etmiştir. Hükümdarlığın yok oluşuna neden olan özelliklerden biri de alçak kişileri büyük işlerde görevlendirip fazilet sahiplerini mahrum bırakmaktır.*”²¹⁰Bu konu hakkında ibn Tağrıberdî, Tatar'ın Kemaleddin Muhammed b. el-Barzî'yi *Nezâretu'l-Ceyş*²¹¹ görevinden azledip yerine savaş stratejisini bilmeyen Zeynüddin Abdülbâsıt'i tayin etmesinden sonra görevinde

²¹⁰ el-Aynî, *er-Ravdatu'z-Zahire*, 31.

²¹¹ Ordunun hareket ve toplanması ile ilgili karar alan komutan. Muhammed Ahmet Dehman, *Mu'cemu'l-Elfâzi't-Tarihîyyetu fi Asri'l-Memlûki*, (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1990), 149.

başarısız olmasına karşı şu yorumda bulunur: “*Peki o halde yayı, ok atmasını bilmeyene veren de kim?*”²¹²

el-Aynî, sultanın yapacağı atamalarında seçeceği şahsiyetlerin kişiliğine dikkat etmesi gerektiğine vurgu yaparak; takvalı, bilgili, zeki, cesur, sapık mezhepli, isyancı gibilerine karşı uyarmaktadır. Çünkü sultanın atadığı bu kişilerden dolayı halk kendisine sitem ve itaplarda bulunur ki bu durum onun heybetini düşürecek bir durumdur.

el-Aynî'nin belirttiği gibi Emevî hanedanı erken dönemde yıkılmaktan kurtulamamıştır. Çünkü kendileri dünyanın keyiflerinde sefa sürmüşler ve devlet yönetimini başkalarına havale etmişlerdir. Ehil olmayan bu kişiler kendi çıkarları için halka zulmetmiş, mallarını ellerinden almış, devlet hazinesini saçıp savurduktan sonra askere ödenecek para kalmadığı için ordu emir dinlemez olmuş ve böylece merkezi otorite zayıflamıştır.²¹³

Atamalar hususunda bir başka önemli meseleye parmak basan el-Aynî, rüşvetin tehlikesine ve bu işi yapanın Allah tarafından lanetlenmiş olduğunu belirterek uyarmaktadır. Özellikle ehliyetsiz kişilerin devlet yönetiminde bulunmasına dikkat çeken el-Aynî, Emevîler örneğini vererek Emevî hilafetinin yıkılma nedenini küçük kişileri büyük işlere atamalarına bağlayarak ehliyetin önemine değinmektedir. Bu tarz örneklerin getirilmesinde el-Aynî'nin içinde bulunduğu dönemin şartlarında iktidar için temel kaygının istikrarı elde tutma endişesi olduğunu gösterir.

İktidarda meşverete de değinen el-Aynî, sultanın meclisinde âlimleri eksik tutmamasını söyleyerek önceki hükümdarların, âlimleri ziyaret edip görüşlerini aldığından bahsetmektedir.

İslam'ın çadır, hükümdarın direk ve âlimlerin çadırın kazığı olduğunu belirten el-Aynî, kazığın kayma durumunda ne direğin ne de çadırın kalacağını ifade ederek din devlet ilişkisinde ulema –ümera ilişkisinin; bir yapının yapı taşları olduklarına ve yapının temeli oldukları için birbirilerine nasıl kenetlenmiş olduklarına değinir. Bu ifadesine benzer olarak din ve devletin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu ifade eden Nizamülmülk, birinin yardımı olmadan diğerinin ayakta durabilmesinin imkânsız

²¹² İbn Tağrıberdî, *el-Menhelu's-Sâfi*, 6: 403.

²¹³ Patricia Crone, *Ortaçağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce*, s. 239.

olduğuna değinerek dinin temel, devletin ise temeli koruyan bir askere benzetmektedir.²¹⁴

Esasında yukarıdaki örnekten de hareketle “*Din-devlet kardeştir*” deyişi Siyasetnâme eserlerinde sıklıkla vurgulanan bir kavramdır. Şeriat ile hukuki doktrinleri bulunan din yapısının bir yönetime, dolayısıyla devlet gücüne muhtaç olduğu aşikârdır. Bu bağlamda devletsiz bir dinin hamisi olmayacağından, dini hükümleri icra edebilecek bir gücün varlığı zorunludur. Bu anlamda din-devlet kardeşliği çoğu zaman devletin, dini kontrol altında tutması hatta tarihi tecrübe göz önüne alınırsa dinin devlet tarafından bir meşruiyet aracı olarak kullanıldığı ve olsa olsa bu durumun ikiz kardeşten daha çok bir üvey kardeş ilişkisine benzetilmesi daha doğru olacaktır.²¹⁵

el-Aynî’ye göre halkın ve iktidarın selameti için sultanın sakınması gereken bir diğer hususun ise sultanın iftiracılara kulak asmaması, birine ait bir sözü başka bir kimseden duyup itimat etmemesidir. Bu konunun ehemmiyetine dair “*Daima kusur arayıp kınayan, durmadan laf götürüp getirene uyma*”²¹⁶ ayetini serdederek iftiranın sultana ulaşmasının sonucunun ölüm olduğunu belirtir. Dedikodu ve iftiralar yüzünden nice kanların dökölüp, mal ve namusun heder olduğunu, sultanın saadeti arzulamayı istiyorsa bu tür kişilerden uzak durmasını söylemektedir.

Beytü’l-Mal hakkında da sultana öğütler veren el-Aynî, önceki hükümdarlar gibi malı haram helal demeden toplayıp hazine yapmaması, malı harcanması gereken hayır yerlerinde kullanmasını özellikle belirttikten sonra böyle yapan hükümdarların dünyada zulüm ismini, ahirette de azabı hak ettiklerinin altını çizmektedir. İslam tarihinde el-Aynî’nin uyardığı konuyla ilgili birçok örnek bulmak mümkündür. Örneğin, Hz. Ömer, atadığı bazı valilerin hangi yollarla kazandıklarını belirtemeyenlerin mallarını müsadere etmiş ve hazineye aktarmıştır. Yine adaletiyle nam salmış Halife Ömer b. Abdülaziz de, halife olunca babasından kendisine miras kalan malları hazineye devretmiş ve eski

²¹⁴ Nizâm’ül-Mülk, *Siyasetname*, s.78. Aynı cümlelere siyasetnelere büyük oranda kaynaklık etmiş olan İran Sanasî hükümdarı Erdeşir’in (? - ö. 240) vasiyetinde rastlanır: “*Ođlum din ve saltanat kardeşirler, kükümdar bunlar olmadan yapamaz. Çünkü din, saltanatın temeli; saltanat da dinin bekçisidir. Eğer saltanatın temeli yoksa yıkılmaya, bekçisi yoksa yok olmaya mahkûmdur.*” ibn Abd-i Rabbih’il-Endülüsî, *el-’Ikdu’l-Ferid*, (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, , h. 1404), 1: 23.

²¹⁵ Erwin Rosenthal, *Ortaçağ’da İslam Siyaset Düşüncesi*, s. 60.

²¹⁶ Kalem 68/10-11.

halifeler tarafından işletilmek üzere verilen malları geri almıştır.²¹⁷ Emevîler zamanında müsadere uygulamaları bir tehdit aracına dönüşmüş ve yönetime karşı gelen ya da tehlike arz edebilecek kişiler ortadan kaldırılarak mirası müsadere edilmiştir. Özellikle Hz. Muaviye döneminde valilere tanınan ayrıcalık ve istedikleri yüksek maaşı alma belli bir zaman sonrasında ülke istikrarını çöküntüye uğratmış ve bunun önüne geçmek isteyen halifeler bu valileri azlederek müsadere etmişlerdir. Ayrıca halktan alınan vergileri memurların hesap defterlerinde oynama yaparak zimmete para geçirmeleri ve halifenin de belki haberi olmadan zorla para toplayıp bu mallara el koyabiliyorlardı.²¹⁸

Abbâsîlerde de sistematik bir şekilde bürünen müsadere usulü halifelerin özel hazinesi durumuna gelmiştir. Örneğin; Halife Mansur'un (754-775) cezalar ve müsaderelerden oluşan bir hazinesi bulunur ve buradaki mal ve paralara bakmakla bir görevli bulunurdu.²¹⁹ Bu duruma el-Aynî devletin hazinesinden ayrı olarak kişiye özel olarak bir Beytu'l-Mal tabiri kullanması kanaatimize göre böyle yapanların devletin asıl sahipleriymiş gibi davrandıklarını, bu mallarda ümmetin de hakkının göz ardı ettiklerine değinmek istemiştir.

el-Aynî'nin tüm tavsiyelerinin temelinde Tatar için dindar bir hükümdar kimlik oluşturma çabası gözden kaçmayan bir durumdur. O, Harun Reşid gibi halifelerin bir sene hac, bir sene gazve yaptığını aktararak, sultanın da dindar biri olmasını istemektedir. Nitekim eserinde bunu sadaka verme, iyilikte bulunma gibi tavsiyeleriyle tekrarlamaktadır. el-Maverdî de nasihatnâmesinde bir ülkenin refahını hükümdarın hevadan uzak durarak samimiyetle dine uymakla izah ederken ülkenin yok olmasını ise idarecilerin dine sırt çevirip dünya zevklerine dalmalarına bağlamaktadır.²²⁰

Hükümdarın karar vereceği bir meselede içtihat etmesi gerektiğine değinen el-Aynî, kararın kendisine zor veya karışık gelmesi halinde bir âlime danışmasını salık verir. Bununla beraber ilim sevgisi ve talebine de bağlılık göstermesi gerektiğini Hz. Peygamberin "*Rabbim ilmimi arttır.*"²²¹ Duasıyla pekiştirerek insanlar arasında ilme en

²¹⁷ Vehbe Tefvik, *et-Tedabiru'z-Zecriyyetu ve'l-Vikâiyyetu fi't-Teşri'i'l-İslami ve Üslûbu Tatbikiha*, (Riyad: Daru'l-Liva, 1981), 208-209.

²¹⁸ Esra Çıplak, *Burcî Memlûkler Döneminde Müsâdere (1382-1517)*, (Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE, 2015), s. 27.

²¹⁹ Esra Çıplak, *Burcî Memlûkler Döneminde Müsâdere*, s.28.

²²⁰ el-Mâverdî, Ebu'l- Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri, *Nasihatu'l-Müluk*, Tahk. Muhammed Hızır. (Küveyt: Mektebetü'l- Fellah, 1983), 68.

²²¹ Tirmîzî, "Kitabu'd-Deavat", 8(Hadis No. 3599); ibn Mâce, "Mukaddime", (Hadis No. 251).

layık olanların hocalar ve hükümdarlar olduğunu, çünkü bu ikisinden doğacak hatanın çok kötü olacağını belirtmektedir.

Memlûkler devletinde tahsildarlık görevinde bulunan el-Aynî vergiler hususunda Tatar'a, Raşid halifeler ve bazı adil hükümdarların zamanında olmayıp, vergi toplayanların hükümdara ruhsat verdirerek insanların mallarını batıl yolla yedikleri ceza veya gümrük vergisi gibi tahsil edilen malların haram ve yasak olduğunu, bu vergiyi alan kişinin Allah'a ve resulüne karşı geldiğini, bunu helal görenin ise küfre düştüğünün altını çizerek bu tür vergilerin özellikle Mısır'da Kıptiler tarafından uygulandığını ve bunu sultanlara güzel gösterilip halkın mallarını yediklerini belirtmektedir.

Zulmün sosyal hayatı felç ettiğine bir kez daha değinen el-Aynî, özellikle Kıptilerin miraslar hakkında sergiledikleri, ölünün geride bıraktığı malları zorla yağma etmeleri ve mirasçıyı mahrum ettikleri hususunda sultanı uyararak bu tür mallarla ilgilenen dindar ve adaletli birinin atanmasını zorunlu görmektedir. Durum o kadar vahim hale gelmiştir ki el-Aynî'ye göre düşmanların bile razı olmayacağı işler dönmekte, nerede kaldı ki İslam beldesindeki Müslüman halkın durumu diyerek hayıflanmaktadır.

el-Aynî, Tatar'ın sultan olmasından dolayı insanların sevinç gösterisinde bulunup kutlamalar yaptıklarını şöyle tasvir etmektedir: *“Bu hengâmede dualar yükselip her taraftan haykırış sesleri geldi. Allah Teâlâ'nın kendilerine adalet ve insaf ile bakması, ayrıca aralarındaki zulüm ile zorbalığı kaldırmak için gönderdiği bir hükümdara şükranlığı ifade etmek için o an insanlar sanki Arafat'ta lebbeyk diyen hacılar gibiydiler. Bütün halk bu yüce hayra ve büyük lütfâ karşı birbirlerini müjdeleyip neşe ve mutlulukla şükrederlerken bu hükümdara da sultanlığı için devamlılık ve huzur duasında bulundular.”* ... *“Mısır yurdunun halkı sevinç ve neşe içinde oldu. Sokaklar ve duvarlar süslenip her şehri ve köyü kapsayan bu nimet ve yardım için Allah'a şükrettiler. Bütün meclislerde dua sesleri yükseldi ve Allah'ın onlardan üzüntü ve tasayı giderdiği için bu günde mutluluk gözyaşlarını akıttılar.”*²²²

Kuşkusuz Tatar'ın sultan olduğunu işiten insanların hacılar gibi yüksek sesle kutlama tasvirini yapan el-Aynî'nin sözlerinde bariz bir abartıyla karşılaşmaktayız. Nitekim insanlar, özellikle de dönemin Memlûk devletinde peş peşe vuku bulan açlık,

²²² el-Aynî, *er-Ravdatu'z-Zahir*, 39.

veba ve pahalılık gibi afetlere maruz kalmışlardı. Ayrıca Memlûk emirlerinin başa geçmek için kendi aralarındaki iç savaşlar halkı bezdirmiş bir kerteye getirmişti. Dolayısıyla Tatar'ın başa geçip iktidar değişiminin yaşanmasını halkın günlük ihtiyaçlarını karşılama dertleri kadar önem verdiklerini söylemek zor olmaktadır. Nitekim Mısır'ın sosyal-ekonomik durumunu anlatan el-Makrîzî'nin *es-Süluk* ve ibn Hacer'in *İnba'u'l-Gumr* adlı eserleri konu olarak genellikle Mısır ülkesinin maruz kaldığı açlık, taun gibi musibetleri anlatma noktasında önemlidir.

el-Aynî'nin çocukluk ve yetişkinlik dönemleriyle ilgili tespit edebildiğimiz kıtlık ve açlık boyutu olarak; Tatar'ın tahta geçmesinden dört yıl önce (h.819/1416) Sultan el-Müeyyed zamanında muhtesiblik görevine atanan el-Aynî, Müeyyed tarafından bu işe en layık kişi olduğu için atanmış. el-Aynîde o zaman vukuu bulan açlık ve kıtlık ile çarşı pazarda meydana gelen aldatma ve hileleri, hatta fırınlarda meydana gelen hırsızlık ve yağmayı halkın çoğunun muhtesibin sorumsuzluğundan dolayı meydana geldiği yaygarasından dolayı, bu zamanda muhtesiblik görevinin zorluğu düşüncesiyle, sultanın kendisini mazur görmesini rica ederek, teklif ettiği görevi almak istememiştir fakat Müeyyed ısrarla; Sen bu zahmete katlan, ben sana yardım ederim, diyerek el-Aynî'yi ikna etmiştir. el-Aynî, göreve başladıktan sonra da halkın tek bir ekmek için fırınlarda mücadele ettikleri hatta kavga ettiklerini, üstelik bunca çabadan sonra da tek bir parça ekmek dahi almayı perişan olduklarını, ayrıca çocuklarıyla halkın tamamını deniz kıyısındaki gemilere buğday almak için hücum etmelerini önlemenin mümkün olmadığını bizzat gözleriyle şahit olunca muhtesiblik görevini yürütmenin imkânsız olduğunu anlamış ve bu görevden tiksiniştir.²²³

el-Aynî h.777/1376 yılı olaylarıyla ilgili olarak “*Şam ve Halep'te özellikle bölgenin Antep gibi yerlerinde kıtlık meydana geldi. Öyle ki insanlar kedi, köpek ve kan yemeye başladılar. Kendi gözümle eşek ve köpek yiyenleri, mezbahada dökülmüş kanı alıp ateşle kızartıp yiyeni gördüm*” demektedir.²²⁴ Yine Mısır ve etrafında tespit edebildiğimiz veba salgını ve yüksek enflasyon artışı ile ilgili olarak kaynaklar Şeyh el-Müeyyed'in on yıllık sultanlığında yedi yıl süren bir veba salgını yaşandığını belirtmektedirler.

²²³ Talat Sakallı, *Bedruddin el-Aynî; Hayat, Eserleri ve İlmi Şahsiyeti*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), s. 32; el-Aynî, *'İkd'ul-Cumân*, Ktp, nr. 2396.

²²⁴ Matuk, *el-Aynî Hayatuhu ve Eseruhu*, 56.

Kaynaklarda Mısır coğrafyasında yüzyıllardır varlığını sürdüren ve ara sıra şiddetini bariz bir şekilde ortaya koyan yaygın veba salgınlarına değinilmektedir. Biz sadece el-Müeyyed dönemiyle ilgili olarak yaşananlara kısaca temas etmek istiyoruz şöyle ki; 815/1412 yılında taun Mısır'da baş göstermiş ve bu yılda günde yaklaşık 120 kişinin vefatıyla beraber yüksek enflasyon ortaya çıkmıştır.²²⁵ H. 816/1413 yılında tekrar ortaya çıkan veba salgını Mısır'ın tüm şehirlerine yayılmış ölümlere ve büyük çapta fiyat yükselmesine sebep olmuştur.²²⁶ H. 818/1415 de yaşanan veba önceki sene gibi ölümler ve enflasyon seviyesi artmıştır.²²⁷ H. 819/1416 yılında Kahire'de vebadan dolayı büyük bir felaket meydana gelmiş ve günde 300 ila 400 arası insan yaşamını yitirmiştir.²²⁸ H.820/1417'de veba salgını İskenderiye ve Dimyat şehirlerine yayılarak ölümlere sebep olmuştur.²²⁹ H. 822/1419'da Taun Mısır'da yayılmış, muhtelif yerlerinde ve zamanda yollarda ve kuytu köşedekiler hariç kayıtlarda günde doksan, yüz artarak yıl içinde 8012 kişinin ölümüne sebep olmuştur.²³⁰ H.823/1420'de veba salgını İskenderiye şehrinde ve etrafında artış göstermiş ve sultan ise sadece kadınların türbeleri ziyaret etmelerine yasaklama kararını alabilmiştir.

Tatar'ın 3 aylık hükümdarlığıyla ilgili ciddi bir veba görülmezken kendisinden sonra tahta geçen el-Eşref Barsbay'ın (1422-1437) sultanlığının ikinci yılında Mısır'ın Dimyat şehrinde ortaya çıkan vebadan dolayı özellikle yüzlerce çocuk ve köle hayatını kaybetmiştir.²³¹ Kaynaklarda Bu tarihlerden sonra hemen hemen her sultanın devrinde iki yılda bir veba salgını ortaya çıkmış olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla Tatarın sultan olmasından önce ve sonrasında andığımız gibi taun, açlık, kıtlık, yüksek enflasyon gibi sıkıntılar varken el-Aynî'nin ifade ettiği bir sevinç göstergesini kutlamak, Tatar'ın yakın çevresi hariç tutulursa abartı olarak görülmektedir.

Ülkenin ileri gelen kişilerin Tatar için toplandığı meclisin Dımaşk'ta olmasını genellikle halifeye biatin bu şehirde olduğunu söyleyen el-Aynî, ilk üç halifeden sonrakilere yapılan biatlerin sadece Şam bölgesinde gerçekleştiğini belirtir. Şam'da

²²⁵ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, 4: 227; ibn Hâcer, *İnbâu'l-Gumr*, 2: 360.

²²⁶ ibn Hâcer, *İnbâu'l-Gumr*, 2: 57.

²²⁷ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, 4: 310.

²²⁸ ibn Hâcer, *İnbâu'l-Gumr*, 3: 87.

²²⁹ ibn Hâcer, *İnbâu'l-Gumr*, 3: 116.

²³⁰ ibn Hâcer, *İnbâu'l-Gumr*, 3: 191; es-Sayrafi, *Nüzhetu'n-Nüfûs*, 2: 442.

²³¹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, 4: 275.

yapılan ilk halife biatinin Hz. Muaviye için toplandığından yola çıkarak Hz. Muaviye ve Tatar arasında ilginç bir benzetme yolunu tutmaktadır. Buna göre Hz. Muaviye'nin kırk yıl süren hükümdarlığının yirmi yılı emirlik/valilik, diğer yirmi yılı ise halifelik dönemidir.

el-Aynî'ye göre Hz. Muaviye bu bölgede ilk halife olduğu ve Tatar'ın da Dımaşk'ta sultan olan Türklerin ilki olmasını Allah'tan Tatar için Hz. Muaviye gibi uzun süren bir saltanat temennisinde bulunmaktadır. Burada dikkatimizi çeken bir hususu belirtmekte fayda görmekteyiz. el-Aynî, İlk üç halifeden bahsetmekte fakat dördüncü halifenin hilafet akdinin nerede olduğundan bahsetmemektedir. Kanaatimize göre Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasında vuku bulan hilafet mücadelesinde Müslümanların Hz. Ali'ye Hz. Muaviye'den önce Medine'de biat ettiğini pekâlâ iyi bilen tarihçimiz, Tatar ile Hz. Muaviye'nin Şam bölgesinde biat edilmesine benzer birtakım özelliklerinin aynı olduğunu düşündüğünden, Tatar için yaptığı uzun süren hükümlerlik temennisinin sahil olmasına bağılı olarak Hz. Muaviye'ye niçin ve nasıl Şam'da biat edildiğinden bahsetmemiştir.

Bununla da yetinmeyen el-Aynî, Emevî hilafetinin Abbâsîlere göre bütün Müslüman bölge ve şehirleri kapsadığını belirttikten sonra Abbâsîlerin batı bölgeleri ile Mısır, Şam, Hicaz gibi yerlerin yönetimini Fâtımîlere kaptırdığı için Emevîlerden daha az bölgeyi yönettiklerine değinmektedir. Emevî ve Abbâsî devletlerini mukayese eden el-Aynî'nin niçin bu delillendirmeye başvurduğunu bilmemekle beraber Emevîlerin batıda Endülüs, kuzeyde Anadolu toprakları, doğuda ise Hindistan'ın ortalarına kadar fetihler gerçekleştirdikleri tarihçe malumdur. Emevîlerden hilafeti devralan Abbâsîlerin bir takım isyanlar ve kargaşalarla başa çıkmaları el-Aynî'nin de belirttiği gibi merkezi otoritenin zayıflığıyla devletçikler ortaya çıkmış ve Emevîler kadar geniş bir bölgeye sahip olamamışlardır fakat kanaatimize göre sırf Hz. Muaviye'ye Şam'da biat edilmesini Tatar ile kıyaslama örneğinden hareketle böyle bir yorumun yapılması Emevîlerin (661-750) sadece 90 yıl hüküm sürmelerini, Abbâsîlerin (750-1258) ise 508 yıl hüküm sürmelerini tarihçimizin zikretmesine mani olmuştur. Kaldı ki Tatar'ın Tahta geçtiği vakitte halkı Müslüman olan her bölgede mutlaka bir Müslüman hükümdar bulunduğu ve Abbâsî hilafetinin hüküm sürdüğü zamandan daha çok devletin, Memlûk Devletinin zamanında görülmektedir.

Eserinde Tatar'ın sultan olmasında sadece ince kavrayış sahibi kimselerin anlayabileceği bir sırrın varlığından bahseden el-Aynî, bu sırrı, Eyyûbilerin ardından Şam'da olduğu halde Mısır'a sahip olmuş hiçbir Türk sultanının Şam'ı kontrolü altında tutamadığını belirterek bu durumun Allah'ın onun için istediği hayır, uğur ve berekete yormaktadır. Tarihi seyir içerisinde el-Aynî'nin değinmek istediği gibi Şam bölgesi Memlûk dönemi için istikrarın sağlanmasında önemli bir konumdadır. Bu bölgeye yapılan ilk harekât Memlûk Sultanı Kutuz'un, Ayn-i Câlût Savaşı'nda Moğolları yenerek (658/1260) Dımaşk'ı ve Suriye'nin büyük bir kısmını kurtarmasıyla başlamıştır. Bundan sonra bölge Memlûk dönemi boyunca başkent Kahire'ye tabi olmuştur. Kutuz'dan sonra başa geçen ve bölgeyi kontrolü altında tutmak isteyen Sultan I. Baybars, Dımaşk'a bir saltanat naibi ve kaleye de bir emir tayin ederek şehirde Memlûk idaresini güçlendirmiştir. Bu karara göre makam itibariyle bölgedeki naiblerin üstünde olan Dımaşk saltanat naibi Suriye'de ki diğer naiblerden sorumluydu. Memlûk döneminde Dımaşk'ta ikili bir yönetim kuruldu. Kahire'deki iktidar değişiklikleri esnasında isyan etme potansiyeli yüksek olan Dımaşk saltanat naibi, merkeze bağlı kale naibi vasıtasıyla kontrol altında tutuluyordu. Buna rağmen Dımaşk, Memlûkler döneminde pek çok isyana sahne oldu. Sultan değişiminde veya yönetimin zayıflığında naibler kendilerini sultan ilan etmek için başkaldırmışlardır.²³²

Örneğin Sultan Berkûk, Dımaşk ve Halep emirlerinin isyanlarını bastırmak için Suriye'ye beş sefer düzenlemiştir.²³³ Ferec b. Berkûk'a bu bölgede başkaldıran Şeyh el-Mahmud'i de diğer sultanlar gibi Dımaşk, Halep naipleriyle sürekli uğraşmıştır. Bu bölgeler Memlûk tarihi boyunca sürekli yönetime karşı isyan içerisinde olmuşlardır. Hatta isyanı bastıran sultan buralara yeni naipler atasa da belli bir süre sonra gücü elde ettikten sonra başkaldırıya geçmişlerdir. Daha önce de zikrettiğimiz gibi Tatar, tahtı ele geçirince yaptığı ilk icraat Dımaşk ve Halep naiplerini etkisiz hale getirmek olmuştur. Onlardan biri de Memlûk Devletinde birçok idari vazifede bulunmuş olan Çakmak el-ErgunŞavi'dir. Şeyh Müeeyyed'in saltanatında uzun süre devatdarlık yapmış, sonra Müeeyyed onu 1419'da Dımaşk naipliğine getirmiştir. Şeyh Müeeyyed'in vefatından

²³² Cengiz Tomar, "Şam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yay., 2010), 38: 311-315.

²³³ Esra Çıplak, *el-Melik en-Nasır Ferec b. Berkûk Devri Memlûk Sultanlığı (791-815/1399-1412)*, (Yüksek Lisans Tezi), **Gazi Üniversitesi SBE**, 2005), s.23-53.

sonra tahtı ele geçirmek istemişse de Tatar tarafından Dımaşk'ta yakalanıp öldürülmüştür.²³⁴

el-Aynî'nin Tatar'ın hükümdarlığını meşrulaştırmak için getirmiş olduğu bir başka delil ise hesap ehlinin ve astrologların tarihlerle ilgili söyledikleridir. Nitekim kendisi bu konuyu şöyle belirtir: “*Sultan oluşu hesap ehlinin hemfikir oldukları bir anda gerçekleşmesi efendimiz sultanın -Allah hükümdarlığını ebedi kılsın- afiyet, emniyet ve huzurla beraber uzun günler süreceğini, insanlar arasında adaletin ortaya çıkmasını, zulmün ve zorbalığın bu hükümdarın bereketiyle söneceğini gösterir.*”²³⁵ Gel gelelim tarihçilerin görüş birliğiyle biliyoruz ki Tatar'ın hükümdarlığı sadece doksan dört gün sürmüştür.²³⁶ Tarihçilerin Tatar'ın ölümü hakkında iki görüşü bulunmaktadır. Bazılarına göre suikasta uğramaktan korktuğu için hiç çıkarmadığı zırhı karın bölgesinde yaralanmaya sebebiyet vermiş ve yarası ağırlaşarak vefat etmiştir.²³⁷ Bazılarına göre ise Sultan Müeyyed'in ölümünden sonra dul kalan eşi Saadat Hatun ile evlenen Tatar, cinsel ilişkiden sonra karısı Saadat Hatun, oğlunu tahtan indirdiği için onu zehirli bir mendille zehirlemiş olduğu görüşüdür.²³⁸ Görüldüğü gibi olaylar el-Aynî'nin tersine gerçekleşmiştir. Tatar'ın hükümdarlığı uzamamış, aksine Memlûk tarihinde en kısa süreli sultanlardan biri olarak kalmıştır. Üstelik ister suikasta uğrar korkusuyla hiç çıkarmadığı zırhı veya uğradığı zehirden şifayap olamaması temenni edilenin aksine onu kısa sürede ölümün pençesine bırakmıştır.

3.3.6. Tatar İçin Kullanılan Meşruiyet Otoriteleri

el-Aynî, Tatar'ın meşru ve hükümdarlığa layık bir sultan olduğunu kanıtlamak için hemen hemen her delili ve bilgiyi bir meşrulaştırma aracı olarak kullandığı görülmektedir. Bu meşru kılma çabalarından biri de otorite ve yönetime bağlı iddia edilen söylemlerdir. el-Aynî, aşağıda kısaca açıklamalarını vermekle iktifa ettiğimiz otorite anlayışlarını Tatar için eserde kullanmıştır:

- ✓ Dinsel Otorite
- ✓ Geleneksel otorite

²³⁴ es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmî*, 3: 74.

²³⁵ el-Aynî, *er-Ravdatu'z-Zahir*, 39.

²³⁶ el-Makrîzî, *es-Sulûk*, 4: 589; ibn Tağrıberdi, *el-Menhelu's-Sâfi*, 6: 404

²³⁷ ibn Tağrıberdi, *en-Nucümü'z-Zâhire*, 14: 169.

²³⁸ ibn İyas, *Bedâi'u'z-Zuhûr*, 2: 73.

- ✓ Karizmatik Otorite
- ✓ Patrimonyal Otorite

3.3.6.1. Dinsel Otorite

Tarihi süreçte bazı medeniyetlerde hükümdarların dini ve dünyevi otoriteyi elinde tutan bir kişi oldukları görülmektedir. Tipik örneğini Mısır kralları ve Roma imparatorlarında gördüğümüz bu otoritede pek çok hükümdara tanrıyı temsil ettiği düşüncesiyle tapılmıştır. Ayrıca hükümdarlar tanrının yeryüzündeki yardımcısı veya vekili olarak inanıldığından dolayı siyasi gücün kaynağı çoğunlukla din olmuştur. Bu konuya önceki bölümlerde İslamiyet'ten önce “kut inancına” ve sonrasında “Allah'ın yeryüzündeki halifesi” anlayışına dönüştüğüne değinmiştik. Tezimiz için önemine gelecek olursak el-Aynî'nin Sultan Tatar'ı İslam dininin kurtarıcısı, Allah'ın kendisini karmaşa döneminde seçtiği gibi ilahi birtakım özelliklerle anlatmasını dinsel otorite içerisinde değerlendirmeyi uygun gördük.

3.3.6.2. Geleneksel Otorite

Bir toplumun kendi içerisinde soy niteliğine bağlı olarak nesilden nesile aktardığı, sosyolojide “Sosyal Sermaye” değerini barındıran bu otorite, gücü elinde tutan iktidarın geçmişin kural ve davranış biçimlerini hayata geçirmesi diye ifade edilebilir. Burada önemli olan nokta soya bağlı olarak neslin tüm fertlerinde hâkim bir meşruluk hakkının tanınmasıdır. Bu bağlamda geleneksel otoritede sonraki nesiller atalarına borçlu olarak doğarlar. Bu borcun yerine getirilmesinin yegâne yolu sosyal sermayenin sağladığı değerlere sadık kalmaktır. Çünkü yeni kurulan her iktidar büyük ölçekte ancak atalara referansla meşruluğunu sağlayabilir.²³⁹ el-Aynî'nin Tatar'ın soyunu Gassanilere ve dolayısıyla Araplara bağlandığına dair rivayeti, aralarında bulunan benzer özellikler gibi durumlar Çerkes ırkının Arap menşeli ve hatta bazılarına göre ise Kureyş'e bağlandıkları iddiaları temelde Geleneksel otoritenin meşruluğunu sağlamaya dair çabalarıdır.

²³⁹Georges Balandier, *Siyasal Antropoloji*, Çev. Devrim Çetinkasap, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010), 118.

3.3.6.3. Karizmatik Otorite

Genelde hükümdarlar için kullanılan kutsal güç sahibi, kahraman ve örnek şahsiyet olması çoğu zaman kargaşa zamanında hükümdar için meşruluk aracı olarak kullanılır. Toplumların hükümdarlarına atfettikleri değerler, liderlerin halkları tarafından nasıl görüldüğünü göstermektedir. Özetle ifade edilirse bu otorite anlayışında kişiye atfedilen kutsal ve kahramansı güç öne çıkararak kriz düzenini yıkmakta ve yeni bir sistemi gün yüzüne çıkaran insanüstü bir figürü meydana getirmektedir.²⁴⁰

el-Aynî, Tatar için ilahi hikmet ve rabbani kudret tarafından kötülüğün, fesadın, kargaşanın ortada olduğu bir zamanda akıl sahibi, dindar, âlim ve örtülü bir nurun sultan olarak ortaya çıktığını söylemektedir. Sultan için yapılan bunca övgünün fetret devrinde ortaya çıkmış bir peygamber veya fitne zamanında zuhur eden bir mehdi kişiliği olduğu hissedilmektedir.

Siyasi gücü elinde tutan bir iktidara bağlı olan kimselerin meşru görmediği, haklılığını onaylamadığı bir otorite gayr-ı meşru olarak kabul edilir. Meşruluğu onaylanmayan bir otorite ise raiyetine karşı şiddet yoluyla kendini zorla onaylatmaya çalışan bir despot güçtür. Dolayısıyla bir iktidarın devamlılığı Memlûk tecrübesinde olduğu gibi salt zor kullanarak değil raiyetinin takdiri ile belirlenir. el-Aynî eserini her ne kadar Tatar özelinde yazmış olsa da toplum üzerindeki etkisi şüphe getirmez bir gerçekliğe sahiptir. Tatar'ın başa geçişinde şiddet yoluyla raiyetlerini bertaraf etmesi ve el-Aynî'nin de tüm meşruiyet sorunlarını aşma özelliklerinin Tatar'da bulunduğunu iddia etmesi buna bir örnektir.

3.3.6.4. Patrimonyal Otorite

Güçü elinde tutan kişinin otoritesini bağımsız bir şekilde kullanması halinde patrimonyal otorite meydana gelmektedir. Patrimonyal anlayışın zirveye ulaştığı yönetim biçimi ise sultanlıktır.²⁴¹ Doğal olarak her hükümdar yönetme hakkının kendisine ait olduğunu ve bunun meşruluğunu gösterme çabasında bulunur. Tarih boyunca her otorite güç meşruluğuna dair ölçütleri ve akılcı gerekçeleri ispat etme gereksinimi duymuştur. Dolayısıyla sağlam bir meşruiyet temeline sahip olmayan, en basit işten hayati kararlara kadar yaptığı icraatların haklılığını itibarlı bir ilkeye

²⁴⁰ Max Weber, *Ekonomi ve Toplum*, Çev. Latif Boyacı, (İstanbul: Yarı Yayınları, 2012), 1: 2.

²⁴¹ Max Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 1: 351-352; İnalçık, Halil, *Şair ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2003), 9.

dayandırmayan hiçbir siyasi güç uzun süreli bir hükümlranlık elde edememiştir. el-Aynî örneğinde ise eser boyunca iktidarın meşruiyet arayışına patronaj bir şekilde çareler sunduğu açıkça görölmektedir.

SONUÇ

el-Aynî'nin Sultan Tatar'a ithaf ettiği eserin bir patronaj ilişkisi içinde şekillendiği ve iktidarın meşruiyetini sağlamaya yönelik bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Eserin yazılma amacı, Tatar'ın hükümdarlığının meşruluğunu kanıtlamaya yönelik bir çaba olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çaba, sadece Tatar'ın soyunun tartışmalı olduğu dönemdeki toplumsal algı problemlerini çözmeye yönelik değil, aynı zamanda Tatar'a karşı olan potansiyel rakipleri, özellikle de Memlûk emirlerini ikna etmeye yönelik bir strateji olarak da değerlendirilmelidir. el-Aynî'nin Sultan Tatar'a ithaf ettiği metinlerde kullandığı dil ve yaklaşım, aynı zamanda bir tür iktidar ilişkisinin de yansımasıdır. el-Aynî, Tatar'a sürekli olarak "Mevlâna" ve "Efendimiz" gibi terimler kullanarak, onun yalnızca bir hükümdar değil, aynı zamanda toplumda övgüye değer bir şahsiyet olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum, aynı zamanda el-Aynî'nin, devletin gücünü ve meşruiyetini pekiştiren bir tür ideolojik destek sunduğu ve halkın gözünde Sultan Tatar'ın otoritesini meşru hale getirme çabasıdır. Eserin, siyasetin ve dinin kesişim noktasında önemli bir rol oynadığı gözlemlenebilir. Alimlerin, hükümdarların ve iktidar sahiplerinin meşruiyetini sağlamada ve bu meşruiyeti topluma benimsetmede üstlendikleri rol büyüktür. Bu, sadece dönemin siyasi yapısını şekillendiren bir unsur değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel algıları da etkileyen bir güç mekanizmasıdır. Bu tür eserler, toplumların düşünce yapılarını şekillendirerek, insanların egemen ideolojiyi ve hükümdarları sorgulamadan kabul etmelerine yol açar. Nitekim, el-Aynî'nin eseri, yalnızca Sultan Tatar'ın hükümdarlığını meşru kılmaya yönelik bir anlatı sunmakla kalmaz, aynı zamanda dönemin insanların düşünce dünyasını da etkilemeye yönelik bir çaba olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, bu çalışmalar, bir yandan devletin ve iktidarın toplum üzerindeki kontrolünü pekiştirmeye çalışırken, diğer yandan toplumun bireylerini de sürekli olarak yönetim ve iktidar yapılarına tabi kılmaktadır. İktidar sahiplerinin alimlere ve onların eserlerine dayanan bu tür bir "patronaj" anlayışı, toplumun düşünsel ve kültürel yapısının da manipüle edilmesinin bir aracı haline gelir. el-Aynî'nin Sultan Tatar için yazdığı eserinde geleceğe yönelik kehanetlerde bulunması ve onun uzun ömür, sağlık ve otorite gibi konularda kesin hükümler vermesi hem bireysel hem de toplumsal düzeyde büyük bir yanlışlık ve yanlışlama yaratmıştır. Zira, Sultan Tatar'ın başa geçtikten yalnızca üç ay sonra ölmesi, el-Aynî'nin öngörülerıyla tamamen çelişen bir durumdur. Bu da iktidarın meşruiyetini sağlayan alimlerin, dinin ve

siyasetin bu şekilde iç içe geçtiği bir ortamda, gerçeği yansıtmayan bilgilerle toplumu yönlendirmenin ne kadar tehlikeli olabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak bu eser; el-Aynî'nin ilk ve son meşruiyeti aşma çabası değildir. Sultan Tatar'dan önce Sultan Müeyyed Şeyh ve Tatar'dan sonra da Sultan el-Eşref Barsbay ile ilgili benzer eserler vermiş ve bu sultanlar da kendisine idari görevler ve hediyeler sunmuşlardır. el-Aynî, Tatar'ın meşru bir hükümdar olduğu ispatına çalışırken bir bakıma sultanın mevcut problemlerinin neler olduğunu bizlere göstermektedir. Örneğin el-Aynî Sultan Tatar'ın soyunu çerkes olması hasebiyle Araplara bağlandığını ileri sürmektedir. Şüphesiz bu iddia var olan bir algı probleminden dolayı ortaya atılmıştır ve el-Aynî soy-nesep bağlamında Tatar'ı bu sorundan kurtarmaya çalışmıştır. Özellikle belirtmekte fayda vardır ki el-Aynî bu eserini Tatar'a taht hususunda rakip Memlûk emirlerine karşı ideal bir hükümdar olduğunun ispatı için yazmıştır. Eserin bir patrominyal anlayış çerçevesinde yazıldığında bahsettik, nitekim el-Aynî Tatar'ı anarken sürekli "Mevlâna/Efendimiz" tabirini kullanır. Bu da tahlil boyunca değindiğimiz efendi-üstad patronaj ilişkisinin bariz örneklerindedir. Ayrıca Tatar'a tavsiyelerde ve uyarılarda bulunduğu sekizinci ve dokuzuncu bölümler klasik siyasetnâme ve nasihatnâme eserlerinin örneklerini barındırması açısından önemli görmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Abdulalim, Mahmud. *Tarifi bi'l-Emakin el-Varidetu fi el-Bidaye ve'n-Nihaye*. Daru'd-Da've, İskenderiye, 1948.
- Adalıoğlu, Hasan Hüseyin. "Siyasetnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Sayı 37, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, 304-306.
- Alan, Hayrunnisa "Sahipkıran". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt ek 2, TDV Yayınları, Ankara, 2019, 443-444.
- Albayrak, Halis, *Kur'an'da İnsan Gayb İlişkisi*, Şule Yayınları, İstanbul, 1993.
- Algül, Hüseyin, "Himyeriler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 18, 62-63, TDV Yayınları, İstanbul, 1998.
- Alican, Mustafa, *Siyasetnâme'nin Şifreleri*, "Derin Tarih" <https://www.derintarih.com/yazarlar/siyasetnamenin-sifreleri/> (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2024).
- Armağan, Servet. *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, DİB Yayınları, Ankara, 2010.
- Ayalon, David. "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi". Trc. Samira Kortantamer. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 4, 211-247, 1989.
- Ayaz, Fatih Yahya. "Memlûk Tarih Yazıcılığına Dair" *Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu*, Ankara, 10-13, 2017. 243-256.
- Azzam, Abdulvehhab. *Mecalisu's-Sultan el-Gavrî (Gûrî)*. Müessesetu Hindavili't-Talim ve's-Sikafe, Kahire, 2014.
- Balandier, Georges. *Siyasal Antropoloji*. Devrim Çetinkasap (Trc). Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.
- Bedevî, Abdurrahman. *Usûlu'l-Yunânî li'n-Nazariyyati's-Siyasiyyefi'l-İslam*. Maktebetu Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1954.
- Beru, Tevfik. *Târihu'l-Arabu'l-Kadîm*, Daru'l-Fikr, Dimaşk, 2001.
- Bozkurt, Nebi. "Nûbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 33, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, 222.

- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmi 'u's-Sahîh*, Nşr. Muhammed Ali Kutub. el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2014.
- Crone, Patricia. *Ortaçağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce*. Trc. Hakan Köni. Kapı Yayınları, İstanbul, 2002.
- Çalışkan, Sami. *Kur'an-ı Kerim'e Göre Yıldızlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, 2013.
- Çeribaş, Mehmet. "Türk Kültüründe Kut İnancı ve Kut Aktarma Yolları". *Motif Akademi Halkbilim Dergisi*, Cilt 14, Sayı 36, 2021, 1185-1206.
- Çetin, Altan. *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Çıplak, Esra. *Burcî Memlûkler Döneminde Müsâdere (1382-1517)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, SBE, 2015.
- Çıplak, Esra, *el-Melik en-Nasır Ferec b. Berkûk Devri Memlûk Sultanlığı (791-815/1399-1412)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, SBE, 2005.
- Çıplak, Esra. "Memlûklerde La'bü'l-Kürre Çevgan". *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2021, 255- 263.
- Dehman, Muhammed Ahmed. *Mu'cemu'l-Elfazi't-Tarihyyetu fi Asri'l-Memlûkki*. Daru'l-Fikr, Dımaşk, 1990.
- Demirkent, Işın. "Herakleios". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 17, 210-215. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Demirkent, Işın. "Kayser". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 25, 94-96. TDV Yayınları, Ankara, 2022.
- Duha, Fadıl Cabir. "Kitabu er-Ravzu'z-Zâhir fi Sîreti'l-Melik Zâhir Tatar". *Mecelletu Vasîtun li'l-Ulûmi'l-İnsaniyye*, Camia'tul-Vasît, Sayı 20, Tarih yok: 9-46.
- Ebi'l-Fidâ. *Takvîmu'l-Buldan*. Daru't-Tabaa'tu's-Sultaniye, Paris, 1840.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as el-Sicistanî el-Ezdî. *Sünen-i Ebu Davud*, Thk. Muhammed Abdul-Aziz el-Halidi. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.

- el-Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed. *‘Ikdu’l-Cumân fi Tarihi Ehli’z-Zamân*. Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmed Kütüphanesi, nr. 2911/19; Veliyuddin Efendi Ktp, nr. 2396.
- el-Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed. *er-Ravzatu’z-Zâhir fi Sîreti’l -Melik ez-Zâhir Tatar*. Hans Ernest (Thk). Daru’l-hayai’l-Kutubi’l-Arabiyye, Kahire, 1962.
- el-Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed. *er-Ravzatu’z-Zâhir fi Sîreti’l-Melik ez-Zâhir Tatar*. Takdim: Zahid el-Kevseri. Daru’l-Envar, Kahire, 1951.
- el-Aynî, Bedruddin Mahmud b. Ahmed. *es-Seyfü’l-Mühenned fi Sîreti’l-Melik’ul-Müeyyed Şeyh el-Mahmudi*. Thk: Fehim Muhammed Ulvi Şeltut. Daru’l-kutubi’l-Arabi li’t-Tebaa’ti ve’n-neşr, Kahire, 1998.
- el-Bağdâdî. *Hediyyetu’l-‘Ârifin fi Esmâi’l-Müellifin ve Âsâri’l-Musannifin*. el-Mektebetu’l-İslamiyye, Tahran, 1947.
- el-Cevzî, ibn Kayyim. *‘Uddetu’s-Sabiriyye ve Zâhiretu’s-Şakirîn*. Daru İbn Kesir, Dimaşk, 1989.
- el-Cevzî, ibn Kayyim. *Kitabu’l-Mevzû ‘ât*. Daru Edvau’s-Selef, Riyad, 1995.
- el-Cezerî, Abdurrahman. *Kitabü’l-Fıkh ale’l-Mezahibi’l-Erbaa*. Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- el-Endülüsî, ibn Abdirabbih. *el-‘Ikdu’l-Ferid*. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, h. 1404.
- el-Endülüsî, ibn Sa‘id. *Tabakâtu’l-Ümem*. el-Matbaa’tu’l-Kasulikiyye, Beyrut, 1912.
- el-Endülüsî, Muhammed b. Eyyûb b. ‘Amr el-Bekrî. *el-Mesâlikve’l-Memâlik*. Daru’l-Garbi’l-İslami, 1997.
- el-Herevî, Ebu’l-Hasen. *el-İşarat ilâ Ma’rifeti’z-Ziyârât*. Mektebetu’s-Sikafetied-Diniyye, Kahire, 2002.
- el-Kalkaşandî. *Subhu’l-A’şa fi Sanaa’ti’l-İnşa*. Matbaatu’l-Emiriyye, 1914.
- el-Makrîzî. *İttiâzu’l-Hunefâ bi-Ahbâri’l-Eimmeti’l-Fâtımîn vel-hulefâ*. Cemalüddin Eş-Şeyyal (Thk). Daru’t-Tahrir ve’t-Tenşir, Kahire, 1967.
- el-Makrîzî. *Kitâbu’s-Sülûk li-Ma’rifeti Düveli’l-Mülûk*. Said Abdülfettah Aşur (Thk). Matbaa’tu Daru’l-kutub, Kahire, 1972.

- el-Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî. *el-Ahkamu's-Sultâniyye*. Ali Şafak (Trc). Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976.
- el-Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî. *Nasîhatu'l-Mülûk*. Tahk. Hızır Muhammed Hızır, Mektebetü'l- Fellah, Kuveyt, 1983.
- el-Meclisî, Muhammed Bakır. *Biharu'l-Envâr el-Alâmetu'l-Meclisî*. Daru'l-hyâi't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut, 1983.
- el-Mesudî. *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher*. Daru'l-Fıkr, Beyrut, 1973.
- en-Nüveyrî. *Nihâyetü'l-ireb fi funûni'l-edeb*. el-Heve'tu'l-Emaneti'l-Mısriyyetili'l-Kitab, Kahire, 1992.
- es-Sabûnî, Muhammed Ali. *Tefsiru'l-Âyâti'l-Ahkâm*. Mektebetu Yasin, İstanbul, 2010.
- es-Sayrâfî. *Nüzhetun-Nufûs ve'l-Ebdân*. Hasan Habsi (Thk). Matbaatu Dâru'l-Kutub, 1970.
- es-Se'âlabî, Ebu Mansur. *Kitabu't-Temsil ve'l-Muhâdara*. Abdulfettah Muhammed el-Hulvi (Thk). Daru'l-Arabiyyetuli'l-Kutub, Riyad, 1983.
- es-Sehâvî. *ed-Dav'u'l-Lâmi' li-ehli'l-Karni't-Tâsî'*. Daru'l-Ceyl, Beyrut, 1992.
- es-Suyûtî. *Hüsni'l-Muhâdara Tarihu Mısır ve'l-Kahire*. Muhammed Ebi'l-Fadl İbrahim (Thk). Daru'l-İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, 1967.
- eş-Şirâzî. *el-Mecâlisu'l-Müeyyide*. Tahk. Mustafa Galib. Daru'n-Neşr li't-Tevzi', Beyrut, 1974.
- et-Taberânî, Ebi'l-Kasım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. Tahk. Hamdi Abdu'l-Mecid es-Süli. Mektebetu ibn Teymiyye, Kahire, 1983.
- et-Teymîmî. *et-Tabakâtu's-Seniyye fi Terâcimi'l-Hanifiyye*. Abdulfettah el-Hulv. (Thk). Menşûratu'l-Meclisi'l-ala li-Şuuni'l-İslamiye, Kahire, 1970.
- et-Tirmîzî, Ebî İsa Muhammed b. Sevre. *Sünen-i Tirmîzî*. (Thk) Merkezi'l-Buhus ve Tenkiyetu'l- Ma'lumat, Daru's-Sadil, Kahire, 2016.
- ez-Zâhirî, Abdalbâsıt b. Halil b. Şahin. *Neylu'l-Emel fi Zeyli'd-Düvel*. Ömer AbdusselamTedmürî (Tahk). el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2002.

- Fehd, Tefvik, “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 22, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, 124.
- Gazzalî, Ebu'l-Hamid, Muhammed b. Ahmed. *et-Tibru'l-Mesbûk fi Nasîhati'l-Mülûk*. Ahmed Şemseddin (Tahk). Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- Hinz, Walter. “İslâm'da Ölçü Sistemleri”, Acar Sevim (Terc). *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1990.
- Hüseyin Hüsameddin. *Amasya Tarihi*. Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul, 1914.
- Hüseyin, Abdulvehhab Hüseyin. *Tarihu Kayasireti'ş-Şam fi Asri'l-İslam*. Daru'l-Marifeti'l-Camia, İskenderiye, 1990.
- ibn Asâkir. *Târihu'd-Dimaşk*. Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- ibn Cemâ'a. *Tahrîcu'l-Ahkâm fi Tedbiri Ehli'l-İslam*, Fuad Abdul-Mui'n Ahmed (Tahk). Risaletu'l-Mehakimi'ş-Şeri'yyeve'ş-Şuu'ni'd-Diniyye, Katar, 1985.
- ibn Hâcer el-Askalânî. *İnba'u'l-Gumr bi-Enbâi'l-'Umr*. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- ibn Haldun. *Mukaddime*. Süleyman Uludağ (Terc). Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.
- ibn İyas. *Bedâi'u'z-Zuhûr fi Vekâyi'u'd-Duhûr*. el-Heve'tu'l-Nasriyetuli'l-Ammeti'l-Kitab, Kahire, 1982.
- ibn Mâce, Ebî Abdullah Muhammed b. Yezid. *Sünen-i ibn Mâce*. (Thk). Merkezi'l-Buhus ve Tekniyeti'l-Malumat, Daru's-Sadil, Kahire, 2014.
- ibn Manzur. “Neceme”. *Lisanu'l-Arab*. 2, 57. Daru'l-Mearif, Kahire, tarih yok.
- ibn Tağrıberdî. *el-Menhelu's-Sâfi ve'l-Mustevfi ba'de'l-Vâfi*. Muhammed Muhammed Emin (Thk). Daru'l-Kutubve'l-Vesaik-i'l-Kavmiyye, Kahire, 1990.
- ibn Tağrıberdî. *en-Nucûmü'z-Zâhire fi Mulûki'l-Mısri ve'l-Kahire*. Thk. Cemal Muhammed Mahruz, Fehim Muhammed Şeltut. el-Heyetu'l-Mısriyeli'l-Âmmeti ve'n-Neşr, Kahire, 1971.
- İbnü'l-Mibred, Cemalüddin. *İzahu Turûki'l-İstikâme fi Beyâni Ahkâmi'l Velâye ve'l-İmam*. Nureddin Talip (Neşr). Suriye, Lübnan, Daru'n-Nevadir, Kuveyt, 2011.

- İnalçık, Halil. *Şair ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*. Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2003.
- İsfahanî, Ragıb. *el-Müfredat fi Garîbi'l-Kur'an*. Daru'l- Kalem, Beyrut, 1996.
- Kallek, Cengiz. "Sâ'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Sayı 35, 317-319. TDV Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kaşgarlı Mahmud. *Kitabu Divan-ı Lügati Türk*. Daru'l-Hilafeti'l-İlmiyye, Matbaai-Amire, 1915.
- Kâtip Çelebi (Hacı Halife). *Keşfu'z-Zunûn an Esâmîyi'l-Kutub ve'l-Funûn*. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- Keleş, Erol. "Elbistan Meydan Muharebesi ve İlhanlıların Yeni Anadolu Politikası". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. Cilt 123, Sayı 242, 65-66. 2019.
- Kopruman, Kâzım Yaşar. *Mısır Memlûkleri Tarihi: Sultan al-Malik al-Muayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421.)* KBY, Ankara, 1989.
- Kortantamer, Samira. "Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslup Unsuru: el-Acaibve'l-Garâib". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 69-87, 1994.
- Kur'an- ı Kerim.
- Kutluer, İlhan. "Burç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Sayı 6, TDV Yayınları, İstanbul, 1992, 423.
- Massé, Henri. "Buzurgmihr". *EF*, E. J. Brill: 1: 1358-1359. 1986.
- Max Weber. *Ekonomi ve Toplum*. Latif Boyacı (Terc). 2 Cilt, Yarı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Muhammed Sıdkı el-Attar (Thk). Daru'l-Fikr, Beyrut, 2009.
- Nizâmü'l-Mülk. *Siyasetnâme*. Mehmet Taha Ayar (Terc). Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1941.
- Nureddin b. Muhammed b. Şeyh İbrahim. *Kitâbu's-sirâc el-Munirşerhi'l-Câmi'u's-Sağir fi Hadisi Beşiru'n-Nezir*. Merkezun-Nahbu'l-İlmiyye, 2013.

- Özbek, Süleyman. “Memlûklerde Meşruiyet arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar “Sultanı Öldüren Sultan Olur”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 32, Sayı 53, 155-172.
- Özdemir, Hacı Ahmet. “*Moğol İstîlâsı ve Abbâsî Devleti ’nin Yıkılışı: Cengiz ve Hülâgû Dönemleri, 616-656/1219-1258*”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi. SBE, 1997.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 496. TDV Yayınları, İstanbul, 2009.
- Rosenthal, Erwin I.J., *Ortaçağ’da İslam Siyaset Düşüncesi*. Ali Çaksu (Terc). İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Sakallı, Talat. *Bedruddinel-Aynî; Hayat, Eserleri ve İlmi Şahsiyeti*. TDV Yayınları, Ankara, 1995.
- Samsatlı Lucianus. *Seçme Yazılar III*, Nurullah Ataç (Terc). Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1949.
- Şemseddin Ebu Abdullah Zehebî. *Mu’cemu’l-Latif*. Tahk. Casım Süleyman ed-Dusri. ed-Daru’s-Selefi li’n-Neşri ve’t-Tevzi’, Kuveyt, 1988.
- Şemseddin Sami. *Kâmusu’l-A’lâm*. Mihran Matbaası, İstanbul, 1894.
- Şenödeyici, Özer-Ahmet Akdağ. “Hurufilikte Ebced Hesabının Kullanımına Dair Bir Risale”. *Mediterranean Journal of Humanities*, Cilt 4, Sayı 2, 2014.
- Şerif er-Radi. *Nehcu’l-Belağa*. Subhi Salih (Thk). Daru’l-Kutubi’l-Mısriyye, Kahire, 2004.
- Şeşen Ramazan. *Müslümanlarda Coğrafya ve Tarih Yazıcılığı*. Ekmeleddin İhsanoğlu, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Şeşen, Ramazan. “Cevher es-Sıkillî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 7, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, 456.
- Tomar, Cengiz. “Şam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Sayı 38, İstanbul, 2010, 311-315.
- Turan, Osman. *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.

Vehbe Tefvik. *et-Tedabiru'z-Zecriyyetu ve'l-Vikâiyyetu fî't-Teşri'i'l-İslâmî ve Üslubu Tatbikihâ*. Daru'l-Liva, Riyad, 1401/1981.

